

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:
Собир ҲНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:
Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:
Ақбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:
Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сироҷиддин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:
Тошкент, шаҳри,
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №12 (284) 2014 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

"ҚАРИЯЛАРНИ ЭЪЗОЗЛАШ ЙИЛИ"

Абдуғани СУЛАЙМОН. Илҳомнинг уч манбаи. 2

АДИБ ХОНАДОНИДА

Нурбой ЖАББОРОВ. Адабиёт – ҳайратлар дунёси. 4

НАСР

Анвар ОБИДЖОН. Оддий айрилиқ ҳақида эртақ. Қисса. 10

Наби ЖАЛОЛИДДИН. Юрак. Ҳикоя. 22

Саидвафо БОБОЕВ. Чол ўлмайдиган бўлди. Ҳикоя. 32

Қулман ОЧИЛ. Соҳ соҳили. Ҳикоя. 38

Жуманазар БЕКНАЗАР. Тудана. Ҳикоя. 56

НАЗМ

Гулбахор САИД ҒАНИ. Мени куйлаб ўтди девона шамол. 8

Адиба УМИРОВА. Соямиз қўшилар суман гулида. 18

Абдумажид АЗИМ. Кўнглим ишққа бойланаверар. 60

НИГОҲ

Гулноз САТТОРОВА. Тафаккур уйғунлиги. 20

ТАДҚИҚОТ

Шаҳноза РАВШАНОВА. Чўлпон ижодида психологизм. 30

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Санобар ТўЛАГАНОВА. "Қуроқ"нинг кўзи 35

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Фридрих Кристиан ДЕЛИУС. Мен чемпион бўлган якшанба. Ҳикоя. 50

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

НАСТАРИН. Шовуллаб ўтаман ҳаётингиздан. 55

Лазиза ШАВКАТОВА. Дадамнинг кўз ёшлари. Ҳикоя. 43

Зилола ХУШВАҚТОВА. Хаёлларга бермайман сизни. 46

Жасурбек АҲМЕДОВ. Қатрлар. 47

МУШОҲАДА

Отажон НОРОВ. Миллат куйчиси. 49

Яҳёбек ҚОСИМОВ. Саройдаги ғариб. 62

ЕЛПУҒУЧ

Мирзо АҲАД. Қўлга тушган ёзувчи. Ҳажвия. 64

Бошишга 25. 12. 2014 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 116. Адади 3350 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

ИЛҲОМНИНГ УЧ МАНБАИ

Менимча, бугунги кунда илҳомнинг биринчи ва асосий манбаи Ватанимизнинг озодлиги ва ободлигидир. Дунёнинг турли чеккаларида табиий офатлар, манфаатлар тўқнашуви натижасида одамлар азият чекаётганини билиб, ҳис этиб турибмиз. Ана шундай талотумлардан тинч эканимиз, ҳаётимизнинг осойишталиги нима учун шукронага сабаб бўлмас экан, не боис илҳом бермас экан ахир!

Яқинда дўстларим билан дийдорлашмоқ ниятида қадимий ва ҳамиша навқирон Андижонда бўлдим. Шаҳар таниб бўлмас даражада ўзгариб кетибди. Ҳайратланмасликнинг имкони йўқ: кўркам бинолар, кенг ва файзли кўчалар, анвойи дарахтлару гуллар... Бунёдкорлик, ҳақиқатан, халқимизнинг қалби ва руҳига сингиб кетган экан. Муҳтарам Юртбошимиз ифтихор билан айтганларидек, бу халқ дўпписида сув ташиб бўлса ҳам, дарахт экади, гул кўкартиради, ўзи яшаётган заминни обод қилади.

Илҳомнинг иккинчи манбаи, фикримча, ҳазрат Алишер Навоий “Хамса”сидаги комил инсон тимсоли – Фарҳодга хос хислатлар бугун халқимиз феъл-атворида тўла-тўқис намоён бўлаётганидир. Ана шу фазилат самараси ўлароқ темир от тоғларни кесиб, Тошгузардан Қумқўрғонга етиб борди. Андижон сафари асносида Ангрен – Поп темир йўл қурилиши жадал суръатларда давом этаётганидан кўнглимиз Қамчиқ довони қадар ўсди. Бу каби оламшумул ишлар юртимиздаги ободлик нишонасидир. Халқимиздаги бундай шижоатни, Йўлбошчимиздаги бу қадар ҳимматни кўриб, шеърий сатрлар тизмай бўладими?!

Андижондаги дўстларим билан суҳбатлашар эканман, уларнинг ҳар бирида ўзгача бир завқ, кўнгилларида бугунги ютуқлардан шавқ борлигини кўриб қувондим. Одамлар онгу шууридаги, руҳиятидаги кўтаринкилик барча ютуқларимизнинг асл манбаи эканини ҳис этдим.

– Биздан озод ва обод Ватан қолсин деган ҳикмат замирида катта маъно бор, – дейди дўстларимдан бири Кимсанбой Зокиров. – Халқимизнинг ўзига хос фазилати шундаки, ўзини ўйламайди, болам деб яшайди. Барча эзгуликни авлодларига илинади. Ўзи кўрган машаққатни боласи кўрмасин дейди. Андижонимиздаги ободлик миллатимизга хос ана шу юксак фазилатнинг маҳсули, юрт раҳбари олиб бораётган одилона сиёсатнинг самарасидир. Биз болаларимизни ана шу ободликни қадрлаш, бугун эришилаётган ютуқларни янги-янги муваффақиятлар билан бойитиш руҳида тарбиялашимиз зарур.

Дўстим Одилжон – тадбиркор. Юртимизда тадбиркорга, ишбилармонга яратилаётган шароит, унинг фикрича, кўнгилларидаги завқу шавқнинг асосий манбаидир.

– Тадбиркорлик халқимизнинг қонида бор, – дейди у мамнун қиёфада. – Ўзбек ақлу тафаккурда, шижоатда дунёдаги ҳеч бир миллатдан қолишмайди. Мустақиллик ана шу тафаккурда, ана шу шижоатга ўзгача бир қувват берди. Натижада одамлар ўзибўларчилик иллатидан, боқимандалик кайфиятидан халос бўлди, улар қалбида ўз салоҳиятига, эртанги кунга ишонч кучайди. Ана шундай яратувчанлик руҳининг шаклланиши энг катта бойлигимиздир.

Мураккаб ва зиддиятли замонларни кўрган, иккинчи жаҳон уруши машаққатларини бошдан кечирган отахонлар билан суҳбатлашсангиз, бугунги куннинг қадрини кўпроқ англайсиз.

– Бундай омон-омон замонни энди кўряпмиз, – дейди уруш ва меҳнат фахрийси Абдуваҳоб ота. – Кўп қийин даврларни бошдан кечирдик. Азиз авлиёларнинг номлари қатағонга учраб, мазорлари хор қилинган замонлар ҳам ўтди. Мустақиллик бизга ҳамма нарсамизни – ор-номусимизни, шону шавкатимизни қайтариб берди. Буюк авлиёлари-

мизни, алломаларимизни кадрлай бошладик. Болаларимиз уларнинг бебаҳо меросини ўрганиб, ана шу руҳда тарбия топишмоқда. Бугунги файзнинг, бугунги бараканинг манбаи шунда бўлса ажаб эмас.

Дарҳақиқат, эришилган ютуқларимиз салмоғи ҳавас қиларлидир. Бу йил ғаллакорларимиз бунёд этган улкан дон хирмони, пахта ҳосилининг ҳам баракали бўлгани бунинг исботидир. Давлатимиз раҳбарининг бобо деҳқонларга йўллаган табригини ҳаяжонсиз ўқиб бўлмайди. Унда заҳматкаш ғаллакорлару пахтакорларга чексиз меҳр мужассам. Улар бунёд қилган улкан хирмонга муносиб эътироф бор. Бундай эътибор, шубҳасиз, мамлакатимиз деҳқонларини янги-янги марраларга йўллайди.

Анъанага кўра кириб келаётган янги йилни Президентимиз “Қарияларни эъзозлаш йили” деб атадилар. Ҳар галгидай бу сафар ҳам ойнаи жаҳон қошида Юртбошимизнинг Конституциямизнинг 22 йиллиги муносабати билан сўзлаган ҳаяжонга тўлиқ маърузасини ҳаяжон билан тингладим. Мустақиллик, тинч ҳаёт, осойишталик халқимизнинг қон-қонига сингди. Маърузада айтилганидек, мамлакатимиз аҳолисининг ўртача ёши бундан 24 йил олдинги натижаларга қиёслаганда, сезиларли даражада ўсди.

“Бугунги кунда мамлакатимизда 60 ёшдан ошганлар сони 2 миллион 873 мингдан кўпроқ кишини ташкил этади. Мустақиллик йилларида халқимизнинг ўртача ёши 1990 йилдаги 67 ёшдан 73,5 ёшга, аёллар ўртасида эса 75,8 ёшга етди.

Айни пайтда юртимизда 225 минг нафар 80 ёшдан, 44 минг нафар 90 ёшдан, 8 минг 700 нафар – шунга эътибор беринг – 100 ёшдан ошган табаррук қариялар яшамоқда. Улар орасида 3 минг 109 нафар Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, 69 минг 994 нафар фронт ортида меҳнат қилган инсонлар борлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Бу ниманинг исботи? Бу аввало, истиқлол даврида халқимизнинг турмуш даражаси ва сифати ортиб бораётганидан, ёши улуг одамларимиз яхши ният, эртанги кунимизга катта умид билан яшаётганидан, уларнинг қалби софлигидан далолат беради.

Хонадонларимиз кўрки бўлган пири бадавлат кексаларимизни ҳар томонлама қадрлаш мақсадида мамлакатимизда катта ишлар амалга оширилмоқда. Шу йилнинг ўзида уларга давлат бюджети ҳисобидан 11 триллион 618 миллиард

сўмдан ортиқ пенсия, 105 миллиард сўмдан зиёд нафақалар тўлангани бунинг амалий тасдиғидир.

Дунёдаги камдан-кам давлатлар қаторида бугунги кунда давлатимизда пенсияга ажратиладиган маблағнинг миқдори ўртача ойликнинг 41 фоиздан зиёдини ташкил этиши ҳам шундан далолат беради.”

Бу сўзлар, факт ва далиллар биз каби ёши улуглар қалби қувончга чулғамай, ғурурлантирмай иложи йўқ.

Ижодкор учун илҳомнинг энг асосий манбаларидан яна бири чин маънода сўз эркинлигига эришганимиздир. Ёзувчи ё шоир учун исталган мавзуда ёзиш имкони мужассам. Қандай мавзуни қаламга олмасин, ҳамма гап ижодкорнинг маҳоратида, ёзганларини кўнгилдан ўтказиб тасвирлаши ва самимиётида.

Йигирма уч йил тарих учун жуда қисқа фурсат. Лекин инсоният кечмиши яна бир ҳақиқатни ҳам тасдиқлайдики, йилларнинг салмоғи адади билан эмас, самараси билан белгиланади. Ўтган йигирма уч йилда жамият ҳаётининг барча жабҳаларида асрларга татигулик ютуқларга эришганимиз ҳам бунинг яққол исботидир. Бундай ютуқларни кўриб илҳомланмасликнинг иложи йўқ. Ватан муҳаббати, шеър завқи доимий ҳамроҳи бўлган ижодкор чинакамига бахтли ижодкордир. Ана шундай завқ самараси бўлган мана бу камтарин битигимни азиз журналхонларга илиндим:

*Неча азобларга берганча бардош,
Ўзбек эгилмади ғаним қошида.
Мағрур турди гарчи кўзларида ёш,
Охир қуёш қулди унинг бошида.*

*Дунё назарига тушган Ватанда
Озодлик куйини чалди ҳақиқат.
Эзгулик гуллари қулган чаманда
Юрт яшар фаровон, дилда муҳаббат.*

*Бахт боғин боғбони, бу юрт сарбони
Халқ қалбига солди умид ва ишонч.
Жўш уриб Темурдан меросий қони,
Элга бағишлади бахт ила қувонч.*

*Яшаб ҳур диёрда, озод заминда,
Қилмай бўлармикан, айтнинг-чи, шукр.
Орзуларим қулган Ўзбекистонда,
Сарбонга бош эгиб, дейман ташаккур.*

Аз Адиб хонадонига

Адиб хо Адиб хонадонига
Адиб хонадонига

Нурбой ЖАББОРОВ

АДАБИЁТ ~ ХАЙРАТЛАР ДУНЁСИ

Бу ёруғ олам хайратга лиммо-лим. Бироқ хайрат туйғуси одамнинг хоҳишига боғлиқ эмас. Яратган Эгам ҳамма бандасига ҳам ато этмаган шу туйғуга мени болалигимдан ошно этгани учун кўп шукр айтаман. Дастлаб нимадан хайратланганим ёдимда йўқ. Лекин тонгги шафақнинг гўзаллигини хайрат оғушида кузатганман. Узоқдан кўринган қорли тоғлар, чўққиларга хайратланиб боққанларим эсимда. Ёз кечаларида уйимиз олдидаги супада бениҳоя ёрқин, илқис турса одамнинг боши тегиб кетиши мумкиндек туюлган юлдузларга, сутдай ёруғ ойга хайрат тўла нигоҳларимни қадаганим рост...

Отам йигитлик кезлари ном чиқарган чавандоз бўлган. Наинки Қашқадарё, қўшни Сурхон ва ҳатто Туркманистоннинг бизга туташ вилоятларида ҳам

Абдулҳаким чобогонни (бизда чавандозни шундай аташади) ва унинг улоқчи отини яхши танишган. Азалдан ўзи шундай: зўр бўлса, мард бўлса, чобогоннинг нафақат ўзи, минган оти ҳам шуҳрат қозонган. Раҳматли бобомнинг ўз оғизларидан эшитганман, кунлардан бирида Туркманистоннинг (ўша кезлари ўртада чегара бўлмаган) Хўжапиллос деган жойига отамнинг кўпкари чопадиган отида борганлар. Бир гузардан ўтаётганларида қулоқларига одамларнинг гап-сўзлари чалинган: “От-ку Абдулҳаким чобогонники, устидаги бобо ким экан-а?!” Чобогоннинг отасини танимаган одамларнинг отини таниши чиндан хайратланарли...

Менга меҳри алоҳида бўлгани учунми, отажоним бир неча марта ота мингаштириб кўпкарига олиб борган. Саноқсиз отлар суронини, чавандозларнинг хайқиригини, шунча талотўпга қарамай, отажонимнинг қайта-қайта совринни ҳалоллаб чиққанини кўриб, хайратим чандон ошган...

Отажоним бениҳоя меҳрибон, мунис, муштипар аёл эди. Отамнинг розилиги онам учун ҳаёт мазмуни бўлган. “Отаннинг хурматини жойига қўй!” – биз фарзандлар онгу шуурига онажонимиз ана шу туйғуни сингдирган. Феълида ажабтовур мардлик, ғайрат, шиддат, қатъият уйғунлашган отам онамга ҳар доим ҳам юмшоқ муносабатда бўлавермаган. Эҳтимол, сунъий мулозимликдан табиий дағалликни кўпроқ қадрлаганлари учундир, онажоним наздида отам чин маънода улуғворлик тимсоли эди. Меҳрибонлик онажонимга Худодан ато этилган бир неъмат эди. Олти келиндан бирортасини ҳам “сен”ламагани бунинг исботидир.

Бир иборани жуда кўп такрорлар эдилар онам: “Дўстандан кўп душман”. Мен хайратга тушардим: “Нега? Ахир дўстларимиз жуда ҳам кўп-ку?! Уйимизга муттасил келиб-кетувчи кўни-қўшни, қавму қариндош, ошною бегоналар дўст бўлмай ким?!” Бу мухтасар иборанинг асл моҳиятини кейинчалик англадим... Бир муштипар аёл сийратида шунчалик ақлу заковат, чўнг сабру садоқат, шу қадар меҳру мурувват мужассам бўлгани хайратга сазовордир...

Мактабда ўқир эканман, асосий юмушим мутулаа бўлган. Қариндошларимиздан бўлган кутубхоначи мендан безор эди. Ёстиқдай романларни, катта-катта китобларни бир кун, кечи билан икки кунда “хатм” қилардим. “Ўқиб келяпсанми ёки ўқимай?” – ажабланиб сўроққа тутарди мудира. Барибир китоб беришга мажбур эди. Менда бадиий асарларни саралаш имкони бўлмаган. Муаллифнинг исмидан то китоб сўнигидаги

Нурбой ЖАББОРОВ

1966 йилда Деҳқонобод туманида туғилган. Тошкент Давлат университети (ҳозирги Миллий университет) ўзбек филологияси факультетида таҳсил олган.

Бир қанча тарихий, адабий асарларни кўлғезма манбалар асосида тадқиқ қилган, илмий изоҳлар, луғат ва кўрсаткичлар билан нашр эттирган. “Маърифат надир” китоби муаллифи, “Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти” дарслигининг ҳаммуаллифи, республика матбуотида 400 дан ортиқ илмий ва илмий-оммабоп мақолалари, шу жумладан 20 га яқини Хитой, Туркия ва Қозоғистонда чоп этилган. Филология фанлари доктори, профессор. Ўзбекистон Ёзувчилар уюммаси аъзоси.

кичик ҳарфда терилган муҳаррири киму неча ададда босилгани ҳақидаги маълумотигача ўқиб ташлар эдим. Кўнглимга маъқул тушган шеърни бир-икки ўқишда ёд олардим. Ўқиганларимдан қалбимда из қолдирган айримларининг номи ҳануз ёдимда: “Одам бўлиш қийин”, “Тоғда ўсган бола”, “Рухим”, “Юзма-юз”... Берилиб ўқиганимдан, асар воқеаларида қаҳрамонлар билан баравар иштирок этиб, улар қувонса қувониб, изтироб чекса, изтироб чекардим. Эсимда, Сафар акам ҳарбий хизматдан келганида, кўшнларнинг болалари суюнчи сўраб, шовқин солиб уйимизга кириб келишган. Мутолаага шўнғиб кетганимдан дастлаб уларнинг хушхабари қулоғимга киргану, қаттиқ бандлигимдан ақлу шууримга етиб бормаган... Барча баравар солдатни кутиб олишга чиқиб кетгач, шууримда очилган дарчадан хушхабар шамолдай кирган, мен ҳам акамнинг дийдорига югурман...

Отам чўпонлик қилгани учун ёз бўйи яйловда қўй боқар эдик. Саратон оқшомлари ой сутдай ёруғ бўлар, чилла иссиғида қўйлар кундузи маза қилиб ўтлай олмас, шу боис тунда қўйни ёйишга чиқар эдик. Тунги қўй боқиш “ёйиш” дейиларди. Яйловда ой шу даражада ёруғ эдики, азбаройи қизиқишим зўрлигидан кундузи ўқий бошлаган китобимни ой ёруғида давом эттирган кезларим бўлган. Чинакам ҳайратни менга ўша ёз оқшомлари ҳадея этган. Менда адабий-эстетик дид, бадиий тафаккурни ана шу тинимсиз мутолаа тарбиялаган бўлса ажаб эмас.

САБОҚ

Илк устозим отажоним бўлган. Ҳали мактабга бормасимданоқ қўлимга қалам тутқазган ҳам, қалам тутган бармоқларим устидан тутиб ёзишни ўргатган ҳам – отажоним. Фақат шу табаррук зот шарофати билан мен мактабга бормасимданоқ савод чиқарганман, ўқиш ва ёзишни тўлиқ эгаллаганман. Ҳатто ўша кезлари ҳарбий хизматда бўлган Ўрол акамга хат ҳам ёзганман. Шу боис мактабда энг аълочи ўқувчи бўлдим.

Қувваи ҳофизам ўткир эди. Ҳар қандай шеърни икки-уч марта ўқишда ёд олардим. Кўнглимдаги адабиётга бўлган муҳаббат учқунларини оловлантирган она тили ва адабиёт ўқитувчиси Шариф ака Оқназаров, мусиқа муаллимимиз Турдикул ака Обидовлардан бир умр миннатдорим. Мактабда ўтказиладиган байрам тадбирлари асосан Турдикул ака раҳбарлигида тайёрланар эди. У киши шеърни урғулария оҳангини ўрнига қўйиб, маромига етказиб ўқир, биздан ҳам шуни талаб қиларди. Йигирма-ўттиз чоғли ўқувчи тадбир дастури бўйича тайёргарлик кўрар эканмиз, мен деярли барча иштирокчилар айтадиган шеърини парчаларни ёдлаб олар эдим. Кунлардан бирида қайсидир ўқувчи адашиб қолганида унинг хатосини тузатиб юборганимни кўрган Турдикул ака шундан кейин кимдир узрли сабаб билан келолмас, унга тақсимланган шеърни ҳам мен айтишимни сўрайдиган бўлди. Мен эса, шеър ўқишдан, шеър ёд олишдан ҳар доим завқланар эдим.

1983 йил мен учун омадли келди – Тошкент давлат университети ўзбек филологияси факультетининг талабаси бўлдим. Ўқув йилининг аввалиданоқ пахта кампанияси муносабати билан факультетимиз талабаларини Сирдарёнинг Оқ олтин туманига сафарбар қилишди. Пахта териш ёқимли бўлмагани аниқ, Дала шароити, кўҳна барак, бунинг устига, ойлаб университет аудиториясидан узоқда юришга тўғри келарди.

Бироқ пахта кампанияси биз талабалар ҳаётидаги энг унутилмас давр бўлгани ҳам ҳақиқат. Гарчи университетдан йироқда бўлсак ҳам, ўқишдан йироқда эмас эдик. Жуда кўп бадиий, илмий китобларни Оқ олтин тумани далаларида ўқиганимиз бор гап. Бир-биримиздан кўчириб ёд олганимиз Абдулхамид Чўлпон шеърлари, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Рауф Парфи назмий тўпламлари, Пушкин, Есенин китоблари, Толстой, Хемингуэй асарлари, Бегали Қосимовнинг сариқ муқовали “Излай-излай топганим” монографияси шулар жумласидандир.

Ҳар оқшом албатта бирорта ижодий тадбир ёки адабий учрашув ўтказилар, бу биз учун чинакам сабоқ эди. Устоз Озод Шарафиддинов билан уюштирилган туркум суҳбатлар бизни ўзга – янги бир дунёга олиб кирганини унутиб бўладими?! “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журналлари таҳририятлари, атоқли шоиру адиблар, таниқли олимлар билан учрашувлар орзуларимизга қанот боғлаган, ижоднинг сирли оламига олиб кирган.

Ҳар ҳолда, университетга савиямиз, дунёқарашимиз бирмунча ўсиб қайтдик. Дарсларга шўнғиб кетдик. Устоз Умарали Норматовнинг ҳозирги адабий жараёнга оид ҳаяжонга тўлиқ маърузалари бизда катта таассурот қолдирган. Алишер Навоий ижодига доир дарсларни устоз Бегали Қосимовдан тинглаш бахтига муяссар бўлдик. Миразиз ака Миртожиевнинг, Мамлакат опа Жўрабоевнинг, Мавжуда опа Наримоновнинг ҳар бир дарси биз учун тил хазинаси дарвозаларини пешма-пеш оча боргани ҳамон ёдимда. Устоз Шариф Юсуповнинг Фурқат ҳаёти ва ижоди ҳақидаги махсус курсини тинглагач, мен илмнинг нима эканини, унинг заҳматидан ҳаловат топиш қандай бўлишини юракдан ҳис этдим. Фурқат ижоди бўйича номзодлик, докторлик диссертацияларини ҳимоя қилишимда ана шу маърузалардан олган сабоқларим менга қувват бағишлади, дастуруламал бўлди.

Факультетимизда ҳар доим кучли ижодий муҳит бўлган. Замонамизнинг энг машҳур ижодкорлари, олимлари билан адабий учрашувлар, ижодий мулоқотлар тез-тез уюштириларди. Ёзувчилар уюшмасидаги бирор йиғинни ўтказиб юбормасликка интилардик. Бундай учрашув ва суҳбатлардан одатда руҳимиз еттинчи осмонга кўтарилиб, янги-янги орзулардан қанот боғлаб чиқардик. Ана шундай учрашувлардан бири менинг илмий истиқболимни белгилашда асос – замин вазифасини ўтади. Бу учрашув Ўзбекистон Фанлар академияси Қўлғамалар институтининг академик Азиз Қаюмов бошчилигидаги олимлари билан ўтказилди. Мулоқот

давомида энг кўп савол берган талаба ўзим бўлдим. Уч-рашувдан қалбим чин маънода баҳра олди: академик Азиз Қажумов тимсолида ўз устозимни топдим.

Шарқона анъанага кўра, устоз мени шогирдликка олишдан аввал имтиҳон қилдилар. Қўлёмаларга қизиқишимни эшитгач, аввал настаъликда битилган туркий ғазални кўлимга тутқаздилар – унча қийналмай ўқидим. Форсча билиш-билмаслигимни сўрадилар. “Ўрганяпман”, дедим. Форсча рубоий матнни кўрсатдилар – қийинчилик билан ҳижжаладим. Таржима қилишимни буюрдилар – ўзларининг ёрдами билан бир амалладим. Арабийдан хабарим бор-йўқлигини сўрадилар, ўргана бошлаганимни айтдим. Ўз дастхатларида ёздилар: “Алимун било амал, касаҳобун било матор”. Яъни, “Илмига амал қилмаган олим – бамисоли ёмғирсиз булутдир”. Ёд билганим учун равон ўқиб, тезда таржима қилдим. “Қайси сўз “булут”ни билдиради”, сўрадилар устоз. “Саҳоб”, дедим. “Матнда “касоҳоб”ку... дея навбатдаги саволни бердилар. “Ка” – “бамисоли” дегани, – жавоб бердим мен. Устоз мени шогирдликка қабул қилдилар. Назаримда, бу ҳикмат менинг арабий билишимни синаш баробарида, қандай олим бўлиш зарурлиги ҳақидаги сабоқ ҳам эди. Қанчалик эплаётганимни билмайман-у, лекин устознинг бу сабоғига амал қилишга интилиб келаман...

Халқимизда назар топишнинг шарофати ҳақида кўп гапирилади. Мен устозларимнинг дуосини олганим, уларнинг назарини топиш бахтига муяссар бўлганим учун қанча шукр айтсам оз. Докторлик диссертациям ҳимоясида устоз Беғали Қосимов: “Ҳар қандай диссертациянинг аҳамияти биринчи навбатда илмдаги мавжуд фикрларни, қарашларни ўзгартира олишида намоён бўлади. Нурбой Жабборовнинг тадқиқоти ана шу жиҳатдан қимматли”, дея эътироф этди. Умрининг катта қисмини Фуркат ижодини ўрганишга бағишлаган Шариф Юсупов домла: “Диссертантнинг энг катта ютуғи шундаки, у ўзигача бўлган фуқаратшуносларнинг яримта ҳам гапини такрорламаган, нимаики айтса, янги гап айтган, салафларидан бир бош юқорида туриб айтган”, деб баҳолади. Устоз Абдулла Орипов китобларидан бирини менга тақдим этар экан, дастхатида меҳрини: “Айтиб кўяй, сен адабиётимиз учун вақтида ёққан ёмғирсан!” деган образли ташбиҳ орқали изҳор этди. Бир илм одами учун бундан ҳам ортиқ эътироф бўлмас. Бир олимнинг толе юлдузи чарақлагани шунчалик бўлар. Устозларнинг меҳрини мужассам этган бу сўзларни ёдга олганимда, тўлқинланиб кетаман. Шунга муносиб бўлишга интиламан.

ЖАМИЯТ ОЙНАСИ

Матбуот – жамият, миллат ҳаётининг ойнаси. Миллатнинг хусну малоҳати ҳам, қабоҳати ҳам ана шу ойнада акс этади. Муайян миллатнинг даражаси унинг матбуоти мавқеидан баланд бўла олмайди. Матбуотнинг савияси, ўз навбатида, миллатнинг савиясини белгилайди. Шу боис ўзини хурмат қилган миллат матбуоти ривожига бор имкониятини сафарбар этади. Умримнинг муайян қисмини матбуотга боғлаган одам сифатида буни яққол ҳис этаман...

Журналистик фаолиятимни дастлаб Олий суд наشري бўлган “Куч – адолатда” газетасида бошладим. Архивлардан қатағон йиллари қурбонларига айланган жуда кўп оддий одамлар қисматига доир ҳақиқатларни аниқлаб, улар асосида “Қатағон йилномаси” рукнида туркум мақолалар эълон қилдим. Ана шу аснода улуғ Соҳибқироннинг ҳаётий аъмоли бўлган “Куч – адолатда” шиорининг моҳиятини қалбдан ҳис этдим.

Мени янги таъсис этилган “Фидокор” газетасига маънавият бўлими мудирини сифатида ишга таклиф этишди. Ҳолбуки, ўша кезлари Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти докторантиман. Азбаройи қизиқишим зўрлигидан, қолаверса, докторантнинг стипендияси билан оила тебратиш қийинроқ бўлгани боис таҳририятнинг бу таклифини манмуният билан қабул қилдим. Чинакам уйқусиз тунлар бошланди. Ғоялар менга тинчлик бермайди, тун бўйи машинка чиқиллатиб чиқаман. Газетанинг бир сониди беш-олти хил имзода шунча материалим чоп этилади. Миллатимизнинг энг етук ижодкорлари, олимлари билан суҳбатлар эълон қилдим. Ўзбекистон Қаҳрамони, адабиётшунос олим Озод Шарафиддинов, Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ ёзувчиси Саид Аҳмад, Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Орипов, Ўзбекистон халқ шоири Хуршид Даврон, академиклар Тўрабек Долимов, Неъматулла Иброҳимов, Музаффар Хайруллаев, профессорлар Абдуқодир Ҳайитметов, Беғали Қосимов, Шариф Юсупов, Наим Каримов, Ашраф Аҳмедов, Саъдулла Отамуродов... Олий Мажлис депутатлари, сиёсатшунослар, файласуфлар... Замонамизнинг энг долзарб муаммолари хусусидаги бу суҳбатлар мен учун чинакам мактаб вазифасини ўтади. Суҳбатлашганим бу улуғ сиймолардан жуда кўп нарса ўргандим. Улардаги ҳавас қилганим фазилатларни ўзимда тарбиялашга ҳаракат қилдим. Фикрим ўткирлаша, қаламим чархлана борди... 2002 йили ана шу журналистик фаолиятим юксак даражада эътироф этилди. Муҳтарам Юртбошимиз фармонида кўра “Шуҳрат” медали билан тақдирландим. Бу эътироф мени янада фаол бўлишга ундади.

2003 йили мени “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасига ишга таклиф қилишди. Ўша кезлари мен – Миллий университет доценти – адабиёт аҳлининг ана шу юксак минбарига дастлаб бўлим мудирини, кейин бош муҳаррир ўринбосарини сифатида фаолият олиб бордим. Ёзувчилар уюшмасининг наشري ҳисобланган бу газетадаги фаолиятим мени уюшманинг ўша пайтдаги раҳбари устоз Абдулла Орипов билан яқинлаштирди. Абдулла аканинг мақолаларини газетага тайёрлаш жараёнида бу улуғ ижодкорнинг сўзга масъулияти нечоғлик юксак эканини кўриб, тўғриси, ҳайратланганман. Газетанинг 2004 йил август сонларидан бирида устознинг “Эртанги кун ишончи” сарлавҳали мақоласи босилди. Мақолани ойнанинг ўрталарида топширган бўлсалар, қарийб икки ҳафта давомида устоз ҳар куни мунтазам равишда бир

неча марта кўнғироқ қилиб, қайси саҳифага таҳрир киритган бўлсалар, сўзма-сўз айтиб турадилар – мен бу тузатишларни матнга киритаман. Мақола газетада босилишидан бир кун аввал устоз таҳририятга келдилар. Абдулла ака, бош муҳарриримиз Аҳмаджон ака Мелибоев ва камина бирга ўтириб, яна мақола таҳрири устида ишладик. Иккала устоз ўз таҳрирларини киритгач, менинг фикрим билан ҳам қизиқишди. Тортиниб-қимтиниб баъзи фикрларни айтдим – устоз мамнуният билан қабул қилдилар. Мақола сўнгидан мана бу тўртлик ҳам ўрин олган эди:

*Дарвеш умр бўйи чекиб ғам, заҳмат,
Дунёда ҳақиқат ахтарди фақат.
Бир кун ўраб деди уни халойиқ:
Ҳақиқат ўзинг-ку, ўзинг ҳақиқат!*

Дастлабки вариантда тўртликдаги “халойиқ” сўзи ўрнида “оломон” сўзи қўлланган эди. Минг бир истиҳола билан: “Оломон” сўзида салбий оҳанг бор. Аслида дарвешнинг ўзи ҳақиқат эканини англаган тоифани “оломон”дан кўра “халойиқ” дейилса, афзал бўлмасмикан?! – дея фикр билдирдим. Шу пайт устоз: “Э, “халойиқ” қилиб ўзгартир, жудаям тўғри!” – дедилар мамнуният билан. Шу тарзда таҳрир қилинди. Устозни кузатиб қўйдик. Кечки пайт телефон жиринглади. “Лаббай!” дея гўшакни олсам, устознинг овозлари: – Нурбой, ўтган барча улуғ устозларим ва ўзим номимдан “оломон”ни “халойиқ”қа айлантирганинг учун сенга минг бор ташаккур, – дедилар самимият ва меҳр билан. Замонамизнинг шундай улуғ ижодкори ёш бир мухлиснинг фикрига шу қадар эътибор билан қараши, бадий сўзга бўлган юксак талабчанлиги мени ҳайратда қолдирди. Сўзни қай даражада кадрлаш, эъозлаш зарурлиги ҳақидаги бу сабоқ чинакам ижодкорлик ўрнини ялтироқ сўзбозлик эгаллаётган бугунги кунда нақадар аҳамиятли экани изоҳ талаб қилмайди.

АВЛОД ТАРБИЯСИ – МИЛЛАТ ТАРБИЯСИ

Миллатпарвар аллома Абдурауф Фитратнинг бу сўзлари барча замонларга тегишлидир. Мен фақат саводнигина эмас, ҳаёт дарсини, адабиёт дарсини ҳам дастлаб отажонимдан ўргандим. Тарбия борасида отам менга чинакам ибратдир. “Ҳалолнинг боши қилдай бўлса ҳам, томири тоғдай бўлади. Шунинг учун у енгилмасдир. Ҳаромнинг эса, боши тоғдай бўлса ҳам, томири қилдай бўлади. Гарчи ваҳимали кўринса ҳам, исталган фурсатда томири “чирт” этиб узилиб кетиши ҳеч гап эмас”. Бетакрор ташбихлар воситасида отам кўп такрорлайдиган бу образли ҳикмат мудом пешонамда чарақлаб туради. Ҳаёт йўлимда мезонни тўғри олишга ундайди. Ўз навбатида, мен ҳам бу ўғитни болаларим қалбига, шуурига сингдириб келаман.

Адабиётшунос учун унинг илмий асарлари моҳиятини оиладагилар тушуна олиши – Тангри таолонинг инояти. Оилам бекаси Шаҳлохон билан курсдош бўлганмиз. Университетни битирганимиздан бери мактабда, бир қанча йиллардан буён коллежда она тили

ва адабиётдан дарс бериб келади. Нимаики ёзмай, биринчи тингловчи, ўқувчи, баҳо берувчи – у. Ёнингда шундай ҳамфикр, ҳаммаслак инсоннинг бўлиши бахт, деб биламан.

Катта ўғлим Сирожиддин иқтисод соҳасини танлади. Майли, оилада ҳамма сўз билан шуғулланмасдан, иқтисодни ўйлайдиган одам ҳам бўлиши керак-ку, деб қаршилиқ қилмадим. Айни кезде магистратурада таҳсил оляпти. Гарчи иқтисодиёт соҳасини танлаган бўлса-да, адабиётга ҳам меҳри зўр.

Мен ўзбекнинг кўнғирот уруғига мансубман. “Ал-помош” достонида Ҳақимбекнинг хонжиғали бекларидан экани айтилади. Кўнғиротнинг ана шу – хонжиғали тармоғидан, Алпомош бобонинг тус неварасиман. Шунинг учун иккинчи фарзандим қиз туғилганда, исм танлашда ўйлаб ҳам ўтирмаганман. “Кўнғиротнинг қизи Ойбарчин бўлади-да”, деганман. Ойбарчин қизим ота касбини танлади, навоийшунос бўлмоқчи. “Шарқ юлдузи”, “Тафаккур”, “Жаҳон адабиёти” сингари журналларда, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”да мақолалари чоп этилди – қувончим ичимга сиғмади. “Бадий тил ва тасвир” деган мўъжаз китобчаси чиқди – беҳад севиндим. Жорий 2014 йили ҳазрат Алишер Навоий номидаги давлат стипендияси совриндори бўлди – шодлигим дарёдай тошди. Фарзандининг ютуғи ўзингикидан ҳам тотли бўлар экан. Тенгини топиб узатдим – илоё бахтли бўлсин! Унинг тимсолида адабиётшунослигимиз ноёб бир истеъдод билан бойишидан умидворман.

Иккинчи ўғлим Жалолиддин ҳам филолог бўлишни ихтиёр қилди – эътироз билдирмадим. Фақат дунёга чиқадиган филолог бўлишини маслаҳат бердим. У Тошкент давлат шарқшунослик институти хитойшунослик факультети иккинчи курсида таҳсил оляпти. Китоб – жону дили, мутолаа – энг севимли машғулоти. Шарқшунослик институти қошидаги академик лицейда ўқиб юрган кезлари хитойлик бир меҳмон келажак режаси ҳақида сўраганида у шундай жавоб берган: “Сизларда Конфуций бор, бизда эса Алишер Навоий. Мен келажакда шу улуғ бобомнинг асарларини хитой тилига таржима қилмоқчиман”. “Ў, офарин, ниятингга ет”, деган экан хитойлик меҳмон. У ҳозир хитой тилини мукамал ўрганишга бутун вужуди билан киришган. Мен ҳам унинг ана шу улуғ ниятига етишини тилайман.

Жажжи қизим Муслимабону 5-синф ўқувчиси. Ҳар куни қайси фанлардан нечта “аъло” баҳо олгани ҳақида ҳисобот беришдан чарчамайди. Унинг ҳам келажакдан умидим катта.

Ҳазрат Навоий ота-онани улуғлар экан, авлодларга қарата: “Тун-кунунга айлагали нурпош, Бирисин ой англа, бирисин қуёш”, дея ўғит берган эди. Зоҳиран фарзандларга қаратилган бўлса-да, бу ҳикмат замирида ота-онанинг бурчи, масъулияти ҳам образли ифодаланган. Яъни ота-она ой ва қуёш янглиғ фарзандлар шуурини, ҳаёт йўлини ёритиб туриши керак, деган теран моҳият яширин бу сатрлар замирида. Ҳаётим борича, баҳоли қудрат, шунга интилиб келаман. Зеро, авлодлар орасидан мунаввар сиймоларнинг етишиб чиқиши – Ватаннинг, миллатнинг бахти. Фарзандлари маърифатли миллатнинг истиқболи, шубҳасиз, нурли бўлади.

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Гулбаҳор САИД ҒАНИ

Мени куйлаб ўтди девона шалол

ГУЛЛАМАЙДИГАН ДАРАХТ

Орзу тўниб қолган япроқларида,
Уни йўқламаган сабуҳий ифор.
Чамандан мунаққаш бўлганда ҳар ён
Унга гул тақмаган девона баҳор.

Пойига бош урар ҳазин қўшиқлар,
Уни шод этмаган лаҳзалар ҳаққи.
Зангор оғушида шовуллар денгиз,
Кун-кун бораверар тушлари оқиб.

Энди бу дарахтнинг қушлари нолон,
Осмон чўкиб борар бошига ва лек
Армон гуллайверар куртакларида,
Мева тугаверар аламзадалик...

* * *

Келсангиз...
Бунда хазон куйлар билсангиз.
Хонамизда гуллаб ётар гам,
Ҳар сорига нигоҳ илсангиз.
Дунёларсиз дунё бўлибман,
Келмайдиган рўё бўлибман.
Келсангиз...
Аччиқ ўйларимнинг бир чети
Ой йўлига туташиб кетган.
Бугун бахт йўқ, бахтли лаҳзалар
ёдингиз-ла адашиб кетган...
Келсангиз...

* * *

Ҳаддан ошди беҳад азобим,
ифрот бўлиб келдим –
тингламайсанми?

Ерларга қулади биноим, қадрим,
тупроқ бўлиб келдим –
тингламайсанми?

Қуюнда чирпанган бамисли хазон
япроқ бўлиб келдим –
тингламайсанми?

Ўн саккиз минг олам баҳридан кечиб
кубро бўлиб келдим –
тингламайсанми?!

* * *

Ғамгин кузак қўлида сўлгин
Райҳонгуллар йиғласа беун,
Кўзларимда илдиэлаётган
Изтироблар гуллади бугун.

Гулбаҳор
САИД ҒАНИ

1969 йилда Фарғонада туғилган. Фарғона Давлат университетида таҳсил олган. Филология фанлари номзоди. Ҳозирги пайтда Қўқон Давлат педагогика институтида ўқитувчи. “Барибир бахтлиман”, “Қўшиғимни кутмоқда дунё” номли шеърӣ тўпламлари нашр қилинган. Қўқон шаҳридаги “Ниҳол” адабий тўғараги раҳбари.

Ой, қиличинг жоним оларми,
Райҳонгулни сугорар қоним.
Ишқ яшнатган ифорларида
Ҳузурингга ошиқар жоним.

Қаро тунда нурга чўмилган,
Ой, ойдининг бўлайинмикан,
Сенсиз ўтган барча кунимни
Тунларингга бўйайинмикан.

Кўк тоқида титрадинг нечун,
Ой, титрогинг бўлайинми, айт?
Булутларнинг ортидан қулсанг
Юракларим тўкиб ташлар байт.

Ярим бўлган чоғингда мен ҳам
Ярим юрак билан куйладим.
Юз яширдинг, зулумот сари
Яксон бўлдим, чўкдим, қуладим.

Ой, қиличинг жоним оларми?
Ой, ойсиз ҳам ойдин бўларми?

* * *

Мени озод қўйинг.
Худди шамолдек
Тўсиқларни йиқмогим даркор.
Саҳарларни уйғотиб яна
Тогларнинг бошига чиқмогим даркор.

Ғор ичига боғлаб қўйилган
Шамол эдим, улгайдим, мана.
Куюн бўлиб кетаётирман
Довулларнинг изидан яна.

Наъра тортиб ўқирганимда
Остин-устин бўлсин дунёси!
Баланд дорлар йиқилсин, чўксин,
Шамолларни бўлмайди осиб!

* * *

Ҳаёт гўё тоза май каби
Сипқоради туйғуларимни,
Ва кундалик кундадан безиб
Ўғирлайди қулгуларимни.

О, қирмизи уфққа бўялган
Қўшиғимга ташинадир ҳаёт!

Халлож учун аталган дорман,
Мен бир томчи ишқман, ҳайҳот!

Сачраб кетдим кўнгишлар аро,
Зоҳидларнинг тоати куяр,
Сармаст бўлиб майхоналарда
Мени ичган ҳаёт тентирар...

ҚЎШИҚ

Мен бир қўшиқ каби яшаётирман,
Умримга куй бўлди саргашта хаёл.
Мен бир қўшиқ бўлдим тугамайдиган,
Мени куйлаб ўтди девона шамол.

Уммонлар устидан учаяпман, кел,
Қанотим толиқиб қуламасимдан,
Кўзимга яшириб зангор самони
Зерикиб мангуга ухламасимдан.

Осмонга урилди нур қанотларим,
Осмонга сизмади парвозим, шаитим.
Мени исён билан севгин, шамолим,
Сенсиз қўшиқ бўлдим...
Тошдим...
Адашдим...

* * *

Маррага оз қолди.
Мана, бир қадам!
Шундоқ армонлардан ҳатласам бўлди.
Унчалик йироқмас нур шалоласи,
Юлдуздан юлдузга қатнасам бўлди.
Омадсиз санама,
ҳасадгўй дунё,
Санама нобуду барбодларимни.
Ахир парвоз этиб учайин десам
Ушлаб турибсан-ку қанотларимни!

* * *

Алданади ҳар баҳор оғоч,
Гулламайди гул очар чоғи.
Рубоб бўлиб чалинар бир кун
Юрагига яширган доғи.

Уйғонолмас, абадий карахт
(Ҳаёт – унга қазилган қабр)
Совуқ урган жонсиз куртаклар
Кафанланган орзулар каби...

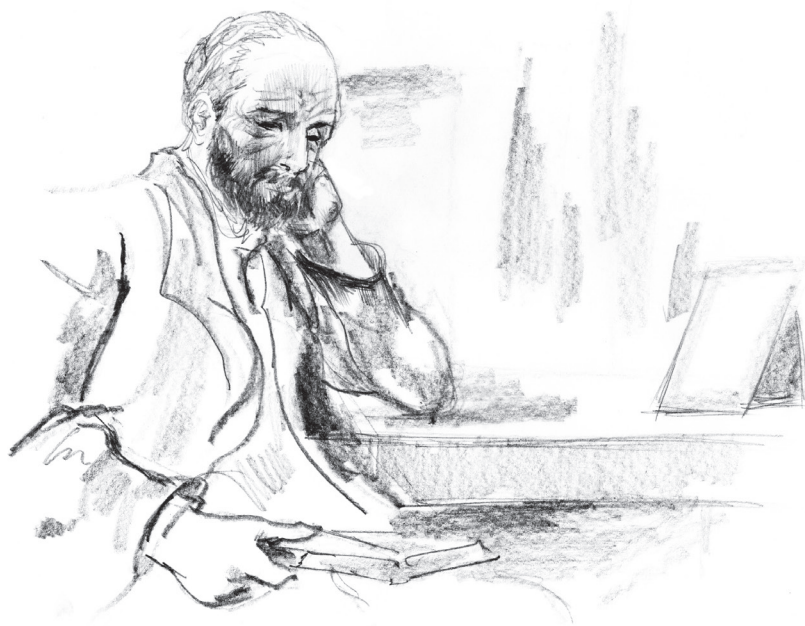
Анвар ОБИДЖОН

Наср Наср
Наср Наср Наср

ОДДИЙ АЙРИЛИҚ ҲАҚИДА ЭРТАК

Қисса

Анвар ОБИДЖОН

Ўзбекистон халқ шоири. 1947 йилда Фарғона вилоятининг Олтиариқ туманида туғилган. ТошДУ (ҳозирги Миллий университет)нинг журналистика факультетини битирган.

Адибнинг “Жуда қизиқ воқеа”, “Масхарабоз бола”, “Аламазон ва Гулмат”, “Ўқ ўтмас талончи”, “Баҳромнинг ҳикоялари”, “Балога қолган футболчи”, “Кулгили тушлар”, “0099 рақамли ёлғончи”, “Жажжи-жажжи кулчалар”, “Даҳшатли Мешполвон” каби китоблари ўқувчилар орасида машҳур.

Адирга туташ қишлоқчадаги орти деразасиз уйлар бадантарбияга сафланган бўйи паст-баланд ўқувчилардек, йўлнинг икки четида зич тизилиб турибди. Эшик-дарвозалар ҳам турлича: буниси бирқанот, одми, баъзилари бўёқ кўрмаган, тахталари қуёш куйдириғидан қорайиб, ёрилиб кетган; униси – қўшқанот, рангдор, ҳашаматли. Торгина тошлоқ кўчанинг чап ёғида – киши бемалол сакраб ўтса бўладиган сершағал ариқ, сувлари қушчаларга сайрашни ўргатмоқчидек қишин-ёзин чулдирагани чулдираган. Ариқ устида ҳар бир хонадоннинг ўз сўритоки бор, уларда турфа навли узумлар аёз пайти том четида ҳосил бўлгучи музбурунлардек шода-шода осилиб ётади. Энг эртапишари – баҳор тугамасиданоқ шира йиғиб улгурувчи чилги. Кейин кишмиш, ҳасайни, хусайни, қизбармоқ, шивирғони, қизилтўра, шакарангул, қорапирқилар бирин-кетин етилаверади. Юмалоқ дегани – энг кечкиси, қишнинг бошларида ҳам пўсти сўлимайди, оғизда бодрингдек карсиллайди.

Тунукатом болохона остидаги темир дарвозанинг сўл қаноти ғижирлоқланиб очилди-ю, фақат тўймаъракалар муносабати билангина жавондан олинувчи оппоқ яктагини, оҳорли кўк тўнини кийиб, бошидаги марғилони дўппининг гирдига адас қийиқни ихчамлашиб боғлаган дўнганглай чол шошқалоқланиб кўчага чиқди. Чиқиб, калтагина соқолини энтикканича сийлай-сийлай, ёшига хос бўлмаган тарзда илдам одимлаб, кунботардаги мазор тарафга йўналди. Илдам-

лагани сайин ёшариб бораверди, охири етти ёшли болага дунди-қолди.

Чол, кўнглида унинг исмини болалиқдан ардоқлаб келаётган, орадан неча йиллар ўтмасин, чиройини заррачаюм йўқотиши мумкин бўлмаган, кексалиқни шунчаки ниқоб қилиб олган қумрикўз паривашнинг ёнига ошиқмоқда эди. Ҳадемай етиб боради, Худо на-сиб этса, дийдорига тўяди. Шуниси қизиқки, чолни та-ниб ололса, яна бир мўъжиза юз беради, кампир ҳам ўша заҳоти етти ёшли қизалоққа айланади...

* * *

Нуса холани ўзим данак чақиб ейишни ўрганган чоғимдан буён биламан, эшакаравада маҳаллама-маҳалла кезиб, пиёз, гуруч сотиб юради. Кўчамиздан ўтиб қолса, бизниқига кирмасдан қўймайди. Бунинг са-баби бор.

Нуса холалар илгари жуда узоқ бир ўлкада яшаган экан. Кўп йиллар олдин уларни кимлардир, нима учун-дир тўсатдан қувгин қилибди-ю, биз томонларга келиб қолишибди. То муқим бошпана топилгунча, бирлари яримвайрона хонақоларга, бирлари колхознинг турли омборларига, бирлари дала шийпонларига жойлаш-тирилибди. Ортиқча томи бор кишилардан айримла-рининг ачиниши қўзиб, қувгиндиларга ўз ҳовлиси-дан ҳужра берибди. Мен ҳали туғилмасимдан бурун Нуса хола билан эри Садир тоға киш ичи бизниқига туриш-ганини, ялпизлар қулоқлай бошлаган паллада икки кўтарим чиқиб-чиқмайдиган кўчини йиғиб, янги ерлар ўзлаштирилаётган чўлга кетишгач, ўзларига кичик бир кулба қуриб олишганини эшитгандим.

Дадамнинг айтишича, Садир тоғанинг асли исми корейсча Сугир, хотинининг исми русча Нюся экан. Қишлоқдагилар шунақа – миллати бошқа кишиларнинг отини ё бузиб айтишади, ё ўзбекча ном қўйиб олишади.

Одамларнинг феъли ғалати-да, баъзи қўшнилар тўполончи болаларини тинчитишга уриниб, ҳадеб шўх-лик қилаверсанг сени Нуса қарисга бериб юбораман, деб қўрқитарди. Бир куни ўртоғимникига ўйнагани ки-риб, бузоқчасини шаталоқ оттирганча қувалаб юрсак, сопол тосда ем қораётган онаси бизни пўписалашга тутинди:

– Бас қилинглар! Ана, Нусанинг овози келяпти. Ҳозир икковингням қўл-оёғингни бойлаб, аравасига ортиб бераман, чўлга опкетади.

Иккаламиз тўртта қулоқни тенгдан динг қилга-нимизча туриб қолдик. Кўчадан Нуса холанинг “Пи-ёзлар келди-и, гуручлар келди-и” деган товуши эши-тилмаса-да, ўртоғим онасига ҳадикли боқиб, сўради:

– Чўлга опкетиб, кейин бизни нима қилади?

– Нима қиларди, тўхтатмай ишлатади, – тосга ке-пак сепаетиб ваҳимани кучайтирди онаси. – Офтобда бошинг қайнаб, пиёз ўтайсан. Шолипожда лой кечиб, ўт юласан.

Ўртоғимнинг кўзи гилдираб, орада овқат-повқат бериб турадим, деб сўраганида, онаси бирданига қақира-қақир кулиб юборганди.

Нуса холанинг эри Садир тоғани камдан-кам қў-рардим. Уйимизга қадам босадиган бўлса, халтача-да гуручи, бир-икки шиша арағи билан келиб, тунаб

қоларди. Бир ухлаб уйғонсам ҳам, дадам иккови ҳа-ли-ҳали отамлашаётган бўларди. Айрим гапларини уқардим, айримларини уқмасдим.

– Биз-ку оғирликларга кўникиб кетганмиз, – дер-ди Садир тоға. – Лекин, қизчамга жуда қийин бўлди-да. Хотиним аравасида тирикчиликка чиқиб кетса, уни далага опкетаман. Биласан, даламизда дарахт йўқ ҳисоби, қизимга катта сават шляпа кийдириб, шолипо-яннинг уватиға ўтқазиб қўяман. Ора-сира ёнига борсам, терга пишилиб, ҳансироқланиб қолган бўлади. Хотиним қайтиб келса, тупроққа беланган, юзлари қизариб, ёноқлари пўст ташлагудек пўрсиллоқланган қизчани кўриб, болага умуман қарамабсан-ку, деганича мени ғазаблашга тушади.

– Ҳа энди, она зоти сен билан менга қараганда куйинчакроқ-да.

– Униям тушунаман, юраги безиллаб қолган. Биз-ни буёққа ҳайдашганда, эшиклари жипслаб ёпилган, тўрт жойида кичик-кичик туйнуқларигина бўлган тиқин юк вагонидан бир ярим ёшли ўғилчамиз бўғриқшдан ўлган. Хотинимнинг рўмолиға ўраб, темирйўлнинг ёқа-сига кўмганмиз. Болачоғимнинг гўри қаёқларда қолиб кетди, деб йиғлагани йиғлаган эди хотиним. Қизим туғилганидан кейин ўртаниши анча тийилди. Ўғлим эсимга тушса, ўзимниям ичим ёниб кетади, ошна. Жи-зиллаб қовриламман-у, хотинимга сездирмайман.

– Нимасини айтасан, Садирвой! Фарзанд доғидан баттари борақанми? Мен бирмас, иккита боламни топ-ширганман.

– Биламан, хотининг хотинимга айтган экан.

– Иккинчи қизим уч яшар бўпқолувди-я! Сенлар келмасингдан бир йилча олдин қизамиққа чалинди-ю... Э, қўй, яхшироқ гаплардан гаплашайлик. Ол манави-ни. Бахтимизга шу болаларимиз соғ бўлсин энди.

Пиёлаларнинг жаранглатиб чўқиштирилгани эши-тилади. Бўшатишлар идишлар дастурхонга дўқилла-тиб қўйилганидан сўнг, нима учундир, орага жимлик чўқади.

Дадажоним кўпроқ ичволиб, меҳмоннинг олдида думалаб қолмасайди, деб хавфсирардим. Эрталаб хи-жолат тортиб ўтирмасин дердим-да.

Маҳалламиз болалари бири қадимда, бири шу даврларда тўқилган, буниси ўта қувноқ, униси жуда-жуда қайғули бўлган ўнлаб тилқайрамаларни худди қўшиқ куйлаётгандек оҳанга солиб айтиб юришарди.

*Бугун бозорга ўхшайди,
Етимлар бунча қақшайди?
Бозордан қанд опкелувчи
Отагинаси йўққа ўхшайди.*

Шунисини эшитганимда, юрагим “жиғ-ғ” этиб ке-тарди доим. Дадам ўлиб қолмасайди, деб қўрқини бошлардим. Яхши кўргандан яхши кўрардим дадаги-намни. Менга сира қаттиқ тегмасди.

Йил янгиланган оининг ўртароғидан бошлаб да-дам негадир уйга келмай қўйди. Аямдан сўрасам, уни бир иш билан олисроққа жўнатишди, ҳали а-анча юра-ди, дейишдан нарига ўтмайди.

Сал кейинроқ, гап нимадалигини кўчадаги ўр-тоқларимдан барибир билиб олдим. Улар ота-онала-

рининг ўзаро ғужурлашувидан илғаволган бўлса керак-да. Дадам колхоз фермасида омборчи эди, қандайдир текширувчилар келиб, ишидан у-бу камчиликлар топишибди, шунинг касридан қамоққа тушибди. Аямдан қамоқнинг нималигини суриштирсам, у жой – девори баланд бир кўрғон, то фурсати тўлмагунча, ичидагиларни ташқарига чиқармай туришади холос, лекин ётоқлари тайин, овқати бепул, деб ўқтирди.

Оворагарчиликни қаранг! Айби бўлса, узоққа опкетиб бепул боқиб юргунча, уйимизга қамаб қўйишавермайдами...

Дадамни соғинавердим, соғинавердим. Қўшни хотинлар чиқиб аям билан жақир-жуқурни бошласа, дадам тўғрисида иликроқ гап ўрмалашидан умид қилиб, уларнинг оғзини пойлаганим пойлаган эди. Баъзида Садир тоға келиб қоларди. Унга кўзим тушиши биланоқ, худди дадамни кўргандек, қувониб кетардим. Ҳар гал у кичик бир тугунча кўтариб келар, костюмининг ички чўнтагида менга аталган попуқдор қоғозли чайнамайшиминг ҳам бўларди.

Нуса хола эридан кўра серқатнов эди. Қоплар ортилган эшакаравасида кўчамизга оралагудек бўлса, одатдагидек, бизникига бош суқмасдан ўтмасди. Гоҳо бир-икки пиёла чой устида аям билан андак дардлашган бўларди.

– Нимага Гоптайни ҳеч опкелмайсизлар? – деб сўраб қолди бир куни аям. – Боламдай бўпқолувди, кўргим келади-да.

– Муштдек қиз кун бўйи аравада юришга чидаши кийин, – деди Нуса хола.

– Қўрқманг, олтига кирапти, суяги анча қотди.

– Қани, бир опкеларман.

Шунда аям кўз қирида менга қитмирона қараб, Гоптай эсингдами, қулоғини тишлаб ўзингники қилвол деганимда, картиллатибгина тишлаганидинг, деб кулди.

Қулоғидан тишлаганим, қизча бор товушда додлаб юборгани шувиллаб ёдимга тушди, аммо қиёфасини кўз олдимга яққолроқ келтиролмадим. Уч яшарлигимда ҳатна тўйим бўлганди, Садир тоға тўйга хотини билан қизчасиниям олиб келган, Гоптайни ўшанда биринчи марта кўрган эдим. Икковимиз сопол косачага бармоқ текиб нишолда ялаганимиз, сўйилган қўйнинг жонсираб потранишини донг қотиб кузатиб турганимиз, болаларга қўшилиб чопқиллаб ўйнаганимиз, аямнинг ишқовига учиб, унинг қулоғидан тишлаганим узуқ-юлуқ эсимда. Аниқ билганим шуки, ўша куни ундан сира нари кетгим келмаганди. Чиройлидирки, ёнидан силжишни истамагандирман, деб ўйлаётгандим шу дамда.

Кузнинг бошларида Нуса хола ўзбекча узун иштон, енги шалвиноқ чит қўйлак кийган қизчаси билан келиб қолди.

– Вой, бу – Гоптайми? – аям борасолиб, калтагина сочининг ўртасидан ялма очиб олган меҳмончани бағрига босди. – Катта қиз бўпкетибди-ку! Вой, ўзим ўргилайин сендан!

Бирга тушлик қилдик. Гоптай бизга эликолмай, қунишганича тамаддиланиб ўтирди. Ора-сира унга пастдан кўз ташлайман, у ҳам ҳуркаклик билан менга қиялаб-қиялаб қўяди.

Овқатланиб бўлганимиздан кейин, ток остидаги ёғоч сўримиздан тушиб, қиттай иккиланиб тургач, юр, Гоптай, эшагинга ўт берамиз, дедим. Гоптай мунғайиб онасига қаради.

– Борақол, – деди Нуса хола, – эшакниям қорни очди-да.

Гоптай сўридан сирғалиб тушиб, патакли калишчасини кийди, мен билан боришга оёғи тортмаётгандек иштиёқсиз одимлаб, ортимдан эргашди.

Уни томорқага бошлаб кирдим. Оғилнинг олдида тўхтаб, қўйларимиз учун жодида қирқиб қўйилган хашакдан бир қучоғини олдим-да, Гоптайга узатдим. Гоптай қорни очилиб қолаётганини хаёлигаям келтирмай, қўйлагининг этагини тутди. Хашакни этакка солиб, ўзим яна бир қучоғини кўтарганча ташқарига юрдим. Кўчага чиқиб бориб, озикларни эшакнинг олдида тўқдик.

Қўшни қизлар ерга бўр билан чизилган катакларда бир оёқлаб сопол суриб, “ҳаккалакам” ўйнашаётган экан, бу меҳмон ким, деб сўрашган эди, Нуса холанинг қизи, дедим. Бирдан Гоптай ҳам тилга кириб, уларга дадил яқинлашди:

– Отим – Гоптай. Бирга ўйнасам майлими? Мениям ўйинга қўшинлар.

– Ие, ўзбекчада боплаб гапирдинг-ку, – деди қизлардан бири. – Карисчаниям биларсан?

– Биламан.

Гоптай “ҳаккалакам”га қўшилди. Мен четда сўпайиб қолмайин деб, уларга қозилик қилишни бошладим. Ўйинда гоҳ кимдир бир оёқда мувозанатини йўқотиб тебраниб кетади, йиқилмаслик учун, тепага букиб олган оёғиниям беихтиёр ишга солади. Икки оёқлаб тўхтадинг, ўйиндан чиқ, деб жовирлайди қизлар. Баъзан оёқда сурилган сопол саккизта катакдан бирининг оқ чизиғига қадалиб тўхтайтиди. Яна ўша жовур-жувурлар:

– Сополинг чизиқни босди, ўйиндан чиқдинг!

Гоптай ҳам икки марта ана шундай ҳолатга тушди. Биринчисида қизларга ўшқиргудек бўлиб, букилган оёғини чўзишга чўзди-ю, ерга теккизгани йўқ, деб; иккинчисида эса, сопол билан чизиқнинг орасида қошлиқчўп сиққудек жой турибди, деб унинг ёнини олдим. Қизларга гапимни ўтказа олганим сайин талтаявердим. Гоптайнинг олдида обрўйим тоғ бўйи кўтарилдими дейман-да!

Шунақага ўхшайди. Уйимиздан чиқиб келган Нуса хола қизчасини аравадаги қопларнинг олд томонига ўтиргизиб, ўзи ҳам четроққа ялпайиб чўкканича эшагини олдинга силжитгач, аста опислаб бораётган Гоптай йўл-йўлакай менга икки-уч бор ўгирилиб, ёқимли-ёқимли жилмайиб қўйди.

Дадамни бир йилга қамашган экан, бошлиқлари инсофлироқ бўлса керак, оилангда байрам қилақол, деб муддатидан аввалроқ бўшатиб юборишибди, янги йил киришига икки кун қолганида лоп этиб уйимизда пайдо бўлди. Ҳовлимиз олдин қўни-қўшнига, кейин қариндош-уруғларга тўлди. Қўй сўйилди. Уйқозондан каттароқ бўлган далақозонда бир шўрва қайнаса, бир палов дамланади. Садир тоға ҳам эртаси куниёқ эшакаравага хотини билан қизини ўтқазиб етиб келди. Янги йилни бизникида кутишди. Гоптай бу сафар мендан ётсирамай, бирга ўйнаб ўтирди. Тишимнинг

изи қолмаганмикин деб, қулоқчаларининг дам уни-сига, дам бунисига зогланиб кўз қадар эдим. Охири, ўрик ўтиннинг чўғи солинган сандалга оёқ тикқанча, биқинма-биқин ухлаб қолибмиз.

Дадамга колхоздан иш беришмади. Дамо-дам маҳалладаги иссиқ-совуқ маъракаларга аралашиб туришини ҳисобга олмаганда, қиш ичи уйда уймаланиб юрди. Йўқчиликданми, ўзини одамлардан олиб қочадиган бўлиб қолди. Илгарилари бизникида тез-тез йиғилиб турадиган улфатлари ҳам қорасини кўрсатмай кетишганди. Гузардаги чойхонага чиқиб, одамлар билан бир чақчақлашсангиз, кўнглингиз ёзилармиди, деб қўярди аям баъзида.

– Нимани чақчақлашасан? – деб ўкраяр эди дадам. – Бири майда-чуйда дардини чувалашга тушади, бири иғводдан бўшамайди...

Тўққизта кўйимиз бўларди. Дадам қамоқдалигида иккитасини сотиб рўзгорга харжлагандик, қамоқдан чиққанида биттасини элга егиздик. Етишмовчилик бордирки, кейинроқ яна иккитасини сотдик.

– Битта қўчқор, учта бўғоз совлиғимиз қолди, – деб дадамга бир куни панд айтган бўлди аям. – Қанча қийналсак қийналайлик, то кўпайиб олмагунча, энди қўйларга тегмай туринг. Хамиртуришдек гап булар.

Ҳар йилгидек, томорқамиз четидаги икки туп бодом баҳор кириб-кирмасиданоқ гуллай бошлаган кунлар эди. Садир тоға келиб, дадам билан ярим кечагача улфатчилик қилди. Эрталаб чала-чулпа нонушталанди-ю, ўзбекона одатга кўра юзига фотиҳа тортиб, ўрнидан турди. Эшиқдан чиқаётиб, эшакаравани миниб келайми, ё ўзинг улов топасанми, деб сўради дадамдан. Овора бўлиб юрма, ўзим борарман, деди дадам. Садир тоға кетгач, аямнинг кўзлари синчковланиб, бу ўртоғингиз қанақа арава тўғрисида гапиряпти ўзи, деб суриштирган эди, дадам парвосизгина боқиб, тузукроқ иш топгунингча мен билан деҳқончилик қиптурақол, даромад – ўртада, деганиди, таваккалига розилик бервордим, деди.

– Бошқа иш қуриб кетганакан-да! – кўзини чақчайтириб бидирлади аям. – Чўлга чидаш осонаканми?

Дадам индамасдан четга юзланди. Унинг кўзларида мунг яллиғлангани, киприклари ўксик боланикидек тез-тез пирпирай бошлаганини кўриб, бирдан кўнглим бузилди...

Чўл деганлари Узумчи қишлоғимиздан унча узоқ эмасдирки, пахта етиштирувчи бригада аъзолари кўш отли, тўрт ғилдиракли, сўриси кенг “ҳаптакач” да тонг ёришиб-ёришмасидан йўлга тушиб, ишлари битгач, қоронғи тушганда яна қайтиб келишарди. Дадам эса, ўн-ўн беш кунда бир келиб-кетарди холос. Аямдан бунинг боисини сўрасам, даданг деҳқончилик қилаётган жой пахтазорлардан анча нарида, чўлнинг этакроғида, дерди.

Ёзининг ўрталари эди. Дадам навбатдаги келишида мени ҳам чўлга олиб кетмоқчи эканини айтди. Аямнинг туйқус аччиғи чиқиб, ўйлаб гапиряписизми, уйда битта ўзим қолсам, одамлар нима дейди, деб бобиллашга тушди.

– Битта ўзинг қолмайсан, – деб қошини чимирди дадам. – Ана, тўрт эшик наридаги бева опанг келини билан ғижиллашаверишдан безиб, қаёққа қочишни

билмай юрибди. Бутунлай кўчиб чиқмасаям, кечалари жон-жон деб ёнингда ётиб юради. Эртош олтидан ўтяпти, далани кўрсин, ишга кўзи пишиб борсин, дейман-да, хотин.

– Баҳона тўқиманг! Биламан, шу боласиз туролмайсиз. Ким вақтида едириб-ичиради, ким кирини ювади? Буёғиниям ўйланг-да.

– Нуса холаси бор-ку! Ўртоғинггаям ишонмайсанми?

Ҳаяжоним ичимга сиғмай бораётганди. Дадажонимга кунда эш-кўш бўлиб яйрашдан кўра шу чоғда, негадир, Гоптайни кўпроқ ўйлаётган эдим...

Садир тоғанингни уйдан тепароқдаги тупроғи арзикли, камқувват, серкесак, шу сабабли пахта экишга яроқсиз ҳисобланган далаларда пиёзлар пишиб-етилиб ётарди. Ер ости сувини пастлатиш мақсадида қазилган серқамиш зовурдан нарига ўтишингиз биланок, шўри тепага уриб оқ қатқалоқ ҳосил қилган кумлоқ ерлар бошланади. Уёғи энди – шопипоялар. Бошқа соҳадаги олимларнинг кўпчилигига маълум бўлмаган бир сирни – ернинг шўрини ювишда, унумдор қилишда катак-катак марзалар ичра сув доимо лимиллаб тургучи, лойқали чўкмалар балчиқланиб, кумларни аста-секин тупроққа айлантира боргучи шопипоядан зўрроқ омил йўқ эканлигини бу даланингни чақалоқлариям яхши биларди.

Дастлабки кунларда, пиёз қазилган ёлланганлар ишини бошқариш, уларга овқат ташкиллаб бериш билан банд бўлган дадамнинг ёнида Гоптай иккаламинг ивирсиб юрдик.

Катталарнинг ишига аралашгимиз келаверарди. Кўпинча, қазув чоғида четини кетмон тирнаб захилаган, биринчи ўринда сотиб ёки овқатга ишлатиб юбориладиган пиёзларни алоҳидалатиб тўплашга қарашар эдик. Буларнинг бир қисмини ўта майдаларига кўшиб, рўзгорга ишлатарсизлар, дея ёлланмачиларга текин тарқатишда қатнашиш бизга ўзгача завқ бағишларди. Кейин пиёзнинг қўланса исини кетказиш учун, кўлимизни ора-сира ҳидлай-ҳидлай, лойда ишқалаб ювишга тушардик.

– Лойдаги тошча бошмалдоғимни тилди, ачишяпти, – деб юзини бужмайтирарди Гоптай.

Йиқилиб-нетган чоғимда аямнинг эркалатишига тақлид қилиб, ке, оғриган жойингни бир ўпиб кўяй, десам, Гоптай “ҳо-о” дея кўлини биқинига яширарди.

Пиёзлар тўлиқ қазиб олиниб, ер ҳақи учун қарийб ярми колхозга топширилгач, қолганининг бир қисми даладаёқ кўтарасига сотилди, бир қисмини юксўрисига баланд четан тўсиқчалар ўрнатилган аралаларга юклаб, ёйиб қуритиш учун хирмонга ташиш бошланди. Яхшилаб қуритилган пиёз ҳар қанча узоқ сақланмасин, чиримас экан.

Қанча-қанча одамга қирон келтирган урушнинг нафаси ҳануз сезилиб турарди – далада кетмон чопишга ярамагани учун бўлса керак, пиёз ташувчи аравакашларнинг кўпчилиги ногиронлардан иборат эди: бири оқсоқ, бошқасининг бир кўли ёки бир оёғи йўқ, контузиянинг жаддидан қалтироққа йўлиққанлариям бор. Айримларида аскарча шим-кўйлак, энли қайиш тасмалар. Садир тоғани нега урушга юборишмаганини билмайман-у, дадамнинг ўнг кўзи туғма шилпик бўлиб,

қизариб яллиғланганича хиёл қисилиб туриши туфайли ҳарбийга олишмаган экан.

Қишда сотишга қолдирилган пиёзлар қуритилиб, ижара омборга жойлаб бўлингач, дадам шопипояни ёввойи ўтлардан тозалашда, экинларни ўғитлашда Садир тоғага ёрдам беришга ўтди. Гоптай иккаламизнинг кунимиз ҳам энди шу томонда кеча бошладди. Оталаримизга кўмаклашмоқчи бўлсак, гоҳ нарироқдаги пастаккина, танаси кетмон сопидан озгина йўғонроқ бўлган ёш мажнунтолни кўрсатиб, тезда сояга боришимизни буюришади, гоҳ, кечки салқин туша бошлаганиданми, индамай қўйиб беришарди. Менга қўшилиб Гоптай ҳам иштонининг почасини тиззагача шимариб, марзалардан биридаги бўтана сувга тушиб борарди. Курмакларни тортқилаб юлмасдан, томиридан тепароғини чимдиб узиб олинглар, йўқса ёнидаги шולי ҳам тағ-туби билан қўпорилиб чиқади, деб ўқтиришарди бизга.

Томири бутун қолганиданми, тўрт-беш кун ўтмаёқ, курмаклар яна шолидан баландлаб кетаверарди. Қарабсизки, ҳамма иш бошқатдан бошланиб турибди-да. Муҳими – бу лаънатиларни уруғи пишмасдан бурун гумдон қилиш. Уруғи тўкилиб, бир болалаб берса, шוליга кун йўқ.

Шоли бошоқламагунча уни курмақдан фарқлаш қийин. Курмакнинг курмаклигини баргида оқ чизиқча борлигидангина ажратиб олса бўлади. Ўйлашимча, шуни янглиштириб қўйишимиздан чўчиб, бизни шопипояга яқинлатилари келавермасди. Жуда ғайратларинг қўзиётган бўлса, ана, марзанинг устини тозаланглар, дейишарди.

Марза сувдан баландлиги учунми, муттаҳам курмаклар бу ерда қорасиниям кўрсатмас, муғамбирдан муғамбир семиз ўтларгина ўсарди. Муғамбирлиги шундаки, шохларидан бирининг учини ўт ўчирувчиларнинг ичагидек сувга тушириб олса бас, суюқликни керагича сўриб, бутун тана бўйлаб писмайиб тарқатаверади.

Бир гал марза устидаги ўтларни юлаётиб, олдимиздан сузиб ўтаётган бақани тутиб олдик. Икковимиз бир пайтда ташланганимиз боис мен бақанинг орқа оёғидан, Гоптай олдинги оёғидан ушлаганча сувдан кўтардик, биринчи бўлиб мен тутдим, дея талаша кетдик. Тортди-тортдида орқа оёқ узилиб чангалимда қолди-ю, қўлига қон сачраган Гоптай бақани ташлаб юбориб, унинг типирчилашига йиғламсираб тикилиб турди, сўнг менга бир ўкрайиб қўйиб, шартта ортга бурлиди, марзадан чиқиб, уйи томонга йўналди.

Кечки овқат пайтидаям Гоптайнинг арази босилмади, тумтайган асно, менга умуман қарамасдан, жим кавшаниб ўтирди. Нуса хола мийиғида қулимсираб, бу иккови бугун росаям ювошланиб қолибдими, дея ёнидагилар билан маънодор кўз уриштириб қўйди. Билдимки, орамиз бузилганини булар аллақачон пайқаб бўлишган.

Садир тоғанинг бир ойнакли уйи ёнида кичкина омборча бор эди. Дадам омборчанинг четига тахта териб, устига кўрпа тўшаб олган экан, шу жойда ёлғиз ухларди. Бир ойнакли уйда эса, гиламдек-гиламдек келадиган ўзбекона кўрпаларнинг таглигиям, ёпинчиғиям узунасига тўшалиб, у четида Нуса хола, бу четида Садир тоға ётар, Гоптай иккаламиз уларнинг

ўртасига суқилиб олардик. Ўша куни Гоптай онасининг нариги ёғига ўтиб ухлади.

Қаёқданам йўлиқа қолди ўша олакўз бақа? Ушлашга ушладик, уни Гоптайга индамасдан бериб қўя-қолсам, улармидим?

Юрагим сиқила-сиқила, пинакка кетибман.

Нонуштага уйғотишди. Чивин чаққан жойларимни қашлай-қашлай, ланжланиб ўрнимдан турдим. Оёғимни судраб босганча уйдан чиқиб, ариқчада юзимни ювдим, толга илинган сочиқни олиб, сустрланиб артина бошладим. Кўнглим ҳамон қоронғи эди.

Бир пайт Гоптай келиб, курагимга турткилади:

– Ҳей, менга қара!

Юрагим бошқача тепиниб, унга ўгирилдим.

– Бугун яна бақа ушласак, бўпти, сен олақол, – деб билмайди у. – Энди талашмайман.

Ичимда ярқ этиб куёш порлагандек бўлди.

– Э, бақаям қуриб кетсин, – дея қўл силтадим мен.

– Ўшани деб, сени хафа қилқўйдим.

Шу тариқа кунларим Гоптай билан биргаликда чарақлаб-чарақлаб ўтаверди. Мен унинг кўнглини авайлашга тиришадиган бўлиб қолдимми ёки у менга кўпроқ ён берармиди, ҳартугул ўртамызга қайтиб совуқчилик тушмади. Уни бирор соат кўрмасам, энг суюмли ўйинчоғимни йўқотиб қўйгандек бетоқат эловлана бошлардим. Бу элитмакўз қизалоқ шу ёшимдаёқ қалбим чечакзорини бутунлай ўзиники қилиб олаётгани, мазкур масканда бошқа кезаргонга жой қолдирмай бораётганини билмасдим ҳали.

Ҳеч унутолмайман – Гоптайнинг бир эртаги юрагимда ғалатидан ғалати жимирлоқ уйғотган эди. Ўша куни эрталабки салқинда дадаларимизга озгина кўмаклашган бўлдик, кейин бизни яна сояга қувишди. Бориб, мажнунтолнинг остига ўтирдим. Гоптай ёнимга чўқди. Ўзимизга янги эрмак топиб, иштонимизнинг шалаббо бўлган почасини сиқишга тутиндик.

– Даданг ҳозир ишини ташлаб келиб, бизга тағин эртақ айтиб берса, зўр бўларди-да. Эртош, – деб қолди бир пайт Гоптай. – Айниқса, Алпомишни бошқатдан эшитгим келяпти. Ўшандай полвон йигитга ёқиб қолганига қараганда, Барчиной жуда чиройли бўлса керак, а?

– Шунақага ўхшайди, – дедим мен.

Сўнг, қарисларниям эртаги борми, деб сўрадим.

Бор, деган жавобни эшитиб, қани, биттасини айтиб бер-чи, дедим.

– Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим-қадим замонда битта кичкина бола билан битта кичкина қиз бўлган экан, – деб эртагини бошлади Гоптай. – Иккаласи доим бирга ўйнарган. Бир куни уларга авлиё чол йўлиқибди-ю, тилакларинг бўлса, айтинглар, дебди. Қиз, буни эшитиб, бизни ҳозироқ катта қилиб қўя оласизми, деб сўрабди. Авлиё чол шу заҳоти уларни катта қилиб қўйибди. Шунда йигит қизга қараб, сени яхши кўраман, менга хотин бўласанми, дебди. Майли, дебди қиз. Тўй қилишибди. Кейин йигит ўша қизнинг онасиниям уйларига кўчириб келибди. Йигит билан қиз ота-оналарига қўшилиб, битта жойда яшаб-яшаб юраверибди...

Шопипоя яқинидаги тошўчоққа кичкина қозон осилган бўлиб, дадаларимиз тушлик овқатни шу ер-

нинг ўзида пишириб ейишарди. Кўпинча қайнатма шўрва қилинарди. Ўтин ҳўлроқ бўлса, бизни ўчоққа яқин бордиришмас эди. Ҳўл ўтин чарсиллагани чарсиллаган. Чарсиллоқдан учган чўғ кийимни куйдиради, баданингга тегса, яра қилади.

Тушлик маҳали четлари титилган бўз дастурхонни ёйиб, олдимизга иккита сопол косада шўрва қўйишди. Кейин ўзларига овқат келтиришди, нонни майда-майда тўғраб, шўрвага бўктиришди. Мен ҳам ўшандай қилдим. Чимтомоқ Гоптай эса, нон бўлагини шошмасдан шўрвага ботириб, истамайгина оғзига солди.

– Могора! – деб жеркиб берди Садир тоға.

Карисчада бу “еяқол” дегани. Келганимдан бери, бунақа гаплардан беш-ўнтасини ўрганиб олганман: ёш онара – буёққа кел, иго кадера – ол, чагара – ухла, гадя – юр, кетдик... Карисларнинг “салом”и узунроқ холос – аненси хасимника.

Садир тоға бўлма халтадан тўртта кўк қалампир олиб, пичоқда парраклаб-парраклаб қирқди, ярмини ўз косасига, ярмини дадамнинг овқатига тўқди. Айтишларича, қалампир одамни терлатиб, баданидаги бор совуқликни қувиб чиқараркан. Шолিপояда кун бўйи сув кечиб юрганларнинг эса, суяк-суягига захлик сингиб кетармиш.

Овқатланиб ўтирганимизда, мўйловдор, тўлпоқ-юз киши зовурнинг кўпригидан ўтиб, биз сари яқинлашаверди. Келинг, домла, келинг, деб дадам уни Садир тоғанинг ёнига ўтказди-да, қорним тўқ, деса ҳам, барибир шўрва қўйиб келиб, олдиға қўйди. Мўйловдор киши мактаб ўқитувчиси бўлиб, далада яшовчиларнинг болаларини рўйхатга олиб юрган экан. Бизнинг ёшимизни суриштирган эди, дадам мени кўрсатиб, ўғлим март ойининг бошида олти ёшга тўлди, Гоптай ундан ўн беш кунлик кичик, деди. Мўйловдор киши исмларимизни, туғилган вақтимизни дафтарига ёзиб бўлиб, булар сентябрда олти яримга кираркан, биз мактабга етти ёшдан ошганларни оламиз, келаси йили ўқишга боришади энди, деб тушунтириш берди. Кейин, шўрвадан ҳўпларкан, Садир тоғага қараб, аввалги юртларингда қачондан бери яшар эдиларинг, деб савол ташлади.

– Аниқ билмадим-у, отам ҳам, отамнинг отаси ҳам, унинг отаси ҳам ўша ерда яшаб ўтган экан, – деди Садир тоға. – Нимага сўраяпсиз?

Мўйловдор киши охирини бир кўтаришда косани бўшатгач, попукли сатин рўмолчада оғзини артиб, Садир тоғага салмоқли сиёқда юзланди:

– Сўраганимнинг боиси – ўшанча вақт руслар билан аралаш яшаб, ҳалиям русчага тилларинг келишмайди. Ўзбекистонда яшаётганларингга ҳеч қанча бўлгани йўғ-у, ўзбекчада худди ўзбекдек тоза гапирадиган бўлдиларинг. Хўш, бу нимани англатади? Бу шуни англатадики, тилларимизнинг томири бир!

Дадаларимиз меҳмонни кузатиб қўйиб, яна юмушга берилишди. Садир тоға ишлаётиб, одатига кўра, қандайдир кўшиқни димоғида тинмай хиргойи қила бошлади.

– Қачон қарама, шу ашулани айтганинг айтган, – дея тегишқоқланиб сўз қотди дадам. – Бошқаси йўқми?

– Бошқалариям кўп, – деб жавоб қилди Садир тоға. – Лекин, ҳеч қайсиниси бу кўшиққа тенг келолмайди, ошна.

Дадам кесатишини қўймади:

– Шунчалик кучли бўлса, мазмуниниям билайлик-чи.

Садир тоғанинг айтишича, бу кўшиқнинг маъноси шундай экан:

Эй, юртимдан келаётган шамол!

Отам бўлиб, онам бўлиб,

Сочларимни силаб ўт!

Эй, юртимга кетаётган шамол!

Мен ўғлига айланиб,

Отам билан онамнинг қабрини силаб ўт!

Садир тоға манглайини тириштириб туриб қолди. Дадам унга ҳилвироқланиб тикилганича деди:

– Кўшиқмисан кўшиқ экан! Айтавер, оғайни, айтавер!

Лекин, Садир тоға ашуласини давом эттирмади, чўнтагидан папирос олиб, оғзига қистирди. Гугуртда ёндириб, устма-уст сўрди-ю, ўқчиб-ўқчиб йўталди.

– Аччиқдан аччиқ бўлсам, арзонлигига учиб, шу ўлати “Байкал”ни чекканим чеккан, – дея кўкрагини силаб қўйди.

Ўз-ўзидан кўзим сузила бошлади, бирам уйқум келяптики, деб толға елка тирадим.

– Мениям уйқу босяпти, – деди Гоптай. – Елканга суянсам майлими? Ерга ётсам, чумолилар тишлаб қочади.

Мен толға, Гоптай менга суяниб, уйқуга кетдик. Уйғонсам, Гоптайнинг боши елкамдан сирғалиб тушибди, чўзилган оёғимни ёстиқ қилганича тинкиб ухляпти.

Эртақдаги ўша авлиё чол Гоптайни сеҳрлаб қўйса-ю, қанийди, мана шу ётишда уйғонмай ётаверса, деб ўйлаётгандим шу онда.

Қиш бошланиб, пахта терими охирлаб бораётганида, колхоздаги каттаконлар дадамга иш беришди – боғ бригадири қилиб тайинлашди. Буни эшитиб, Садир тоғанинг боши осмонга етди, Нуса хола қуюқроқ зиёфат уюштирган бўлди.

Тонгда дадам икковимиз қишлоққа жўнадик. Гоптай ота-онасига эргашганича бир ойнакли уйчадан чиқиб келиб, кўзи мўлтираган асно бизни кузатиб қолди. Анча юриб боргач, ортга қайрилсам, уйчанинг олдида энди битта ўзи ҳалиям ўшандай тикилиб турибди. Унга кафтимни тебратиб қичқирдим:

– Яна келама-а-н!

Қишлоққа қайтсак, кўчқоримиз лорсиллаб кетибди. Совлиқлардан бири эгиз туққани учун тўртта қўйимиз саккизта бўлувди, кўзичоқлар аллақачон тўхлига айланиб улгурибди. Бошимизга давлат ёғилгани шу-да. Бунинг устига, Садир тоға биринчи қор тушган куни уйимизга келиб, бу сенинг улушинг, дея дадамга бир чорси пул ташлаб кетди.

– Қадаминг енгил экан, – деганди у ўшанда дадамга. – Шунча экин экиб юриб, ҳосил бу йилгидек мўл бўлганини сира кўрмагандим.

Орадан икки ҳафта ўтиб-ўтмай, Садир тоға яна дарвозамиздан кириб келди. Ёнида Гоптай ҳам бор эди. Бир-биримизни кўришимиз биланоқ, кўзларимиз яшнагандан яшнаб кетди.

Садир тоғанинг, негадир, тафти сушт эди, дадамни четга тортиб, қовоқ солганича алланималарни шипшитди. Томорқадан чиқиб келган аям Садир тоғани кўриб, эндигина ҳол-аҳвол сўрашни бошлаганди, дадам яқинроқ бориб, унга нимадир деб пичирлади. Аямнинг тўсатдан ранги қув ўчди, вой ўлмасам, деб кўйлагининг ёқасини тутамлади.

Дадам уйга кириб, тезда кийиниб чиқди, аямга караб, бугун келолмасам керак, деди. Садир тоға иккови шоша-пиша йўлга тушди. Шу кетганча қайтишмади, Гоптай бизникида тунаб қолди. Даданг нимага хафа, деб сўрасам, онам касал, деди холос.

Нима воқеа юз берганини эртаси куни аям кўшни хотинга сўзлаб бераётганида билиб олдим. Бундан уч-тўрт кун аввал Нуса хола кўксини чангаллаб йиқилибди-ю, шу-шу, қимирлолмай қолибди. Дарровда дўхтирхонага олиб боришибди. Фойдаси бўлмабди. Кеча тушликка яқин жони узилган экан.

Гоптайга буни айтишга тилим бормади. Чамаси, аям ҳам нима дейишни билмаётганди.

– Кўчада бир ўйнаб келсаларинг-чи, – деб кўлимизга уч-тўрттадан ёнғоқ тутқазди охири.

Кўчага чиқмасак ҳам бўларкан, Гоптайни “ҳа, карисча”, деб эрмаклагани учун ўзимдан каттароқ бола билан ёқалашиб қолдим. Қаттиқ олишдик. Ерга думалаб йиқилганимизда, билагим яхшигина шилинди, унинг кўйлаги йиртилди.

Ҳовлига қайтиб кириб, кўлимиз совуқдан қалтираганича товўқнинг катаги ёнида ҳаммомпиш ўйнашга унадик. Нам тупроқдан юмалоқ гумбазли ҳаммом ясагач, устига мўри ўрнатиб, ёнидан эшикча очаётганимда, қара, мен зўр уй курдим, деб қолди Гоптай. Кўрсам, каттагина уй тиклаб, ҳовлисининг атрофини чўп деворда ўраб кўйибди.

– Пулимиз кўпайса, дадам шунақа уй куради, – деб орзикди Гоптай. – Сизларникига яқинроқ жойга курсак, ҳар куни бирга ўйнардик.

Бу иш эрта-индиноқ амалга ошадигандек, суюниб кетдим:

– Ие, қишлоққа кўчиб келасизларми?

– Чўлда мактаб йўқ, – хўрсинди Гоптай. – Келмасак, қаерда ўқийман?

– Уйни қуришга нечи кун кетаркин?

– Билмадим... Улгуришар...

Бирдан қувлигим кўзиди:

– Агар улгуришмасан, сени қишлоққа эрга бериб кўяқолишин.

– Эрга беришин? – чарақланиб боқди Гоптай. – Кимга?

– Кимга бўларди, менга-да!

Гоптайнинг лўппи юзи туйқус дувиллаб қизарди.

– Сенга? – деди сўнг илжайиб. – Сен уришқоқсан-ку! Юмдалоғич мушукка ўхшайсан!

Шундай дея, қотиб-қотиб кула кетди. Мен ҳам кулгига кўшилдим. Куляпман-у, ичимда нимадир титраниб эриб боряпти.

Кечаси аям узунлатиб жой тўшади, учаламиз битта кўрпага кирдик. Гоптай ҳаял ўтмасданоқ уйқунинг қопқонига илинди. Анча маҳал унга тикилиб ётдим. Ўзимни чинакамига куёвчадек ҳис этмоғим учун аям ортиқчалик қилаётгандек эди шу топда.

Садир тоға биз ухлаганимиздан кейин дадам билан келиб, дарвозамиз ёнидаги меҳмонхонада тунаб қолган экан, Гоптай эрталаб уни кўрибоқ, онам қани, деб сўради. Садир тоға чуқур хомуза тортиб олгач, онанг узо-оққа кетди, деди.

Гоптай дадасига хавотирли боқиб, яна сўроққа тутди:

– Қачон келади?

– Билмадим, – деди дадаси. – Келавермасан, бир куни ўзимиз олдига борамиз-да, қизим.

Буни эшитиб, аям ўзини йиғидан тиёлмай, шапалоғида кўзини тўсганича, уй ичига тезланиб кириб кетди...

Келгуси йили мактабга бордим. Шу ерда бўлганида, ҳозир Гоптай иккаламиз бирга ўқиётган бўлармик, деган ўй бошимда тез-тез айланиб турарди. Афсуски, улар кетиб қолишган. Нуса хола вафот этганидан кейин, Қозоғистоннинг аллақаерида яшовчи синглиси келиб, жиянимни бошқа аёлга ўғайлатиб кўймайман, дебди-ю, ўзи билан олиб кетибди.

Қизини кўмсаган бўлса керак, қишнинг қирчилламасида Садир тоға ҳам ўша ёққа жўнади. Кетишдан аввал бизникига келгани, дадам билан кучоқлашиб-кучоқлашиб хайрлашгани эсимда.

– Хотинимнинг қабрига караб-нетиб турунлар, мен келолмасам, бир кунмас бир куни боламми, неварамми келиб зиёрат қилар.

Садир тоға айтган охири гап шу бўлди.

Оқсоқолларнинг розилиги билан, Нуса холани қишлоғимиздаги мусулмон қабристонида дафн этишганди. Дадам ҳар баҳорда бориб, ўз ота-онасиники қаторида Нуса холанинг гўрини ҳам ўтлардан тозалаб келарди. Бунақа пайтда Садир тоғанинг ўша ашуласи ёдимга тушаверарди. Дадам газетада ишлайдиган бир танишига бу кўшиқнинг мазмунини айтиб бериб, кейинчалик шеър қилдириб олганди:

Шамол келди юртимдан,

Ёйдим мен қулочимни.

Отам бўлиб,

Онам бўлиб,

Силаб ўтсин сочимни.

Кўзларимни ёшлатиб,

Шамол кетди юртимга.

Отам қабрин,

Онам қабрин

Силаб ўтсин ўрнимга.

Қозоғистон томонларда бўлиб қайтган таниш бир қарис киши дадамни учратиб қолиб, Садир тоға автомашиналар тўқнашувида ўлганини айтганлиги эски қадрдонининг эзгин кўшиғини ўзбекча шеърга айлантириб асраб юришга туртки берган экан. Дадам ўшанда унинг қизини суриштирса, иккаласи бирга ҳалок бўлганмиш, дебди.

Буни дадамдан талай фурсат ўтибгина эшитганимда, юрагим уқаланиб кетгудек бўлувди. Гоптай эсимга тушса, гоҳо кўзларим ўз-ўзидан ёшланишни бошларди. Уни олиб кетган аёлни топиб, аямасдан савалагим келаверарди.

Шундай чарақлаган қизни нима қипқўйишди-я?!

...Қабристон жимжит эди, ёмғир сийрак томчилаб турарди.

– Агар тириклигингни билсам, сени ернинг тагидан бўлсаям излаб топмасмидим, Гоптай. Нега ўзинг хат-пат ёзмадинг? Нега?

– Бир-икки марта ёзмоқчиам бўлдим, лекин манзилнинг тайини йўқ эди. Умримнинг энг чарсиллаган даври қозоқларнинг у даласидан бу даласига кўчиб юриш билан ўтди. Бошим кулфатдан чиқмади. Холаминг ичувчи эри қиморбоз, жанжалкаш, бетайин киши эди, ҳеч кимга ёқмасди, ҳеч ерга сиғмасди.

– Ҳарбийда бўлдим, институтда ўқидим. Битирганимдан кейин ҳам анчагача уйланмай юрдим. Учраган қиздан сендаги қиёфани, сендаги қилиқларни ахтаравердим. Ҳатто тўйим бўлаётган куниям кўз олдимга келиб турволдинг...

– Мен-чи, мен? Сени эсламаган, сенга талпинмаган куним йўқ эди. Саргардонлиқдан қутулиб, йўлимни топиб олганимда, йигирма бешдан ўтиб қолувдим. Эртош – ёлғиз ўғил, аллақачон уйлангандир, деб ўйлардим. Сени ҳеч бўлмаса яна бир марта кўрай, армоним арисин, дердим-у, ўзбек аёлларининг феъли нозиклигини билганим учун, турмушинга совуқчилик тушириб қўйишдан чўчирдим, ўзимни зўрлаб йўлдан қайтарардим.

– Ўшанда имилламаслигинг керак эди, Гоптай. Мен йигирма еттимда уйланганман, йигирма еттимда!

– Сенам мени яхши кўришингни қаердан билибман...

– Ваҳ, пишмаган калла-я! Ҳамма айб ўзимда, қаёқдаги мишмишга ишониб, сени тириклайин кўмиб ўтирибман-а! Нимага яхшироқ суриштирмадим? Нимага қидириб кўрмадим? Мен ландавурни кечир, Гоптай! Кечир мен хумбошни... Кечир...

***

Бунақасини тўқиб бўларканми?! Бир мистовоқ сомсани кўтариб, қишлоқдаги удумга кўра, қўшнининг меҳмонини йўқлашга кирганимда Эртош отадан нимани эшитган бўлсам, шуни ёздим.

Қаранги, Эртош ота билан шунча йил битта кўчада яшаб, бир пайтлар таниқли мелиоратор бўлгани, қанчадан-қанча сув иншоотлари унинг лойиҳаси асосида қурилганидан бўлак нарсани билмай юраверибман. Буям одам-ку, балки, кўнглида ҳали ҳеч кимга айтмаган сирлари бордир, деган ўй бирор марта бошимга кўнмабди. Агар, Гоптай момо деган кампир ўнлаб йилларга чўзилган жудоликдан сўнг онасининг қабрини зиёратлаш ниятида Узумчи қишлоғини истаб келгани;

хотирасида ўчмас ёлқинга дўнмиш Эртош отанинг тириклигидан қувониб, бир ойчадан бери уникида кўноқ бўлиб юргани; кампирнинг невараси уларни ўз машинасида водий бўйлаб сайр қилдиргани; болаликнинг захматли, бироқ тотлидан тотли дамларини қайта жонлантирмоқ илинжида, тобора тароватли тус олаётган кўҳна чўлни икковлон яёв кезиб чиққани ҳақида одамлар шов-шув кўтармаса; мен шов-шувнинг тафсилотига чуқурроқ шўнғимоқдан эриниб, бу силсилали қисматни ер кезғичида ҳар бир сония ичра юз бериб тургучи минглаб оддий айриликлардан бирига йўйиб кўяқолсам; кейинроқ эса, илоҳий ҳодисадек туюлуви ила бутун бошли қишлоқни ларзага солган маъракада қатнашмасам, оламда мунглигина янги бир эртақ туғилганига шохид бўлолмай ўтиб кетаверар эканман.

Хатомни тўғрилашга ошиқманг, хотима топган умрлар баёни ўлароқ идрок этилгучи “эртақ” деган сўзни янглиш ишлатмадим. Юртига йўл олишга ҳозирланган Гоптай момо сўнги кечада Эртош ота билан узоқ суҳбатлашиб ўтиргач, тун яримдан оғанида ухлашга ётибди-ю, қайтиб уйғонмабди.

Хонадон тонгдаёқ одамга тўлди. Маҳалла оқсоқоли гоҳ кампирнинг невараси, гоҳ чолнинг фарзандлари билан нималарнидир маслаҳатлашар, ланг очик дераза тарафга бот-бот жаланглаб, уй ичига синчковланиб қараб кўярди. Уй ичида эса, Эртош ота каравотдаги жасадга киприк қоқмай термилган куйи тош қотиб ўтирар, ҳеч кимга гапирмас, ўзгаларнинг гапи ҳам қулоғига мутлақо чалинмаётгандек эди. Бурноғи йили кампирдан айрилганидаям чолни бундай карахт кепатада кўрмагандик.

Оқсоқол охири Эртош отанинг олдига кириб борди. Елкасидан секингина кучиб тебратганича, энди нима қиламиз, деб сўраган эди, у кескин товушда: “Гоптай ёнимда қолади!” деди. Шундай деди-ю, кўзлари тўсатдан тепага битиб, боши биланганиб чайқалди, остидаги курсидан каравот томонга мулгий бошлади. Оқсоқол потранган алфозда унинг қўлтиғидан тутди, авайлаб гиламга ётқизди.

Эртош ота билан Гоптай момо қабристонга бирга кетди, ёнма-ён қазилган лаҳадларга бир пайтда қўйилди.

Улар энди орамизда эмас. Бир-бирининг жаҳонда ўхшаши йўқ чеҳрасига қониб-қониб олиб, бу муваққат чайлани армонсиз тарк этишди-ю, иккови битта эртакка айланди...

Эртами-кеч биз ҳам эртакка айланамиз. Аммо, шу томоням борки, бунинг учун одамдек яшаб, бировга айтишга арзигулик, лоақал, бирон-бир жимжимали кечинмани бошдан ўткармоғимиз лозим шекилли.

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Адиба УМИРОВА

Соғамиз кўришлар сулман гулида

САНДАЛ

Ёдимдан чиқмас ҳеч: қаҳратон қишда,
Сандал атрофига йиғилардик жсам.
Онам чўғ қаларди нима ташвишда,
Қандайин хаёллар суларди, билмам.

Гоҳи бош, гоҳида юрак чангаллаб,
Қанчалаб тонларни ўтказди экан.
Изгирин кечалар изтироб чекиб,
Келажак кунларни ўйлаганмикин?!

Эҳтимол, муҳтожлик қийнамасин деб,
Қолмаслиги учун эгнимиз юпун.
Бир қўлда чарх каби урчуқ йигириб,
Бир қўлда гиламлар тўқиганмикин?

Ҳалиям қалбимни куйдирар лов-лов,
Нозик ҳисларини қавартирган ранг.
Ўзингни ўйлагин демади биров,
Ғамлари мўл эди... Ёш эдим, аттанг!

Афсус, кеч бўлса ҳам кирмади ақлим,
Муштдайгина жони азобда ҳамон.
Ўлгайиб қайтанга оқ соч туширдим,
Фигонига қўшдим яна бир ҳижрон.

Ҳеч кимга сездирмай чеккан дардини,
Она бўлганимда тушундим зоят.
Совуқ қиш кунлари... Оҳ, энди, менинг
Ўйларим чексиздан-чексиз ниҳоят!

* * *

Ҳайрат тўла кўзларим қани,
Қайда қолди олов юрагим?
Муҳаббатга ташина кўнглимни
Севаман деб янчиб кетди ким?

Ишонмайман дунёга нечун,
Яшаиш учун излайман овунч.
Зеб берсам ҳам ўзимга ҳар кун,
Адибага ўхшамайман ҳеч.

Хаёлларим паришон нега,
Мендан хафа қай бир бегуноҳ?
Нимагадир қанот ўрнига
Тушларимга кириб чиқар чоҳ.

Қучоқлайман зах босган ерни,
Юрагимни гижимлар армон.
Қайси гуноҳларим ажрини
Энди кўраянман, Художон?!

Адиба УМИРОВА

1980 йилда Қарши туманида туғилган.
Олий адабиёт курсини битирган. «Хуррият»
газетасида хизмат қилади. «Рухимнинг ово-
зи», «Яшил тушлар» каби шеърӣ тўпламла-
ри чоп этилган.

* * *

Ер силкинар осмон баравар,
Қулаб тушар бошимга тошлар.
Ини томон учар саъвалар,
Чумолилар галаён бошлар.

Хаёлимга келмас мол-дунё,
Қизиқ эмас беиз кетишим.
Билганимча ўқийман дуо,
Кўк томонга тикиламан жим.

Хавотирим босилмас ҳеч ҳам,
Ўчиб кетган қўрқувдан рангим.
Душманлар-ку, ёнимда ҳар дам,
Дўстларимни асрагим, Тангрим!

* * *

Сизни билмадим, менга танишидай
Уфқ ортидаги пуштиранг йўллар.
Кўзим дарёсида яшаётгандай
Нурларга ғарқ бўлиб неча минг йиллар.

Айни шу лаҳза ҳам ёруғ сирларга
Қўмилган дунёга келганман бирров.
Қонимдан то ўтли нафасимгача
Кўксимни ёндирар ишқ деган олов!

Санобар тушлардай бариси аён,
Оққушлар руҳимни уйғотар огоҳ.
Елкамда қачондир қанот бўлганин
Менга эслатади осмон баногоҳ.

Ноумид эмасман агар айрилсак,
Соямиз қўшилар суман гулида.
Қайсидир ҳаётда яна учрашсак,
Балки сўзлашармиз қушлар тилида!

* * *

Мен сенинг ўзингдан кечмаган ёдинг,
Умрингни банд этиб қўйган аҳдингман.
Ҳали яшаб улгурмаган ҳаётинг,
Орзуларингдаги гўзал бахтингман.

Қай ерга борсанг ҳам кўринар юзим,
Азобинг, армонинг, тилагингдирман.
Тилингни ловуллаб куйдирар исмим,
Ишқсиз яшолмаган юрагингдирман.

Кўнглингман – кўз юмиб кета олмаган,
Кўкдаги руҳингман, ердаги йўлинг.
Икки дунёда ҳам тарк этолмаган,
Икки дунёга ҳам бермаган гулинг.

Ҳали очилмаган ёруғ сирингман,
Бўйнингга сиртмоқдек осилган сўроқ.
Ҳар нафас, ҳар лаҳза мени севмаган,
Мени соғинмаган бирор кунинг йўқ!

ОҚҚУШЛАР

Беи-олти ёш эдим чамаси,
Кўлга олиб борганда бобом,
Бир тўп оққушларнинг галаси
Сув бўйида этарди хиром.

Кузатардим рақсин ҳаяллаб,
Кимдир сочим силаб куларди.
“Балиқ овисиз ҳам амаллаб,
Бир кунимиз кўрсак бўлади”.

Овулдошлар келиб дам-бадам
Дейишарди: “Сиздай зўр мерган
Нега ҳар йил каклик овни ҳам
Ўтказасиз қуруқ қўл билан?”.

Овдан кўпроқ ёқади менга
Бедазорлар, қандай сокин, тинч.
Турналарнинг “қур-қур”ларида
Сиз ҳам қулоқ тутганмисиз ҳеч?!

Бобом, мен, кўл, бир ит овора
Шундай кечар эди ёз, қишлар.
Болалигим эсласам дарров
Кўринади ўша оққушлар.

Ў. Нугуз
Нугуз Нугуз
Нугуз

Гулноз САТТОРОВА

ТАФАККУР УЙҒУНЛИГИ

Кейинги давр насрига хос бўлган хусусиятлардан бири шундаки, ёзувчиларимиз ўқувчига тақдим этаётган бадиий асарларида фикр-мулоҳазаларига катта бир фалсафий юкни ортмоқда. Бу юк ёзувчига ҳам, ўқувчига ҳам катта масъулият юклайди. Шу маънода бугун бадиий асарга ёндашувда ҳам турлича ракурслардан туриб кузатиш урф бўлди. Кимдир асарда кўйилган муаммо ҳақида фикр юритса, яна кимдир асар воқеаларининг баён этилиш услубига кенгроқ тўхталади.

Исажон Султон адабиётимизда ўз ўрни ва услубига эга, бугуннинг пешқадам ёзувчиларидан саналади. Адибнинг бир қанча романлари ва ҳикоялари аллақачон ўқувчилар томонидан илиқ кутиб олинди, ўз баҳосини олган. Унинг баъзи ҳикоялари ҳақида хориж матбуотида ҳам фикр-мулоҳазалар билдирилган. Исажон Султон асарларини ўқиркансиз, уларнинг тасвир марказида воқеалар эмас, инсон, унинг руҳий ҳолати туришини англайсиз. Ёзувчининг “Тафаккур” журналида чоп этилган “Ўрмондаги кулба” номли ҳикояси ҳам ўзига хос асарлардан бири сифатида эътиборимизни тортди.

Ҳар бир давр инсон маънавий-руҳий қиёфасининг шаклланиши ёки ўзгаришига таъсир қилади. Бу асар қаҳрамонлари ҳам даврга мос равишда руҳиятлари шаклланган одамлар. Аммо ҳикояда бирор бир тузум ёки унинг таъсири ҳақида гапирилмайди. Ҳикоя воқеалари узоқ ўрмондаги кулбада кечади. Қаҳрамонларнинг бу ўрмонга қандай келиб қолганлиги китобхонни қизиқтиради ва бу асарда кириш сўз сифатида берилган. “Эй руҳ! Фитратнинг ўрмонларида кезинган, эзилган, озурда эй руҳ!” деган хитоб уни сергаклантиради. Демак, кулба фитрат ўрмонида, яъни инсоннинг кўнглида жойлашган. Унга қилинган сафар ҳар кимнинг ўз кўнгли мулкига қилган сафаридир. Шу тобда китобхон ҳам фитрат ўрмонида “эски зиндонидан чиққан” қаҳрамонлар билан бирга саёҳатга чиқади.

Асарни бадиий жиҳатдан мустаҳкамловчи воқеа унинг мантиқий маркази ҳисобланади. Асарнинг мантиқий маркази – мимика, образ, портрет, воқеа, детал, муаллиф муносабати, конфликт бўлиши мумкин. “Ўрмондаги кулба” ҳикоясининг мантиқий марказини қаҳрамонларнинг ички руҳий конфликтлари ташкил этади.

Бадиий асарда қаҳрамоннинг ички конфликт имкониятларини ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад руҳий коллизиялар, шахс ва ҳолат, шахс ва муҳит, шахс-ҳозир-ўтмиш, орзу-армон-пушаймон-умид оралиғидаги ботиний зиддиятлар, деб таснифлайди. Ушбу таснифларга асосланадиган бўлсак, ҳикоя бутунлай қаҳрамонларнинг ички олами зиддиятларидан ташкил топган. Ҳикоя анъанавий сюжет ва композицион қурилишга эга эмас. Адиб инсон қалбининг сирли, тушуниш мушкул бўлган жиҳатларини турли ракурсларда тасвирлайди. У “Муқаддима”, “Ертўлада”, “Чорлов”, “Келган ким”, “Хотима”, “Ровий сўнг сўзи”, деб номланган бўлимлардан ташкил топган. Ҳикоя, асосан, қаҳрамоннинг ўз-ўзини тафтиш қилиши воқеалари асосига қурилган. Ўғил кўнглидан кечган: “Қара-я, ўрмон жонга роҳат бахш этаркан-ку”, деган иқрори ҳар кимса ўз қалби, яъни мени билан ёлғиз қолгандаги ҳолатга ишора қилса, “Шу яқин ўртада эски, кимсасиз бир кулба бор. Мен унинг ертўласига тушишим керак”, деган қатъияти одамнинг энг яқин сирдоши, даррдоши ўз кўнгли эканлиги, лекин шундай бўлса-да инсон ҳар доим ҳам кўнгли билан ҳисоблашмаслиги, ҳисоблашганда ҳам кўнгли қатларининг қай биридир

Гулноз САТТОРОВА

1969 йилда Хатирчи туманида туғилган. Бухоро давлат педагогика институтида таҳсил олган. Филология фанлари номзоди. “Миллий характер ва бадиий талқин” монографияси муаллифи.

этиборсиз қолишини эски кулбага, сиру синоатлар қат-қат бўлиб ётган кўнгил тубини ертўлага қиёслайди. Уни зах ҳиди анқиётган жой дея таърифлайди. Зах ҳидининг анқиши (маънавий-руҳий таназул), ертўла (қалбга чуқур кириб бориш), унинг зиналари (инсоннинг ички маънавий олами) каби жумлаларнинг ҳар бирига рамзий маъно юклайди. Ёзувчи қахрамонлар руҳий оламини очиш учун ички монологлардан, ҳиссий ҳаракатлардан, психологик тасвирлардан унумли фойдаланади. “Ичимдаги сурур қандай пайдо бўлганлигини билмасдим”, – ўғил ҳолати. “Умр бўйи дала тузда овораи сарсон, болам-чақам деб захмат чеккан бир аёлман-у, кутилмаганда менга “Ўрмонга бор” дедилар” – бориш бормаслиги ҳақида ҳали қатъий фикрга келмаган Она ҳолати. “Ташвишим бошимдан ошиб ётибди-ю, ўрмонда бало борми менга”. – Отанинг норози руҳий ҳолати. Қахрамоннинг ўз-ўзи билан бўлган бу суҳбатлар улар характеридаги ўзига хосликни очиб беришга сабаб бўлади. Бу ҳолатларга этиборимизни қаратар эканмиз, қахрамон шахси ва ҳолати ушбу кўчирмаларда ёрқин ифодаланганлигини кузатамиз. “Ўзи ертўлага тушишни ўлгудек ёмон кўраман” – ўғил, “Эгалари қани, дея хавотирланиб ичига мўраладим” – она, “Бу ерга инсон қадами етмаганга ўхшайди” – ота. Шахс ва муҳит ўртасидаги зиддиятлар: “Нимқоронғи, кераксиз ашқол-дашқоллар бетартиб қалашиб ётган, зах ҳиди анқиётган жой тасаввуримда жонланди” – ўғил, “Ҳар ҳолда, уй эгалари саранжом-сарийшта экани кўришиб турибди” – она, “Уй ҳавоси дим... Стол устида қизғимтир шиша гулдон, ичидаги суви лойқаланиб сасиб кетибди” – ота. Шахс, ҳозир, ўтмиш зиддиятлари: “Беш ёки олтига пиллапояси бор-ов” (ўғил), “Зиналарнинг охири кўринмайди” (она), “Етти ёки саккизга пиллапоя босиб пастга тушдим” (ота). Ҳар учала шахс таъриф бераётган бу пиллапоялар инсоннинг ўз ботинига кириб бориб ўз-ўзини тафтиш қилишига ишорадир.

Асарни ўқиш давомида бу каби мисолларни кўлаб учратишимиз мумкин.

Адиб бу ҳикояда қахрамонларни шунчаки яратмаган, балки уларни кашф этган. Асар қахрамонлари Ўғил, Она, Ота. Асардаги ҳар учала образга ҳам ёзувчи катта рамзий маъно юклаган. Ҳикоядаги биргина Она образини оладиган бўлсак, у ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини тафаккур қилиши билан бирга уларни қалб чиғириғидан ўтказди. Бу эса она ҳаётда яратувчи эканлиги билан оиланинг мавжудлигини сақловчи, унинг муқаддаслигини бошқаларга ҳам англаувчи зотлигига ишорадир. Аёлнинг ўз отаси руҳи билан учрашувида унинг саволларини тинглаб жимгина туришию, отанинг ўзи бу саволларга жавоб бериши ҳам аслида аёлнинг ички туғени ва бўлаётган воқеа-ҳодисаларга ақлан муносабатда бўлишидир. Асарда воқеалар тафсилоти эмас, қахрамонлар руҳий таҳлили биринчи ўринда туради.

Бу ҳақда адабиётшунос олим А.Расуловнинг ҳикояга ёзган сўзбошисида ҳам таъкидланган. Дарҳа-

қиқат, ўғил ҳаёт қувончлари-ю, ташвишлари ҳиқида қайғурмайди. Уни фақат шодликлардан иборат деб ўйлайди. Она эса қувончу қайғулар орасида тарози, оила мувозанатини сақловчи. Ота мутлақо уларнинг тескариси, ёлғизликка дўст тутинган. У бошқалардан мадад сўрамайди, ҳатто кутмайди. Чунки у эркак. Бу унинг ҳаёт фалсафаси.

Ёзувчи ана шу бир оила тимсолида бутун инсониятга дахлдор бўлган фалсафани ўртага ташлайди. Инсон яшар экан, унинг кўнглида орзулари, армонлари, баъзида эса қилган ишларидан пушаймонликлари бўлади. Адиб қахрамонлар ҳолатини тасвирлар экан, “орзу-армон-пушаймон-умид” оралиғидаги ботиний зиддиятлар (Х.Дўстмуҳаммад)га кенг ўрин беради.

“Йўқотиб қўйганман деб эзилиб юрардим. Мана бу отамнинг тўни эмасми? Шифтга эски бешик илиб қўйилибди”. Ёзувчи ушбу фикрлар билан бизга ўз-лигимизга, қадриятларимизга қайтдик, деб изоҳ берайди. “Йўқотиб қўйганман, отамнинг тўни, эски бешик” каби содда ва самимий жумлалар ўқувчи қалбида шу туйғуларни уйғотади.

“Зах тупроқни селгитиш учун анча меҳнат қилиш керак. Туйнук-деразаларни очиб, яхшилаб шамоллат-маса бўлмайди. Ҳаммасининг эшигига “кириш мумкин эмас” деб ёзилган тахтача-лавҳа илиб қўйилган”. Бўёқ қизил рангда. Адиб ушбу жумлаларни нега ота тилидан ҳикоя қилади? Чунки ота оила кўрғони. Кўрғоннинг мангу яшаши, осойишталиги унга боғлиқ. Адабий қахрамон муайян давр кишисининг барча хусусиятларини ўзида акс эттирувчи восита саналади. Зах тупроқни селгитиш учун қилинадиган меҳнату, қизил рангдаги эшикларни бузиб киришга фақатгина у қодир.

“Сўқмоқдан қачондир ароба юрган – филдирак излари ўрни тақир, тупроқ, куруқ, аммо излар орасида ўт гуркираб ўсибди”. Ёзувчи ушбу ҳикоянинг ҳар бир сўзи қатига катта-катта маъно юклайди.

Адиб асарни бир оила аъзолари асосига қураб экан, унга Онанинг отаси руҳини ҳам олиб киради. Бу аёл руҳиятидаги иккиланишлар, фарзандга, оилага, эрга муносабатни ёрқинроқ очиш учун келтирилади. Ота руҳи томонидан берилган саволларга қизи эмас, руҳнинг ўзи жавоб беради. Демакки, ёзувчи шу образни асарга олиб кирмасдан, воқеа аёлнинг отаси билан кўнглида қилинган суҳбати тарзида берилганда ҳам ҳикоя бадий қимматини йўқотмаган бўларди.

Ҳикоя якунида берилган “Ровий сўнг сўзи”да ҳам адиб шарқона фалсафага таянади. Унинг қахрамонлари “...юқорига – офтоб нур сочиб турган ҳаёт бағрига қайтади”. Ўқувчи эса “ғалати ўрмоннинг.. чуқур-чуқурларига яшириб қўйилган маънолар қаршисида лолу ҳайрон, музтар-музтар” қолаверади.

Бошдан охиригача содда ва қисқа ички нутқ, ўй-мулоҳазалар асосига қурилган бу ҳикоя ғоясини англаш учун китобхон нафақат ўқиши, балки ўқиши керак. Шундагина у қахрамонларнинг тизгинсиз туғёнларини ўз тафаккур қудрати ила ҳис қилади.

ЮРАК

Ҳикоя

Уйғонди. Шифти пастак (унга шундай туюлди), деворлари оппоқ (аслида ҳозир хира сарғиш) хона кўзларига кирди. Қизик, ўйлади у, тонг отдими ўзи? Нега тонгни сезмаяпти? Қуёш қани? Осмон қани? Устидаги чойшабни суриб ташлади. Ҳаво ҳам ғалати. Остидаги билқиллама жой энди танасига хуш ёқмаётгандек. Шу пайт кўзи дераза тарафни қоплаган мовий пардага тушди. Ўрнидан турмоқчи бўлганда юраги қаттиқ санчди. Чап кўксини чангаллаб, нажот илинжида яна жойига чўзилди. Кўзларини юмиб, лабларини қимтиди, чап кўли билан юрагининг остини силади. Оғриқ аста-секин чекина бошлаганда миясига шу ўй урилди: яқингинада ҳам юраги мана шундай – икки кафт орасида мижғилагандай бураб оғриганди. Қачон эди-я? Кўксидagi оғриқ анча пасайиб, кўзларидаги парда кўтарилди. Эслади, қишлоқда – катта анҳор бўйидаги тол тагида ўтиришганида юраги бир ушлади.

Наби ЖАЛОЛИДДИН

1962 йилда Андижон вилоятининг Избоскан туманидаги Жонобод қишлоғида туғилган. ТошДУнинг журналистика факультетини тамомлаган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. «Ялпизли кеча», «Ҳур нидо», «Ўлимнинг ранги», «Сен билан қолмайман», «Эркаги бор уй», «Хайём», «Энди куз» каби шеърӣ ва насрий асарлари нашр этилган.

Уни ёш қаламкашларнинг пойтахтда бўладиган анжуманига, янаки халқаро анжуманига таклиф этишди. Рангли, нақшинкор таклифнома келди. (Шундай бўлиши ҳам мумкин-ку, ахир). У эса на хурсанд ва на хафа бўлди: ёши қирқни қоралаб қолди, ёш ёзувчи деса бўладими ўзи уни? Шундай пайтда ҳаммиша ўттиз, қирқ ёшга кирмай ўлиб кетган, аммо буюк шоир ёки ёзувчи сифатида тарихда қолган ижодкорлар эсга тушади. Бироқ У уларни ўйламади. Эҳтимол, одамзотнинг ёшлиги чўзилиб кетаётгандир ёхуд халқаро анжуманларда қатнашчилар ёши шундай ўлчанса керак-да, деди-қўйди. Кейин, нега энди мени таклиф қилишди, ахир бундай бўлиши мумкин эмас-ку, мен кабилар пойтахтда тикилиб ётибди-ку, дея ўйлади. Аммо саволларига жавоб кутмади, уларни ташига ҳам чиқармади. Энг аввал ошнаси Ҳабӣй (Ҳабӣбилло)ни чақирди. Орадан ҳеч қанча фурсат ўтмай, пачоқ дарвоза пинжида Ҳабӣйнинг кийими шалвираб турадиган озғин жусаси, мижғиланган латтага ўхшаш юзи намо-

ён бўлди. У ўқитувчи – англиз тилидан дарс беради. Унга бундай шаклу шамоилни ичкилик инъом этганди. Шаробхўрлиги рост, бироқ дарсга ичиб кирганини биров эслолмайди.

У қўлидаги таклифномани Ҳабийга узатди.

– Кўрмайсанми энди... – деб қўйди мингирлаб.

Ҳабий негадир таклифноманинг англизча қисмини ўқиди, англизча билишини намойиш қилгиси келдими.

– Зўр-ку, – деди кейин тамшаниб. – Буни ювиш керак, ошна.

– Шунга арзийдими ўзи? – яна мингирлади У. Кимнингдир сигири туққанида ёки Сурма холанинг тул қизи эрга текканида, қўйинги, яна кўллаб ана шундай «тантаналар»да тўйиб-тўйиб ичганлари ҳозир эсига келмасди.

– Нима деяпсан-эй, ахир бу международний анжуман-ку. Ҳозир Дейқонбойдиям (Дехқонбойни демоқчи) чақирамиз, – деди Ҳабий тараддудланиб. Сўнг ичкари томонга овоз берди: – Хотин, ҳозир келаман.

Хотини норози овозда нимадир деди. Лекин у бунга парво қилмай, дўстининг елкасидан сурди.

– Юр, кетдик.

Дехқонбой ҳам икковига синфдош – ғирт бекорчи, «хотинбой акаси»нинг содиқ фуқароси. Унинг уйи учтўрт эшик нарида. Ҳали дарвозасини қоқмай у чорпахил гавдасини икки ошнасига ҳада этди.

– Тол тагига борамизми? – деди ҳали сўрашиб-сўрашмаёқ.

– Аввал қуролланиш керак, – дея «қурол»га яраша пул чиқиш-чиқмаслигини ҳадиксираб чамалади Ҳабий.

“Дейқон” чўнтагидан пул чиқариб, узатди.

– Хотинимдан ўғирладим.

– Хайрият-ей, сендаям пул бўларкан, – деди Ҳабий ярми ҳазил, ярми чин оҳангида.

– Машна десанг жа хапа бўб кетаман-да, – қовоқ уйди Дехқонбой.

– Бўпти-бўпти...

Ҳабийнинг гапи оғзида қолди.

– Бугун мен эрийман, – деди У чўнтагидан бир даста пул чиқариб. – Ахир бу ўтириш менинг шарафимга-ку. Ма, – пулни Ҳабийга берди. – Иккита «бомба» ол, колбасаям...

Ҳабий билан Дехқонбой яйраб кетди.

– Мана бу ҳақиқий шоирнинг иши бўлди, – дейишди тантанавор қилиб. Негадир улар Уни ёзувчи бўлса ҳам, шоир деб аташарди. Жарангдорроқ туюлармиди.

Бу орада қишлоқ гузарига етиб қолишганди. Ҳабий пешонасида жимжимадор ёзуви бор ойнаванд дўконга кириб кетди.

– Биз Сурма холадан ҳол-аҳвол сўраб турамыз. – дея У Дехқонбойни ўнг тарафдаги халқ «бўтка» деб атайдиган ихчам ёғоч дўконга бошлади. – Закискаси шияғда бўлатта, а?

Сурма хола бети қип-қизил (буни ҳар ким ҳар нарасага йўяди), тўлагина, ёши олтмишдан ошган кампир (шундай замонда уни кампир дейиш ҳам гуноҳ) эди. Қош-кўзидан ўсма-сурмаси аримасди. Ким билади, ўзини яхши кўрармиди ёки яна кимларгадир яхши кўринишни истармиди. Бўткаси эса ҳов ўша замонларда ҳам бўлгучи эди. Унда бу ерда эри раҳматли ўтирарди. Ўзиям қош-кўзи тутаб (яъни ёниб) турадиган

чиройлигина одам эди. Маҳалла-кўйнинг айтишича, уларнинг бир ўғил, бир қизи кўпроқ Сурма холага тортганди. Ўғлини уйлашганидан сўнг қош-кўзи бинойидек эр қирчинидан қайрилди. Биров у, биров бу, деди. Эр қаро ерга, ўғил хотинга кетди. Кўп ўтмай, Сурма хола тул боши билан қийралиб-чийралиб қизини чиқарди. Бироқ куёв бўлмиш келинни кўпам суявермади. Она-сига қўшилиб ўтирса – ўпоқ, турса – сўпоқ деб юриб, бир йилга етмай юмшоққина ҳайдаб солди...

Хуллас, бу учови Сурма хола қизини иккинчи бор узатганда роса тўйиб ичишганди. Дехқон уни ёқтириб қолганди-да. Қизини иккинчи бор узатишидан олдинроқ нима бўлганини биров билмайди, лекин бир сафар Дехқонбой дўконга нон сўраб борганида Сурма хола бермаган. Бермагангина эмас, қалампир-туз қилиб ҳайдаган. Энди эса Сурма хола Дехқонбойга пинак ҳам қоқмайди.

– Ҳм-м, болларим, келиш (келларинг), – деди кампир нигоҳини аллақарларга олиб қочиб.

– Невара катта бўляптими, ишқилиб? – Дехқонбойнинг унга ёқишга уринаётганлиги сезилиб қолди.

Уни бир туртди.

– Иккита нон, бир кило помидор, ярим кило пиёз беринг, хола, – деди кейин чўнтагидан пул чиқариб.

Ҳабий кўринганда булар ҳам савдоларини битиришганди.

– Бўпти, Сурма хола, – деб қўйди беихтиёр Дехқонбой дўкондан нари кетишаркан. – Қизийзга салом айтинг.

– Хўп, – деди кампир ҳамон кўзларини бир ёқларга яшириб. – Кўп ичишмагин, хўй, боллар?

Анҳорнинг эни салкам тўрт метр келади. Ўзиям лим-лим оқади, суви тиниқ. Икки томони тупроқ йўл. Йўл чети ажриқ. Болалар чўмиладиган ердан нарироқда йўлга ёнбошлаган қари тол бор. Шу уларнинг паккаси.

– Арагинг муздекми? – деб қолди толга яқин келганда Дехқонбой.

– Билмадим, – битта арақни халтадан олиб чангаллади Ҳабий. – Арақдақа арақ.

– Сувга ирғит. Рўпарамизга келгунча хийла совиб қолади. Совумаса яна отамиз.

– Йўғ-е... – ишонқирамай унга қаради Ҳабий. – Оқиб кетса, омма...

Наҳотки арақ оқса, деган фикр урилди Унинг шуурига.

Ҳабий арақни қулочкашлаб анча нарига отди. Шиша «чўлп» этди-ю сувга чўқди. Учовлоннинг кўзи ўша ёқда – ана чиқади, мана чиқади. Йўқ, наздларида арақ сув бетига чиқиши лозим бўлган муддатнинг икки-учтаси ўтди. Аммо мудом шиша кўринмасди.

– Арақни единг, хўй! – дея Дехқонбойга қўлини бигиз қилди Ҳабий.

У мийғида бир кулиб, тол остидаги ажриққа ўтирди: демак, арақ оқмаскан.

– Бор, обчиқ! – ўдағайлади Ҳабий. – Уч кишига битта арақ нима бўлади?

Дехқонбой қўлидагиларни ерга қўйиб, ечинди. Анҳор ёқасига келиб, аввал қулоғу бурнини хўллади: сув кирмасин дедими ёхуд танасини сувга мосладими, кейин ўтирган кўйи сувга калла солди ва оқимга қарши суза кетди – арақ тушган жойни мўлжаллади.

Ҳабий кўйлагини ечиб, тол шохига илаётганда У ажриққа ўтирди. Деҳқонбой кўйган нарсаларни пайпаслаб, помидор ва пиёзни олди.

– Пичоқ олмабмиз-у? – деди шимини ечайми-ечмайми деб турган Ҳабийга.

Ҳабий шимини ечмади. Деҳқонбойнинг ажриқ устидаги шимини кўтариб, у ёқ-бу ёғини чангаллади.

– Унда пичоқ бўлади, – деди шим чўнтагидан чалбузар чиқариб. – Алкашда ҳамма нарса бўлади.

У тўртта помидорни ювиб, бўлакча кўяқолди. Пиёзни парракча тўғради, нонни синдириб халта устига қўйди.

Деҳқонбой шисани узоқ кидирди, шўнғиб-шўнғиб кидирди. Бир пайт «топдим» дея ҳайқариб юборди. Азот кўтарилган ўнг қўлидаги шиша бўлакча ялтираб кетди.

– Топмасангам ўлардинг-да, – деди таъна қилган бўлиб Ҳабий ажриққа ўтираркан.

Шунда Унинг юраги қаттиқ бир санчди, кўксига оғриқ турди. У кўзларини юмиб, жим қолди, оғриқнинг ўтиб кетишини кутди. Ҳабий ҳам, сувдан чиқиб келган Деҳқонбой ҳам унинг ҳолини сезишмади.

– Ма, арағийни, – деди Деҳқонбой шисани Ҳабийга узатиб.

Унинг юрак ости яна сиқди: бу дўстларининг унга, бир-бирларига бўлган беғубор меҳриданмиди?.. Киприкларининг ости ачишди. Ахир юраги олдин ҳам шунақа оғриганди-ку...

Аввал онаси ўлди – ювошгина, тўпоригина онаси охиратга кетди. Ушанда У қиёмат, сўроқ-саволу жазони ўйларкан, наҳотки мана шу бир умр ўзи суйган емишини тўйиб емаган, бошқаларда гуноҳ ва айниқса, ўзига нисбатан ёмонлик бўлишини хаёлига ҳам келтирмаган, ҳозиргиларнинг тош-тарозусида ўлчаганда, на ҳаёт ва на ўлимнинг не эканлигини билмаган, балки буларнинг барини болаларим, эрим, деб тушунган онагинамда ҳам гуноҳ бўлса, наҳотки у ҳам жазога тортилса, дея ўртанганди. Онасини тупроққа топширган куннинг оқшомида ҳам юраги қаттиқ-қаттиқ санчганди.

Ҳа, биргина онаси, ёлғизгина онаси унинг истеъдодига ишонарди. Йўқ, онаси раҳматли на охират ва на дунё илмини биларди. Аммо ўғлига, унинг ҳеч кимга ўхшамаслигига ишонарди.

Кейин У етим бўлди, кап-катта ёшида етим қолди. Аслида эса дунё етим қолди, деб ўйлади. Яхшики, дўстлари – Ҳабий билан Деҳқонбой бор эди. Гоҳо ичиб, гоҳо ёзиб, гоҳо қишлоқни кезиб, гоҳо дўстларига ўхшолмаганлигидан афсусланиб яшайверди. Лекин Худо фарзанд бермади. Ҳар гал хотинини ростмана қучоқлаганида «Нега?!», дея ҳайқирмоқни истарди. «Нега ахир, тани-жоним соғ-ку», дерди-ю юрагини чангалларди.

Бир йил олдин хотини қазо қилганда эса юраги бўм-бўш бўлиб қолди. На йиғлади, на кулди, на сўз деди, тўнни кийиб, белбоғни боғлаб, дўппи остида мунғайиб, жим ўтираверди.

У Ҳабийнинг қўлидан пиёлани оларкан, гўё арақни ичгиси келмаётгандай ўзидан нари сурди, иккинчи қўлининг икки бармоғида бир бўлак помидор.

Раҳматли хотини ҳар йили кузда пахтага чиқарди. Куз кунлари қисқариб боради, ёзнинг узундан-узоқ кунларига кўникиб қолган кишининг кузга кўникиши

қийинроқ кечади. Хотини эрталабданоқ пахтага кетар, У эса чой-пойини апил-тапил ичиб, ишига шошарди. Энди билса, ишда ҳам фақат ва фақат пахта ҳақида гапирилган, ўйланган экан. Хотини шом маҳали қайтарди. Сезгир нигоҳ ҳориб-чарчаб, қорайиб, чанғуборга ботиб қайтганини осон пайқарди. Юз-кўзидан, қани энди эрим менга ҳеч нарса – на овқат ва на бошқа нарса, демаса, деган маъно ёғилиб турарди. Унинг хотинига раҳми келарди – на овқат ва на бошқа демасди. Мундоқ ўйлаб қаралса, деғулик ҳам бўлмасди. Хотинининг зўрма-зўраки пиёз тўғрашига қараб туриб, «хотин, дамингни олавер, қорним тўқ», деб юборарди. Ё ростдан ҳам гоҳо қорнини кўча-кўйда тўйғазиб келарди. Хотини ўзининг чарчаб, зўрга турганлигини хаспўшлашга уринармиди, «иккитагина тухум қовуриб берақолай», деб қоларди. У кўнмасди. Шунда хотини энгил нафас оларди-да (эрим сезмаяпти, деб ўйлаб), иккита помидор ёки битта олма билан нон чайнаб қўя қоларди. Ўша ҳаётмиди? Умуман, биз яшаётган мана шу ҳаёт ҳаётми? Яна сўроқ-савол ёдига келарди ва ўшал жавобгарлик нимага нисбатан олинишини ўйлайди. Наҳотки хотинида, ҳа-ҳа, ана ўша хокисоргина, камсукумгина хотинида ҳам гуноҳ бўлса? Унда нимага нисбатан гуноҳ дейилади? Ушанда ҳам юраги қаттиқ санчди.

У арақни сипқориб, помидорни газак қилди.

Эртаси Ҳабий билан Деҳқонбой уни пойтахтга кузатиб қолишди.

Анчагача мовий пардага тикилиб (гўё тикилиб) ётди. Санчиқ чекиниб, юрак уриши меъёрлашди.

Барибир туришим керак, пардани суришим, осмонни қидиришим керак. Парда сурилгач, осмонни қидириш на даркор, эй, Ҳабий айтмоқчи шоир, деди ичида. Ахир мен шоир эмасман-ку, деган нидо келди яна ичидан. Ахир мен шоир эмасман-ку! Барибир пардани икки томонга суриб, осмонни кўрди. Қуёш чарақлаб ётарди. Тўққизинчи қаватда эмасми, осмон шундоққина бўғзига тикилгандай бўлди. Бет-кўлимни ювай, кейин чой ичаман, деган ўй кечди хаёлидан. Ювиниб чиқиб, нарсалари турган хонага ўтди. Сумкасини полдан олиб, думалоқ стол устига қўйди. Қуруқ чойни топиш илинжида ковлана кетди. Сочигини, совуну тиш ювгичларини беихтиёр бир-бир пайпаслади, уларни стол устига олди. Қуруқ чой ўз идишида эди, совуннинг ҳиди урмагандир. Чойни кўлига олгани ҳамона сумкасининг узун оқиш боғичи узра ўрмалаётган кумурсқага кўзи тушди. У узуннинг ёхуд шафтолининг шохиди, нари борса, одамнинг танида ўрмалаётгандек секингина ва балки оҳистагина, бир маромда борарди. Ие, бу ерга кумурсқа қаердан келди, ўйлади У. Наҳотки шундайин жойларда ҳам кумурсқа бўлса? Дикқат билан кумурсқани кузата бошлади – эҳтимол бирон муддао си бордир, ўйлади сўнг. Тўхта-тўхта, у шўрлик уйда – қишлоқда сумкага кириб қолган бўлса-чи? Дийдаси юмшади, йиғлагиси келди-да, яна юраги санчди, бироқ бу санчиш хуш ёққандай бўлди. Салом, ватандош, пичирлади лаблари, ёлғиз қолмасин дебсанда-а? Қўлидаги чой кўзига илинди-ю, дарвоқе, Хемингуэй қаҳвани яхши кўрарди шекилли, деган ўй урилди миясига. Чойни столда қолдириб, ошхона томон ўтди. Инглизчасига «Қаҳва» деб ёзилган аппаратнинг мурватини босди. Жўмрак остидаги финжонга кўнгир қаҳва

қуйилди. Хўплади. Намунча тахир бўлмаса? Ёнбошда оққанд турарди. Аммо у қахвани қайтиб хўпламади-да, финжонни жойига қўйиб, ювиниш хонаси сари юрди: бир чўмилай.

Ювиниб бўлгач, ҳафсала билан соқолини олди. Кейин чала дазмолланган иккита қўйлагининг бирини танлаш учун роса уринди. (Шимни танлашга эса ҳожат йўқ, чунки у биттагина эди). Қай бирини кийсам ҳам манови ҳашаматли меҳмонхонага-ю бу улкан шаҳарга барибир мос келмайман, деб ўйлади беихтиёр. Анжуман эртага бошланаркан. Қатнашчиларнинг ҳар тарафлардан келишларини ҳисобга олишгандир-да. Демак, бугун шаҳар айланса бўлади. Қизик, нега энди айнан мана шу айланиш сўзидан шунчалар кенг маъноли қизиқ сўз ясалганикин-а? Шаҳар айланса бўлармиш. Балки ён-веридаги хоналарга ҳам шоиру ёзувчилар жойлашишгандир? Бирортасини танирмикин? Қаёқданам танисин, нарёқларни-ку қўйинг, қўшни давлатларнинг ҳозирги ёзувчиларидан бирортасини танимайди-ку. Тағин дунё адабиёти, деб лоф-қоф уришларига бало борми? Бошқа вилоятлардан ҳам келишганмикин? Халқаро анжуманга вилоятдагиларни ким ҳам айтарди? Уни балки ўша ҳикояси учун... Ўтган йили битта ҳикоясини – «Одам»ни кимдир ўрис тилига таржима қилиб, Русиянинг қайсидир журналида чоп эттирибди. Кейин уни инглизчага ўгириб, чиқаришибди. Ўзи булардан беҳабар эди. Яқинда ўзимизнинг аллақайси газетада бу ҳақда ёзишганини эшитиб қолди. Ҳа-ҳа, эшитиб қолди. Чунки ўзи яқин-ўртада газета ёки журнал ўқиганини эсполмайди. Ёзувчининг аҳволини қаранг... Хуллас, ана ўша «Одам» учун уни буёққа тақлиф қилишган. Энди уни чет элларда ҳам билишадилар. У мийиғида кулди: қишлоғингдаги ярим одам танимайди-ю, чет элда ким ҳам танирди сени. Ўзинг Толстой, Достоевский, Булгаковдан бошқасини билмайсану... Демак, шаҳар айланади. Эшикни қулфлаб, йўлақда бирпас туриб қолди: эшиклардан бири очилиб, таниш шоирми, ёзувчими чиқишини кутди. Аммо ҳадеганда эшиклар очилмади, йўлак жим-житлигича тураверди. Нима бало, ҳеч ким йўқми? Шу пайт қишлоғида Ҳабий, Дехқонбойни чақиргандек ҳайқиргиси келди. Юраги яна ғалати бўлиб кетди. Оғир ютиниб, чап кўксини силаганча лифт сари юрди. Лифт ўйлаганидан кенг эди. Лекин ҳеч ким чиқмади. «1»ни боссам бўлди, пастга олиб тушади – ўйлади. Ишқилиб шарманда бўлмай-да. Бир нарса бўлса-ю, бирон киши «нега буни босдинг», деб қолса нима дейман. Кеча нотаниш ҳамроҳлар билан чиқиб олган эди. Энди эса... «1»ни босди. Лифт жилганини сезди-ю, бироқ қарийб овози эшитилмади. Қишлоғимда осон юрардим, оёғим остида ер бор эди. Бу ерда эса мавҳумлик, муаллақлик. Агар истасам қишлоғимда уча оламан (бу энди қахрамоннинг ўйлари, кулманг), худди оппоқ (фақат оппоқ) капалакка ўхшаб. Лекин бу ерда учолмайман. Йўқ, манови менинг қувваи ҳофизамга сиғмас ҳашамат ёки мендан ҳадсиз даражада машҳур, балки зўрроқ одамлар (боринги, ёзувчилар) борлиги учун эмас. Йўқ, асло. Бунда ер йўқлиги учун ҳам учолмайман. Осмон бор, лекин ер йўқ. Мен қишлоғимда капалак бўлиб уча олардим. Лифт тўхтади. Ёки сен ростдан ҳам зўр ёзувчисан, ё бор-йўғи хаёлпарастсан, деган фикр урилди миясига.

Шаҳар нима учун шаҳар? Осмонўпар баланд бинолари, текис йўллари, беадад одамлари борлиги, яна-тагин қарийб дарахтлари, тупроғи йўқлиги учун шаҳар. У буларни ўйламади ва ҳатто шаҳарни жуда-жуда кўргиси келди. Ахир яна қачон буёқларга келлади-ю? Шаҳарни ё яхши, ё ёмон кўргани учун кўришни истамасан, шунчаки, кўргиси келди. Овозюгич эшик остонасидан ҳатлаши ҳамано унча кўникмаган, лекин телевизор ёки киноларда кўрибми, хотирасининг аллақаерида мана шу шаҳар овози, дея сақланган шовқин ичра қолди. Гўё қалин дарахтлар каби ўсган бинолар, ранг-баранг ёзувлар, турган ва юрган сон-саноксиз автолар, текис йўл (йўллар), турли тарафга шошаётган беҳисоб одамлар, ниҳоят, овозлар, қоришиқ овозлар қулоғини батанга келтирди. Барибир шаҳар яхши, ўйлади беихтиёр. Аммо шуурининг бир буржида, «шу сенинг гапингми?», деган ўй ҳам балқиб қўйди. Биров билан бировнинг иши йўқ. Ҳамма қаёққадир боради ва ҳатто шошади. Мана, масалан, йўлнинг нариги бетида турган ҳов анови қизни олайлик: оппоқ тор шиму майкаси (бу матоҳни яна қандай аташ мумкин, билмайди), пошнаси узун туфлиси ўзига бағоят ярашган. Қош-кўзи қора, лекин сочи малларанг. Агар шу қиз, уларнинг қишлоғида, боринг, ана, майли, одам кўпроқ тўпланадиган Сурма холанинг «бўтка»си олдида мана шундай аҳволда турса нима бўлади? Бировнинг иши бўлмаслиги мумкинми? Энг аввало Сурма холанинг қип-қизил бети янаям олланиб, қизғиш тўрлайди. Шиппагу футболкада юрган ёш-ялангнинг кўзи чақнаб, «воау-у» деб юборади. Ҳабий билан Дехқонбой эса... Йўқ, улар бирров қараб-нетади ва балки у ер-бу ерлари сал-пал жимирлаб ҳам кўяди-ю, аммо эътибор бермасликка уринади. Қари-қартанглар эса унинг миллати-ю, кимнинг қизи ёки қариндоши эканлигини суриштиришади. Бу қоқоқликми-йўқми?.. Шаҳар – шаҳар, у ерда бунақа гапларнинг қизиги йўқ. Шунинг учун ҳам эҳтимол кўплар эркинлик истаб – билганини қилса бировнинг иши бўлмаслиги учун ҳам шаҳарга талпинар.

У сўлга бурилиб, йўлак бўйлаб оҳиста юра кетди. Рўпарасидан, ортидан келаётган одамларга қоришиб юрди. Икки ёнидан ўтаётган одамларга беихтиёр эътибор бераркан, аслида улардан фарқ қилмаслигини, бир вақтнинг ўзида, уларга мутлақо ўхшамаслигини англади. Атрофидагилар бағоят пўрим эдилар. Улар буни сезармидилар ва ёки унинг ўзларидан бундайроқ, умуман олганда, фарқ қилишини пайқармидиларки, У билган ҳаддан ўтгулик виқорли эдилар. У бўлса, ўзининг ташқи қиёфасига, боринги, уст-бошига эътибор бермас-да, айна пайтда, ҳамма, ҳа-ҳа, ҳамма ўзидан оқорида эканлигини фаҳмлай, нари борса, шундай ўйлай бошлаганди. Мен кимман, деган фикр шуурига тобора чуқурроқ ўрнаб борарди. Ҳеч ким эмасман-ку ахир. Бор, ана, Хемингуэйга ўхшаган бир ёзувчидирман-да. Камтаринликни қаранг – Хемингуэйга ўхшаганмиш. У мийиғида кулди – сен нафақат Хемингуэй, балки ўзбек танқидчилари томонидан умуман тилга олинмаган ёзувчилик ҳам эмассан, мулла! Шунинг учун ўзимга ўхшаган одамларни топганим маъқул – бу унинг айна пайтдаги ҳукми эди, ҳар ҳолда, ҳеч қурса, ҳозиримни енгимиз осон бўлади. Шу ўй хаёлидан ўтиши ҳамано ўзбекнинг кичикроқ

миллий сандиғидай келадиган бир жуфтдан сумкаларини кўтарган (аниқроғи, судраётган) икки аёлга кўзи тушди. Улар ўзи тенги эди, чамаси, бироқ, катта хотинларга ўхшашарди. Тижоратчиликка чалинган бу аёллар қишлоқнинг У билган содда (аслида устмон), бирёғини айтсанг, турмушнинг муштлари танини моматалоқ қилган, бола-чақаси учун жонталош бозорчилар эдилар. Қишлоққа мол олиб кетардилар чоғи, оғир сумкаларини йўлнинг нариги бетига ўтказишга уринардилар. У шахд бориб сумкаларнинг бирини тутди:

– Мен олиб ўтишиб кўяман.

Икки аёл туйқус бир-бирларига маъноли қарадилар: «Шунақаси ҳам бўлиши мумкинми?» – деган савол зоҳир эди нигоҳларида.

– Хушёр бўл, кийимидан шаҳарликка ўхшамайди, – дея шипшиди аёлларнинг бири иккинчисига. – Сумкани уриб кетмасин.

Бу гапни У ҳам эшитди. Тутган сумкасини ерга қўйди. Аввал кафтларига, сўнг салкам ғижим кўйлагига боқди. Бироқ шуури аёлларнинг гапи-ю кўйлагининг ҳолатидан уйғунлик топиб, маъно чиқаролмади. Йўлак томон чекинди.

– Ана, айтмадимми, – дея пишиллади яна ҳалиги аёл. – Сизганимизни сезиб қолди.

Қизиқ гап, ўйлади У, «сизганимизни сезиб қолди», дейиш учун одам камида шоир бўлиши керак. Уни ҳатто ўзининг «қишлоқилари» ҳам қабул қилишмади.

У у ёқдан-бу ёққа ўтаётган турфа одамлар аро йўлак ўртасида тек қотди. Ана энди қайси томонгадир албатта юриши керак. Қаёққа юрсин – ўнгами, сўлгами, тепагами, пастгами? Аммо нима бўлганда ҳам юриши шарт. У рўпарасига юрди – ҳар қалай нимадир бўлар. Одамлар бунча кўп-а? Аслида кўплиги яхши. Лекин... Худдики ўрикзор, олмазор, бодомзор дегандек бу дунё одамзорга ўхшайди. Дунё – одамзор. Шундай экан, нега энди одамзорнинг заволи бунчалар мўл? Бас қил, фалсафангни, ўзига танбеҳ берди У, сен одамзор ичра эмас, йўлакда у ёқдан бу ёққа ўтаётган одамлар орасида бир одам, яъни уларнинг бир бўлаги сифатида бораяпсан. Бор гап шу – уларнинг ҳар бири сени ҳам шунчаки йўлакдан ўтаётган одам, деб биледи, вассалом. Лекин нима бўлганда ҳам «сизганимизни сезиб қолди», деган жумла зўр чиқди-да – тап-тайёр ҳикоя, эҳтимол шеърдир.

У сўлга бурилиб, яна оҳиста, ўйчан одимлади. Ўйлари қовушмади. Шаҳар шунчалар шовқин бўлишини авваллари сезмаган экан. Балки манови одамлар, кўзлари ўнгу сўлдан ва умуман ҳаммаёқдан ҳар қаёққа ўтаётган, аксарият шошаётган одамларни бир қур «чўқилаб» ўтди, шовқинни мутлақо эшитишмас, ундаги сезиш қулоқларининг, вужудининг сокинликка кўникканлиги туфайлидир. Тавба, наҳотки мени на шаҳар, на ҳаммани, ҳар нарсани қабул қилиш тугул ютиб юборадиган манови одамлар ва ҳатто, бир жиҳати, ўша онда ўзимники, дея ўйлаган ҳалиги хотинлар ҳам ҳазм қилолмасалар-а? Қизиқ сўз – ҳазм қилолмасалар, ҳазм қилиш учун ейиш керак-ку ахир. Унинг лаблари қайрилди – жилмайди. Ҳа, энди буям бир халқ иборасида, Ҳабий айтмоқчи, эй, шоир.

Бу ерда осмон икки чизиқ орасида бўларкан. Чор тарафингда, айниқса, икки ёнингда баланддан-ба-

ланд бинолар. Нигоҳинг билан то осмонга етгунча бир ютиниб оласан – осмон қани, дегинг келади. Бироқ ва ниҳоят етасан, етасану шу туришингда, яъни пастда турганинг ҳолингда осмонни чамалайсан, оқу қора булутларини излайсан, осмон эса билганингдек, тушунганингдек кенг эмаслигини пайқаб қоласан. Осмон шу холосми, дейсан, нигоҳингни куйи олиб, кўрасанки, у бинонинг илк четидаёқ тугайди...

У ўзини тушкун, мижғов, боринги, қўштирноқ ичида рутубатли одам, деб билмайди. Онаси ўлди, чидади, ҳатто кўз ёшини ҳам биров кўрди-кўрмади. Хотини ўлди, чидади, ҳатто фарзандсизлиги ҳам уни изтиробу кийноқдан ўзгасига рўбарў этолмади. Кейин эса ёлғизлик... ёлғизлик. Ҳатто, ҳа, яна ҳатто адабиёт ҳам (бу энди унинг ўйи, азиз ўқувчи) дардига малҳам бўлолмади. У оёғи остидаги қумурсқадан то коинот қадар бўйчан ва уларнинг ҳамма-ҳаммасига масъул эканлигини англаб қолди. Йўқ, аслида англаганини ўзи англамади. Шу ҳолига уни тушкун, дейиш мумкинми? У тушкун эмас. Аммо инсониятнинг ёзма, ноёзма хотираларидан аёнки, бошиданоқ аксарият жамиятлар шоирларни (бошқача тушунмангу, Ҳабий айтмоқчи, У ҳам шоир-ку) унчалик хушламаган, хушламагангина эмас, улардан сақланишга уринган. Чунки улар ҳар бир нарсанинг ёки воқеликнинг ўзга маъноларини топишга ёки тушунишга уринганлар. Шундай экан, шоирлар эмас, бу дунё, балки бутун коинот тушкун... Ахир сен шоир эмассан-ку...

Барибир бу ерда осмон икки чизиқ орасида.

Рўпарада кучук етаклаб келаётган малласоч кампир кўринди. Кучуги ҳам малла, бунинг устига паҳмоқ эди. Сизгир назар билан кампирнинг серажин юзидан, ажинлар аро милтираган кўзидан, унинг бутун жону жаҳони, соддароқ айтганда, овунчоғи ёлғиз мана шу кучук эканлигини пайқаш мумкин эди. Кучук завқ қўзғар даражада ёқимтой бўлиб, тимирскиланиб, ўзини у ёқ – бу ёққа урар, тинмай питирларди.

Уни нима жин урди, билмайди: кампирга яқинлашаркан, ер тепиниб, қўлларининг кучукка ҳамла қилаётгандай ҳаракати ортидан ириллагандай овоз чиқариб, у билан тегишмоқчи бўлди. (Одатда қишлоқда болалар, ёшлар кўринган иту мушукка тегажоглик қилиб ўтади-да, шу ёдига тушиб, ёшлиги кўзидими). Кучук чўчиб, ақиллаганча ўзини нари урди. Кампир силтаниб, йиқилиб тушаёзди. Тезда ўзини ўнглади-да, шошиб кучукни кучоғига олиб, бошини силади:

– Успокойся, милая, – деди овутиб, сўнг Унга қараб ўқрайди. – Дикарь!.. Чурбан!..

Бу пайт ўтган-кетганлар уларга қараб туришарди. У нима қилишини билмай серрайиб қолди. Ёшроқ бўлганида тирақайлаб қочармиди. Қизарди, бўзарди. Кампир ғудрана-ғудрана нари кетгачина, лаблари пичирлади:

– Извините...

Агар ҳозир Унинг халқаро анжуманга келган ёзувчи эканлигини билишса, нима қилишардийкин-а? Аслида хунук иш қилди: ахир бу ер шаҳар, пойтахт бўлса. Бу маконда халқлар, миллатлар қовушади, қоришади. Сенинг ҳозирги қилиғингни бирон қишлоқдан келган одам ёки илдизларини соғиниб, изтиробга тўлган қандайдир шоири девона тушунмаса агар, бошқа биров ҳеч қачон англолмайди. Ҳа, ҳамма қовушган, қоришган жойда

ҳам яна ёлғиз қолишинг тайин, акс ҳолда сени ҳеч йўқ кучук тушунарди. Юраги қаттиқ ғижимлаб, юзи тиришди. Қайсидир маъвода манзил топарман, ахир, – деди кўксини силаб. Тушгача санқиди. Ҳар кунги маҳалда қорни очганини сезса-да, яна анча юрди. Ахир таомилдаги тушлик вақти бор-ку, ҳеч йўқ шаҳарда шунга амал қилай, деб ўйлади. Шу истаги етовида ҳатто меҳмонхонадаги текин овқатдан ҳам воз кечди. Ниҳоят хорижий русумдаги, пешонасига «Кафе Тарзан» деб ёзилган емакхона қошида тўхтади. Тарзаннинг кимлигини билишармикин ўзи булар? Билишгани учун кўйишган-да, бунинг устига, жарангдор ҳам. Нима, Алпомош ё Гўрўғли, деб кўйсинми? Балки Намозботири кўйишларини истарсан? Унда бу ернинг ходимлари емакхонанинг номини айтолмай ишдан ҳайдалиб кетишар. Ҳай, майли, аввал «тарзанчилар»нинг хизматини бир кўрайлик-чи?.. Бунақа жойда ҳамма нарса қиммат бўлишини ўйлаб, чўнтагини ковлади, пулини чамалади. Топган пулинг битта жонингга етиб ортади-ю, яна нимани чамалайсан?! Бир ёзилсанг ёзилибсан-да, Ҳабий айтмоқчи, шоир, у ёғига Худо пошшо. Ойнаванд эшиқдан ичкари кирди. Ичкарида яна битта эшик бор экан, ундан ҳам ўтди. Хона унчалик кенг бўлмаса-да, салқин, жим-жит эди. Майин мусиқа ё эшитилади – ё эшитилмайди – шунақа ишларда жуда меъёрни билишади-да булар. Одам сийрак. Уни новча, гўзал бир қиз қарши олди. Қарши олиши асносида синовчан назар солди. Ёқимли талаффузда гапиришидан англадики, Унинг миллатини, аниқроғи, унга қайси тилда гапирган маъқуллигини билишга уринарди.

– Қаерга ўтирасиз? – сўради қиз ним табассум ва хиёл таъзим ила.

У «қаерга буюрасиз», дегандай қаради. Қиз четроқдаги холи жойга етаклади. Ўтириши ҳамано кўлига таомномани тутиб, дафтарчасини очди. Шоир таомномадаги таниш-нотаниш овқатларнинг номига бир-бир кўз югуртираркан, ўзини қизни узоқ куттириб қўйгандек сезиб, бироз ўнғайсизланди ва таваккалига битта таому салат буюрди.

– Ичишга-чи? – сўради қиз.

Дарвоқе, нимадир ичиши ҳам керак-ку.

– Чой, – деди-ю бирдан дадиллашиб, ўмганини кўтарди. – Ва юз эллик грамм арақ.

Қизнинг юзи ёришиб кетгандай бўлди. Узун оёқлари шитоб одимлади. Этаги тиззасидан анчагина юқорида тўхтаган тор юбкаси оппоқ сонларига жуда ярашган эди. Патнис билан қайтиб, буюртмаларни столга қўяётганда Унинг кўзи яна қизнинг сонларига тушиб, кўнгли ғилқиб кетди: дастурхон устида бунақа аъзоларнинг ёпиқ тургани маъқул экан. Энди манави савил идишдаги арақни икки бўлиши керак, яна тагин астикон... рюмкада. Рюмкада ичиш жуда қийин-да, ичиб бўлгунингча ҳамма қараб турганга ўхшайди, чунки унда ичиш, янаки симириб ичиш учун бошни анча орқага ташлаш керак. Унғача... Чой буюрганди, пиёла билан олиб келса керак. Бироқ ҳадеганда чой ҳам, пиёла ҳам кўринмади. Арақни кўргач, томоғи тақиллаб кетганди. Ичди. Буюрган таоми товук оёғи шаклидаги қоришиқ гўшт аралаш бир бало экан. Ундан, салатдан еди. Яна ичди. Юз эллик грамм ҳам роса кўп бўларканда, ўйлади ўзича. Овқат ширин экан, жағлари тобора авжланди. Шу пайт хизматчи қиз келди-да:

– Камчиликлар йўқми? – деди.

У чой обкелинг, демоқчи бўлди, лекин тили айланмади, носинашта жой бўлганлиги учун ўзини мастдай ҳис қилди. Лабларини қимтиб, бурни ва оғзи орқали қандайдир овоз чиқарди-да, бошини силқиди. Қиз ортига қайрилганда овқатга энгашган кўйи унинг сонларига суқланди: чиройли экан! Шуниям бирон бахтли одам кучоқлармикин? Кучоқлармикинмиш! Нафақат кучоқлайди... Шунинг учун ҳам исломда аврат, арақ ичма, деган гаплар бўлса керак-да. Қори бўп кет-э, Ҳабий айтмоқчи, эй шоир! Билмасанг (агар билмасанг-да), энди биласан: барча зўр шоир-ру ёзувчилар қишлоқда туғилганлар. Ҳеч бўлмаса, қишлоққа ўхшаган шаҳарда. Кейин эса шаҳарга келиб, манавинақа кўргиликлар (шароитлар) ичра аввалига маст-аласт бўлиб, ўрнашиб олгач, болалик ва ёшлик хотираларига таяниб, бир нималарни ёзаверадилар-ёзаверадилар. Кимларнингдир, балки ўзларининг наздида ҳам тузуккина нарсаларни эжод (ижод) этадилар. Қарабсанки, ҳаммалари «классик». Аммо улар на манавинақа емакхонада овқат ейдилар ва на мана бундай сонлар ҳақида ўйлайдилар. Улар ўз уйларида ўтириб олиб, болалигу ёшликларини ўйлайдилар ва ўзларини ҳамон ўшандай тутишга уринадилар, балки шундайман, деб биладилар. Аслида эса улар... Қайсидир ёзувчи қишлоқни донор деб атагани, яъни шаҳарни, боринги, пойтахтни турфа истеъдодлар билан таъминловчи донор. Эҳтимол, тақдир деганлари шудир. Тақдир аслида нима ва у қаергача? Инсон ўлгач, тақдири тугайди-ку, шундай экан, ўлган ва мудом буюк, дея эътироф этилаётган шоир-ёзувчиларнинг тақдири мудом давом этаётими? Бу саволга жавоб йўқ, биламан, бироқ Навоийни ёки Машрабни нега буюк, деймиз? Нега? Кейинги юз йилликда ёзилган дарсликларда турфа ғоялар пинжида мақталгани учунми? Чўлпон ёки Қодирий ўтган асрнинг бошида ёмон эди, энди яхшими? Ким айтди? Балки ҳозирги яхшилар юз йилдан кейин ёмон бўлар? Ким айта олади? Демак, биз эътирофда тормиз, бирёқламамиз. Адабиёт шу бугун билан яшаса – бу хавфли, бугун юлдузларни кашф этади-да, эртага уларни чайнаб, туфлаб ташлайди. Неча Навоий, неча Машраб бор эди? Улар сизу бизнинг дарсликларимизда йўқ холос... Энди дунёга кенгроқ боқиш лозим...

Хизматчи қиз чой олиб келди. Пиёла ҳам келаркан-ку, ўйлади У. Йўқ, миллатим ҳали айнамаган – мана бундай жойларда ҳам чойнақда чой ва пиёла бор экан, демак... Бунинг устига, қиз унинг ғижим кўйлагига парво қилмади, ҳатто нигоҳида ҳам сездирмади. Эҳтимол, ҳисоб-китобда ҳаммасини чиқариб олар. Чой хўпларкан, ҳов нарида ўзига термулиб турган қизнинг сонига яна суқланди: аёл кўрмаганига қанча бўлди-ю. Мабодо кўққисдан юр, деб қолса ҳам ҳозир ўзига ишонмайди. Ахир қанча бўлди-ю... Пўлат ўтда тобланади ахир...

Қизни чорлаб, ҳисоб-китоб сўради. Ўн беш минг. Яхши-ку – мана бундай жойда, мана бундай сулув хизмат қилиб турганда, мана бундай мазали таомлар ва арақ – арзон-да. Ўз тумани марказидаги ошхоналарнинг хизматчилари ҳам агар ичганини сезиб қолишса, уч минг сўмлик емак-ичмак учун ўн минг олишади. Унга қараганда бу арзон. Аммо у айни пайтда пойтахт-

га кетаяпман, дея анчагина пул олиб келганлигини ва хозирги хаёли шунга нисбатан эканлигини ўйламасди.

Меҳмонхонага етиб келгунича, овқат ёки ичимлик таъсир қилиб, тани қизидими, терлаб кетди. Салқин хонага кирди-ю, уст-бошини ечиб ташлаб, момикдек хобжойга ястанди. Кўп ўтмай, донг қотиб, беозор пишиллай бошлади.

Роса ухлабди. Туш кўрибди. Тушида ёнғоқлар ер билан битта бўлиб ётганмиш. Ёнғоқ бўлиб ҳамки, пўсти юпқа, бармоғинг билан шундай боссанг, чақилиб кетармиш. Малласоч кампир ҳовуч-ҳовучлаб ёнғоқ терармиш, «кучугимга тераяпман», дермиш. У бўлса, бир-иккита ёнғоқни чақибди-ю, мағзини ё топибди, ё тополмабди. Бирдан паҳмоқ юнларига қоришган думини ликиллатиб кучукча ҳам пайдо бўлибди.

Бунчалар ҳикматлисан, ҳаёт, деди ичида ўрнидан тураркан. Ваннада маза қилиб чўмилди. Яланғоч ҳолида сочиққа артина-артина хонада кезинди. Нимадир қилиши керак-ку, ахир. Шуури бағоят тиниқ эди, фақат қайси томонга ёхуд нимага йўналишини билиб олса бас. Оромкурсига ўтириб, каттакон телевизорнинг мурватини бироз қидиргач, босди. Телевизорнинг тиниқлиги, рангларининг ниҳоятда табиий эканлиги эътиборини тортди. Дунё ўзгариб бормоқда – ақл-заковатга, тафаккурга минг-минг тасанно. Ақл деганлари оламини тасвирга кўчирибди. Эртагалик анжуманни ҳам телевизорда кўрсатишса керак: ўзимизнинг аллома ёзувчилар икки ёнларига хорижий меҳмонларни олишиб, тўрда ўтиришади. Энг ёмони, балки энг даҳшатлиси, на бизникилар ва на меҳмонлар бир-бирларини танишмайди. Ҳойнаҳой арбоб ёзувчиларимиздан бири (эплаганида) рус тилида нутқ ирод қилса ҳам ажабмас. Турган гапки, барча меҳмонларнинг энсаси қотиб, ўзимизнинг нисбатан ёшроқ ёзувчилар эса меҳмонларнинг нигоҳидан ўзларибоп маънолар қидириб ўтиришади. Кейин бирин-сирин меҳмонлар гапиришади. Аллома мезбонларнинг «палагини босиб қўймасмикимиз», дея ҳушёрлик ила, лекин этакда ўтирган ёшларга умидвор боқиб, сўз тизишади. У ҳойнаҳой давранинг қуйисида, эҳтимолки, даврдан ташқаридаги ўринларнинг иккинчи ёки учинчи қаторида ўтирса керак. Шу ўтиришда даврадагиларнинг баридан, миллати, ёши, истеъдодидан қатъи назар, самимият қидиради. Ана, тўрдаги аллома устозлар меҳмонлардан кам бўлмаслик учун виқор-ла (гўё камтарона) боқишади, худдики бир-бирларини аллақачон ўқиб қўйишгандек. Уни алломаларнинг бирови танийди, бирови танимайди, лекин ҳаммалари ўзларини танимайдигандек тутишадики, шу билан меъёрни, аниқроғи, ўз мақомларини сақлашга уринишади. Қуйидаги пойтахтлик тенг-тўшларининг аксарияти эса уни танишни истамаётгандек туюлишади. Танишдимми, гўё обрўлари тушиб қоладигандек. Ҳадемай, унга ҳам сўз бериб қолишса ажабмас. Беришармиким? Олиб борувчи ўзбек бўлгач, уни албатта андижонлик (ёки қашқадарёликми, бухороликми) ёзувчи, дея таништиради. Халқаро анжуман экан, «ўзбекистонлик ёзувчи фалончи», де-қўй. Ростдан ҳам сўз бериб қолишса нима дейди? Ҳабий ичганда гоҳо «Эй, шоир, сен одамларни йиқитиб эмас, йиқилганни тиклаб зўр бўл», дегувчи эди. Шу гапни ўрисчалаб айтсинми? Ёки орқа қатордан туриб «рус тилида роман

ёздим», дейдими? Бунга ким ишонади? Яхшиси, биронта тузук-куруқ китоб чиқаролмадим, дегани дуруст эмасми? Шунда тўрдаги хорижлик оқсоқол ёзувчилардан бир-иккитаси «ким у?», дея сўраб қолишар. «Андижонлик (ё қашқадарёлик, ё бухоролик) фалончи», дейишади ўзимизнинг оқсоқоллар бироз ўйчан ҳолда хижил тортишиб. Ҳамма унинг рус тилида роман ёзганлигини унутишга уринаётгандек туюлади. Шунда кимдир ўрисчалаб, «Одам»нинг муаллифи шу кишими?», деб қолади. Юраги қаттиқ ғижимлади. Чап қафти билан кўксини босиб, кўзларини юмди, оғриқ ўтиб кетишини кутди. Деразадан ташқарига қаради: аллақачон қоронғи тушибди. Ўрнидан туриб, яна сумкасини қовлади: доимий ҳамроҳи «Чол ва денгиз»ни олди. Салом, ҳазрат, деди ёзувчининг сувратига тикилиб. Сўнг сувратни қафти билан силади, кўзлари ўксик йилтиради. Курсига ўтириб, китобни варақлади. Анчагача қарийб ёд бўлиб кетган, ўзига ёқадиган, аммо ҳар қанча ўқиса ҳам зерикмайдиган саҳифаларни хижжалаб ўқиб ўтирди. Бир ёқда телевизор ғўнғирашини қўймади.

Туйқус эшик тақиллади. Аввалига ким бўлиши мумкин, дея оғринди ҳам, кейин кўнгили майли эврилиб, бирон янгилик илинжида эшик томон ошиқди. Рўпарасида йигирма беш ёшлардаги паканага мойил, чувак йигит турарди. Йигитнинг ангоридан дадиллик уфурар, эгнидаги қимматбаҳо хонаки кийим, қўлидаги тилла узук ва бўйнидаги олтин занжир дадиллигига куч бераётгандек эди. Уни таниди – телевизорда тез-тез чиқиб турадиган клиппараст, замона тилида айтганда, юлдуз қўшиқчи.

– 907-хонами? Сиззи ёзувчи, дейишди, ока. Ман ўн иккинчи этажданман, – дея бидиллай кетди хеб-бимчалиш овозда. Бу орада нозик қўлларини узатиб, сўрашди. – Эртага сёмкам бориёди, дам олишим керак. Ҳеч уйқум келмаяпти, шунга... Биронта скушнийроқ китобийз йўқми, ўқисам ухлаб қолармидим...

«Чол ва денгиз» ҳамон Унинг қўлида эди, кўрсаткич бармоғи ўқиётган саҳифасида.

– Мана, – дея китобни шартта қўшиқчига узатди. – Росаям скушний китоб.

Йигит китобнинг бетига қарамади ҳам.

– Раҳмат, ока, эрталаб қайтараман, – деди-ю лифт сари чопди.

У бўлса эшикнинг очилмаган табақасига бўйнини чўзиб қаради: ростданам тўққиз юз етти экан, эсидан чиқибди. Эшикни ёпиб, ортига қайтаркан, «ишқилиб китоб ўқийдигану, деб қўйди ичида, ухлаш учун бўлсаям-да». Беихтиёр мийиғида кулди. Қизиқ, мен мана шу муштдай ашуланини танийман. Лекин у мени – қирқ яшар ёзувчини танимайди. Замонангдан айланай, отингни сот, молингни сот, ашулачи бўл, деган замон келди-да. Менмиш, мендан каттасиниям танимас у. Ҳойнаҳой қўшиқларининг шеъриниям (агар шундай аташ жоиз бўлса) ўзи ёзса керак. Нима қилишини билмай хона ўртасида серрайиб туриб қолди. Чап қўли билан лабу жағини ушлаганча нигоҳини тентиратиб, гоҳ телевизорга, гоҳ курсига, гоҳ унинг олдидаги ойнаванд столга, гоҳ сумкаси қолган хонанинг очик эшигига тикилди. Нимадир қилишим керак, дея ўйлади ва шунинг ортидан бағрида қизиш асносидаги хувиллашни сезди. Аа-хх, деди бошини орқага ташлаб, ненидир истайман, лекин қилолмайман. Ў-ў, Худойим, не бало –

мен бало?! Нигоҳи балкон эшигида тўхтади: ўша ёққа чиқаман. Чикди. Икки қўллаб панжарани тутиб, атрофга тикилди – ҳаммаёқда чироқлар чарақлайди – мафтункор чироқзор. Тўққизинчи қават эмасми, теварақдаги бинолар куйроқда кўринади. Айниқса, машиналар шовқинининг пастда қолгани яхши бўларкан. Лекин юраги шифиллаб кетди – ўзини пастга отгиси келди. Ер тортади, деганлари шу бўлса керак-да. Худди балкон ўпирилиб тушаётгандай туюлиб, шошиб ўзини орқага олди. Девор ёнидаги тўқима курсига ўтирди. Бошини ҳам ястаб, яна кўксини ушлади. Баландлик қон босимига таъсир қилади, дейишарди, юракка ҳам билинаркан. Нафаси қисаётгандай бир-икки чуқур-чуқур нафас олди. Чала юмук кўзларига балкон панжараси аро рўпарадаги нисбатан пастроқ бино пештоқидаги хиёл ҳилпираётган, турфа чироқлар ёғдусида ажиб жилваланаётган байроқ илинди. Байроғимиз чиройли, айниқса, ранглари бағоят гўзал, олам билан уйғун... Жонинг оғриб турганда бунақа чиройли ўйларга бало борми? Чап кафти билан кўксини сийпаларкан, бўйнининг орқа томонида нимадир ўрмалаётганлигини ҳис қилди. Ўнг қўлининг тўрт бармоғини жуфтлаб, оҳиста бўйнига босди. Ўрмалагучи ўрта бармоғининг бир ёнига илинди, У эса қўлини аста бўйнининг ён томонига тортиди. Ҳалиги нарсани ўлдиришни истамай, бармоғининг учига олди: қумурсқа. Бу ерга қумурсқа қаёқдан келди? Э, дарвоқе... Нимқоронғуда илғадики, бу ўша қумурсқа ва у бармоқларининг беозор озоридан ўнгланишга уриниб, типирчиларди. Ўлмабди, чинакамига хурсанд бўлди У. Қумурсқа тиклангач, пуфлаб ташлади. Жонивор қаергадир ғойиб бўлди. Ўлмасликка-ку ўлмабсан, аммо бу ерларда яшаб кета олармикинсан, юртдош. Илоҳи, яшаб кет! Мен ҳам ўлиб қолсам-а, деган хаёл туйқус миясига урилди. Урилди-ю, қўлини кўксидан олди. Кейин хаёлини юмшатишга уринди: ўзи юрак нега оғрийдими? Қувончданми, ғамданми? Билмайди. Юраги оғриганки одам ўлаверса, дунёда одам қоладими? Аслида қувонч билан ғам ҳаммиша йўлдош, худдики, жаннат ва дўзах каби. Дўзах!.. Тавба, чексиз куч-қудрат, имкониятлар соҳиби бўлган Тангри наҳотки ўз бандаларини оловлар билан «сийласа»? Қайси тафсир, қайси талқинларни ўқиманг, инсон фақат ва фақат олов билан кўрқитилади: дўзахда оловда ундоқ қуясан, бундоқ қовурилсан. Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас! Ахир бу ўта ибтидоий фикр: олов куйдиргучи – буни гўдак ва ҳатто ҳайвон ҳам билади. Наҳотки Тангридай зот?.. Менимча, Тангри дўзахда ўз бандаларини соғинчлар гирдобига солади: энг севикли инсонларини, машғулотларини соғинтиради. Бу дунёда қилолмаган савоб ишларини ва ҳоказо, боринги, энг сеvimли таомларини соғинтиради. Тангри минбаъд меҳрибон – мангу меҳрибон. Шунингдек, у бемисл ақл соҳибидир, яъни ўз бандаларини оддийгина оловга солмайди, соғинч оловига гирифтор этади – бу дах-

шатлироқ. Шунинг учун ҳам шоирлар, боринги, жумла ижодкорлар бу дунёдан соғинч ва изтироб ила ўтадилар – мана шу охирагга ишора. Жаннатда эса буларнинг барига мушаррафлик бўлади. Ҳадемай диннинг янги даври бошланади ва у ақлу қалб уйғунлигига эришади. Одамзот Тангрига муносабатини ҳам ислоҳ қилади. Зеро, энди у оловдан, илону чаёнлардан кўрқмайди: улғайди. Энди гуноҳу савоблар нисбати ҳам ўзгаради. Акси бўлса, меҳнатдан бошқани билмай, даладан бери келмаган, бир умр эрим, болам, далам, уйим, деб ўтган онасида ёки хотинида гуноҳ борми? Уларга вақтида тоза увинмаганлик ва сифатли ҳамда хушхўр таомларни емаганлик «гуноҳи» қўйилиши мумкин, холос... Агар уларда гуноҳ бўлса, дўзах деганлари мавжуд эмас. Мабодо дўзах деганлари бор бўлса-ю, унда жисмоний азоблар бирламчи жазо эса, унда улар жаннатидирлар. Нима бало, дунёга васият қила бошладингми? Ростдан ҳам ўласанми? Юрагини чирмаган оғриқ бўғзи томон сурилаверди ва нафаси қисаверди. Ишлар чатоқ, деди хаёлан, куним битган кўринади. Ўрнидан турмоқчи бўлганди, оёқлари мадорсизланиб, тиз чўкиб қолди. «Тез ёрдам» чақириш керак. Балкондан чиқаверишдаги бурчақда телефон бор, У ўша томон судралди. Одамнинг кўкрагидан келгучи телефонга ўнг қўлини чўзиб, аранг етди, қулоғига тутди.

– Дежурная вас слушаает, – аёл кишининг ёқимли овози эшитилди.

У индамади.

– Рисепшн... – деди инглизчалаб бояги овоз.

У яна жим.

– Гапиринг! – дея салкам дўқ урди ниҳоят аёл ўрисона ўзбекчалаб. – 907-хонами? Гапиринг!..

– Хайрият, таниди, – деди У пичирлаб, хайрият! – Қўли аста куйилаб, полга тушди. Телефон очиқ кафтида қолди, ундан бояги овоз қайта-қайта эшитилаверди:

– Тўққиз юз етти, гапиринг, тўққиз юз етти...

Кейин кўз ўнгида бир пайтлар хунуқкина бўлган аёли қиёссиз гўзал қиёфада кўринди. Сенмисан, деди У хаёлан, сени жуда соғиндим, жоним. Юрагининг томирлари шу қадар қаттиқ тортишдики, жону жаҳони юрагига жо бўлди: ҳозир узилади. Сўнг оппоқ либосдаги кўзлари ёшли, бироқ жилмаяётган онаси кўринди. «Она-а!» деди Унинг таранг тортилган юраги. Ана, Ҳабий ва Деҳқонбой – улар ҳам шу қадар чиройли, ёқимтой, фақат жилмайишади. Ашулачи йигит китобни олиб тушиб бермаса ҳам майли, ўқиса бас, деган фикр урилди туйқус миясига. Малла кампиру кучук эса ўша-ўша, фақат ёнғоқ чақаётган кучук ҳам нукул унга қараб жилмаяди: хайрият, хафа бўлмабди, хайрият. Анови нур ичидаги нима? Китобми?!.. Шу он чап кўксидан нимадир қаттиқ қасирлади, бўғзида олов ёнди-да, ташқарига чиқиб кетди. Дунё қоронғулаша бошлади. Тавба, юрагим оғримай қолдимми? Умр дегани шумикин?!..

– Ҳабий!.. Деҳқонбой!..

ЧЎЛПОН ИЖОДИДА ПСИХОЛОГИЗМ

Бадий адабиётнинг энг нозик, ўзига хос хусусиятларидан бири бу, психологизм, у инсон ҳарактерини, ички оламини руҳияти орқали очиб беради.

Жаҳон бадий адабиётидаги ушбу йўналишнинг энг сара намуналари М.Лермонтов, И.Тургенев, Л.Толстой, Ф.Достоевский, А.Чехов каби XIX аср рус адабиёти дарғалари ижодида кузатилади.

Ўзбек адабиётида инсон ички кечинмалари орқали сиёсий-ижтимоий муҳитнинг маънавий-ахлоқий муаммоларини очиб бериш Чўлпон қаламига мансуб «Кеча ва кундуз» романида яққол кўзга ташланади.

Чўлпон ўзбек адабиётига ўз асарлари билан янги-янги рух, янги услуб, янги нафас, самимият, ҳаётийлик ва ҳарорат олиб киргани айни ҳақиқат. «Кеча ва кундуз» романида ижодкор психологизмнинг турли усуллари қўллаб, тарихимизнинг ғоят мураккаб, масъулиятли бир даврини, ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги зиддиятлар кучайган бир пайтни акс эттирган.

XIX аср охирларига келиб, сиёсий ўзгаришлар динамикаси ошиб, синфий кураш, мустамлакачилик муаммолари авж олади. Давр қаҳрамонлари образини яратишда ижодкор фожеавий, чуқур характерлар

психологизмини қўллайди. Унинг қаҳрамонлари маънавий-ахлоқий, ғоявий-фалсафий изланишлар орқали ҳақ йўлга интилади, ўйлайди, фикрлайди, ўз-ўзини тергайди, ўз-ўзини рағбатлантиради, ҳаёт ҳақиқатини излайди, дунёқараши кенгайди, ўз нафси билан кураша олади, онги ўсади, ўз-ўзини инкор этади, натижада қалб диалектикаси ривожланади.

Чўлпон «Кеча ва кундуз» романида психологизмнинг мавжуд усулларида унумли фойдаланган. Шунга қарамай, асарда рационал-таҳлилий, танқидий психологизм етакчилиги яққол сезилади. Бунга сабаб яратилган образларнинг мураккаблиги ва зиддиятларга бойлигидир. Қаҳрамонлар ички оламида содир бўлаётган психологик жараён уларнинг ички «мен»и орқали таҳлил қилинади. Ёзувчи ҳар қандай руҳий ҳолатни ички кечинмаларни таркибий қисмларга бўлиб очиб беради. Содир этилган ҳар бир ҳаракатнинг маъно-моҳияти, сабаблари кўрсатилади.

Эмоционал таҳлил жараёнида қаҳрамонлар ўйлайди, фикрлайди ва содир этилган ҳаракатнинг мантикий занжирини тузади. Ҳолатнинг мантикий якуни танқид билан бошланади. Бунга мисол қилиб, асарда чуқур психологизм билан бойитилган Мирёқуб образини олиш мумкин. Унинг характерида ақл-фаросат, эпчиллик, ҳар қандай вазиятдан чиқа олиш, ўзига ишонч каби хусусиятлар бор. Эмоционал психологик таҳлил жараёнида унинг руҳиятида иккига бўлиниш кузатилади. Бири Мирёқуб – терговчи, иккинчиси эса жавобгар. Ун бир бетга чўзилган ушбу психологик суд жараёнидан Мирёқубда ички таҳлил, ички иқрор кучлилигини кўрамыз. У ўз-ўзини алдашни хоҳласа ҳам алдолмайди. Шунинг учун маънавий-ахлоқий оламига хос барча хусусиятларни кўрқмасдан тан олади, иқрор бўлади.

«Кеча ва кундуз» асаридаги Чўлпон психологизмининг яна бир хусусияти диққатни тортади. Бу ташқи деталларни асл маъносидан айро қилмаган ҳолда, персонаж ички оламидаги психологик жараённи, ҳолатни тасвирлашдир.

Муаллиф томонидан асар бошидан охиригача ишлатилган шундай бир предмет борки, унда бундай бадий детал ёрдамида қаҳрамонлар ички психологик ҳолатини тасвирлаш даражасидан чиқиб, бутун бир жамиятнинг маънавий дунёсига ишора қилинган. Чўлпон бу бадий деталнинг барча синонимик вариантларини ишлатган: чироқ, фонар, фонус, электрик, мойчирик...

Шаҳноза РАВШАНОВА

1991 йилда Бухоро туманида туғилган. ЎзМУ журналистика факультети магистранти. "Куз дарди" деб номланган шеърый тўплами нашр этилган.

Турли вазият, шароит, ҳолатда бу деталга «хира, нурсиз, мадорсиз» каби сифатлар қўшиб ишлатган. Нурсиз чироқ, хира фонус, мадорсиз электрик...

Чўлпон ўз асарида ташқи психологик ҳолат орқали персонажларининг психологик портретларини янада ёрқинроқ тасвирлаган. Масалан, Раззоқ сўфи туғилишидаги хангомани олайлик. У доя кампир тилидан сўзланади: «...Айланай меҳмон, кимдан хафа бўлиб тушдингиз? Ким озор берди сизга? Айтинг! Қовоғингизни очсангиз-чи! Ёруғ дунёга келдингиз! Шукур қилинг! Севининг! Мундоқ кулинг! Кулимсиранг! Илжайинг!» Бадқовоқлик штрихи орқали Раззоқ сўфининг портрети яратилган. Бундай ҳолатни аёллар образида ҳам кузатиш мумкин. Масалан, «...Қурвонбининг кўзлари қизариб, қовоқлари кўкарган эди...» Аёлнинг кечаси билан тинмай, эзилиб йиғлагани маълум. Мариянинг психологик портретида доимий лабини тишлаш штрихи ўзи хоҳламаган азобга бардош беришини англатади: «...Ёш жувон бошини қуйи эгиб, юзини чапга бурган, борган сари қалтираши кучайган, лабларини ўткир ва оппоқ тишлари ўртасида қисарди...»

Чўлпон характерларнинг ташқи тасвири, кўз қарашлари, юз ўзгаришлари, мимика, пластика ёрдамида қаҳрамонларнинг ички психологик ҳолатидан воқиф этади. Кўп ҳолларда муаллиф ғамга ботган ташвишли юзларда табассум ёйилишини маҳорат билан тасвирлаган: «...келиннинг юзларида худди шу пайтда бир ёқимли кулимсираш пайдо бўлган эди».

Ташқи психологик ҳолат баъзида қалб тубида ётган сирли туйғуларнинг бир сониялик пайдо бўлишини ёритиши мумкин.

Асарда муаллиф ҳикояси ва руҳий ҳолатнинг у томонидан тасвирланиши яққол кўзга ташланади. Руҳий ҳолат тасвири асосида мантиқий фикр занжири бўлмайди. Муаллиф ҳикоясининг асосини эса фикрий кетма-кетлик ташкил этади. Ҳар қандай руҳий ҳолат тўғрисида фикр юритилади ва улар маъно-мантиқ жиҳатидан боғланади.

Чўлпон китобхон тасаввурларини, тахминларини чекламаслик учун психологик тасвирлаш усулидан фойдаланади ва маълум майдонни фикрлар ҳаракати учун бўш қолдиради. Бундай ёндашув психологик ҳолатнинг абсолют, батамом тугалланганлигини инкор этиб, китобхонни ўзича мушоҳада қилишга, хатти-ҳаракатлар моҳиятини фикран охирига етказишга имкон беради, чунки мураккаблик даражаси ошиб борадиган характерларни ва ички олами зиддиятларга тўла, ҳатто ўзига ҳам тушунарсиз қаҳрамонлар психологиясини холис таҳлил қилиш, барча деталларни маромига етказиб очиб бериш ўз ички оламига тўғри баҳо берадиган персонажларнинг ҳам, кучли психолог-ёзувчиларнинг ҳам қўлидан келиши мушкул вазифа. Бу ҳақида Ф. Достоевский шундай ёзган: «Китобхон учун фақат роман сюжети эмас, инсон психологияси, руҳияти ҳақидаги билимлар ҳам зарур, бундай билимларни ҳар бир муаллиф китобхондан кутишга ҳақли».

Чўлпон психологик тасвирлаш усулидан унумли фойдаланган. Жуда кўп ҳолатларда ёзувчи атайин муаллиф ёки учинчи шахс номидан қаҳрамон ички олами

ҳақида ҳикоя қилади. Китобхон психологик картинага ўзи мустақил қўшимчалар киритишга, мантиқан хотима яшашга имкон топади ва шу йўл билан инсон ички оламининг энг чекка, қоронғу бурчаклари ҳам маълум бўлади: «... Ўз уйига келганидан сўнг дарҳол ойнага қаради, ўз афтидан қўрқиб кетдими, билмадим – ўзини картга ташлаб, хўнғур-хўнғур йиғлашга тушди... Уч юз сўмлик чек қўлидан тушиб, аллақерда тўнтарилиб ётарди...»

Юқоридаги асардан олинган парча фоҳиша аёл Мариянинг психологик ҳолатини тасвирлайди. Маънавий тубанликка батамом ғарқ бўлмаган, руҳиятидаги мусалффолик ҳали булғаниб улгурмаган персонаж ўзининг хатти-ҳаракатларидан норози, ички оламида зиддиятли кураш бормоқда. Муаллифнинг психологик тасвирида аёл ички ҳолатининг икир-чикир деталлари очиб берилмаган. Персонаж асабий ҳолда йиғлашга тушгандан сўнг муаллиф унинг кейинги ҳаракатлари тақдирини китобхоннинг ўзига ҳавола қилиб, кўп нуқта билан белгилаган. Ўқувчи психологик жараён давом этаётганлигини яхши билади ва ўзининг инсон руҳиятидаги билимлари, тажрибаси асосида психологик ҳолат картинасининг муаллиф тасвирламаган қисмини ўзи мустақил ҳаёлида тасвирлаб чиза бошлайди. Ночорлигидан ғурурини нопок кимсаларга қўшқўлаб топташга берган инсон яна қандай каромат кўрсатиши мумкин?! У дод-фарёд қилади, тақдирни лаънатлайди, шу кўйга солганни қарғайди. Аччиқ устид хонани остин-устун қилиб ташлайди. Чўлпон психологик жараён тасаввуридан сўнг унинг ҳақлигини нозик бир ишора билан тасдиқлайди: чек қайлардадир тўнтарилиб ётибди ва яна кўп нуқта, чунки фақат чек эмас, хонадаги бошқа жиҳозларнинг ҳам оёғи осмондан қилинган.

Чўлпон психологик тасвирлашнинг яна бир кенг тарқалган усули – жимлик, сукунатдан ҳам ўринли фойдаланади. Муаллиф қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини тасвирлар экан, уни ўзи истаган қарорга маҳқум этмасдан, ўқувчи ихтиёрига қўяди. Жимлик, сукут сақлаш ўқувчини фикрлашга мажбур қилади, миясида психологик жараённинг мантиқий занжирини тузади.

Чўлпон қаҳрамонларининг ички кечинмалари, ўй-фикрлари, хотиралари, кундалик қайдлари ҳам муаллиф тилидан баён этилади. Муаллиф ўз қаҳрамонларининг барча сир-асрорларидан воқиф. Асарда ички монологлар муаллиф ҳикояси билан қўшилиб кетган. Бу психологизмнинг ўзига хос шакли ҳисобланади. У орқали инсон онгининг, хотирасининг барча бурчакларига сайр этиш мумкин.

«Кеча ва кундуз» асари чуқур психологизмга эга асар. Чўлпон яшаган давр қийинчилиги асарда ўз аксини топган, шунинг учун роман психологизми мураккаблиги, зиддиятларга бойлиги, контрастлиги билан қаҳрамонларнинг маънавий-ахлоқий, ғоявий-фалсафий, ҳаётий идеалларини излашда намоён бўлади.

Характерлар психологизми бадиий деталлар ёрдамида янада ёрқинроқ кўзга ташланади. Улар қаҳрамон ички дунёсининг энг қоронғу бурчакларини ёритиб, қалб диалектикасини ривожлантиради.

ЧОЛ ЎЛМАЙДИГАН БЎЛДИ

Ҳикоя

Саидвафо
БОБОЕВ

1961 йилда Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида туғилган. "Сиртмоқ қошидаги ўйлар", "Мен англаган ҳақиқатлар", "Армонли дунё", "Қонли қилич" каби китоблари чоп этилган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Пасурхилик Саттор бобо бир кам саксонга кирди. Бир ҳафтача бурун Раҳмон даллолнинг маъракасидан чиқдию ўзини нохуш ҳис қилди. Биқинини ушлаб, "вой, юрагим", деди. Ўғиллари дарров парвона бўлишди. Пешинга яқин машинага ўтирғизиб туман марказидаги касалхонага олиб кетишди. Сўнги хабарларга қараганда, қариянинг аҳволи оғир. Дам варажалаб, дам беҳуш бўлиб ётган эмиш. Аммо Пасурхи аҳли бу гап-сўзга кўп ҳам парво қилмади. Чунки улар Саттор бобони ярим ҳазил, ярим чин "ўлмайдиган чол" деб аташади. Бу атамада жон бор-ов: ахир, Саттор бобо сўнги ўн беш йил ичида уч-тўрт марта шу тарзда "ана, кетаман, мана, кетаман" бўлдию, бироқ кўп ўтмай яна оёққа туриб кетди. Тил тагига носвойини ташлаб, қўлни белида чапиштириб ҳамишагидек оқсоқолликда давом этди. Бунинг сабабини биров билди, биров билмади.

Саттор бобо бир пайтлар, маълуму машхур раис эди. Саттор Ғаффорович бўлиб мажлисларнинг зўрида, Саттор раис бўлиб тўй-маъракаларнинг тўрида ўтирарди. Ўша машъум йиллар, “Пахта иши” деган қатағон бу кишини ҳам четлаб ўтмади. Нақ ўн йилга қамалиб кетди. Айтишларича, жабр-дийда раис шўро тузуми чок-чокидан сўкилаётган пайтда республикага раҳбар бўлиб келган жўмард бир инсоннинг шахсан аралашуви шарофатидан озодликка чиққан. Тағин миш-мишларга қараганда, Саттор Ғаффорович маҳбусликда оғир машаққатларга, азоб-уқубатларга учраб, соғлигидан ажралган, ўладиган бир аҳволда бўлган. Фарзандлар, қавму қариндош ундан умидини узишган. Қарангки, тўнғич ўғил бир кун отасининг ёнига кирса, ўрин-тўшакда инқиллаб ётган собиқ раис ўрнидан туриб апил-тапил кийиниб ётибди!

“Ота, ўзингизми, тузалиб кетдингизми?” – деб ҳам қувончдан, ҳам таажжубдан қичқириб юборибди тўнғич ўғил.

“Болам, – дебди Саттор бобо, – республикамиз раҳбари менга ўхшаганларга меҳр кўрсатди, ғам-хўрлик қилди. У киши мени ҳам қамоқдан, ҳам тушкунликдан, ҳам эзгинликдан қутқарди. Энди буйтиб ётишим, уят, қўлимдан келганича эл корига ярай”.

Шу-шу, Саттор бобо соғайиб, оёққа туриб кетди. Кўп ўтмай, Ўзбекистон Мустақилликка эришди. Бу хабарни эшитган пасурхиликлар байрам қилиб юборишди. Дошқозонда ош дамлаб тўю тантана қилишди. Ўшанда Саттор бобо даврани бермай, чапаничасига рақс тушаркан, “ҳали-бери ўладиган аҳмоқ йўк, эндигина ёруғ кунларга етиб келдик”, деб баралла эълон қилди.

Собиқ раис қишлоқ оқсоқолларидан бири сифатида элнинг ташвишию қувончли кунларида камарбаста бўлиб юрди. Аммо бу ёғи қаричилик, бу ёғи қисмат, гоҳ кўкси, гоҳ биқини санчиб қолади. Дамбадам хуруж қилаётган оғриқлар охир бир кун Саттор бобони яна тўшакка михлади. Фарзандлар зимдан дафн маросимига тайёрлана бошлади. Бемор икки ҳафтача оғир аҳволда ётди. Жума кuni эди. Дарвоза ёнида зиёлинамо бир киши пайдо бўлди.

“Саттор Ғаффоровичнинг уйларими? Бобо қаердалар?” – деб сўради у таклифни ҳам қутмай ичкарига кираркан.

Тўнғич ўғил истар-истамас жавоб берди.

“Отам касал. Анчадан бери оғир ётибди”.

“Нима? – деб чинқирди нотаниш киши, – у кишининг касал бўлишга ҳаққи йўқ ҳали. Мен туман ҳокимиятидан келдим. Каттакон бобони сўраяпти. “Нуроний” жамғармасига бош-қош бўлиб, ишини бироз жонлантириб берсин деяпти”.

Бемор вакилнинг таклифини эшитаркан, юмук кўзлари аста-секин очилиб, нафас олиши равонлашди.

“Ахши, – деди у ҳаммани ажаблантирган кўйи ётган жойидан қаддини ростлар экан, – эрта ҳокимга ўзим учрашаман”.

Вакил кетди. Саттор бобо эртаси кuni худди шу пайтгача ҳазиллашиб ётгандай тўшакдан турди. Оҳорли кийимларини эгнига ила бошлади.

“Ҳоким бова ўзлари ҳурмат кўрсатиб одам юборибди, – деди у талмовсираб турган ўғлига, – мен ҳам иззат қилиб ўзим бораё, эътибори учун раҳмат айтай, лекин таклифи менга тўғри келмайди. Пасурхи марказдан узоқ”.

“Ота, ўзингиз тузукми?” – деб чайналди ўғил. У, ҳойнаҳой, қариянинг тағин дабдурустдан оёққа туриб кетганига ишонқирамай турарди.

Саттор бобо унга хўмрайиб қўйди.

“Отдайман. Нима, ўлишимни кутиб турганмидиларинг. Йў-ў, ҳали насибам узилмаган, ҳали эл корига кўп керакка ўхшайман, менга бўлган эътиборни кўрмаяпсанми?”

Ўғил мулзам бўлиб қолди.

Саттор бобонинг баланд, салобатли овози яна Пасурхи қирларида акс-садо бериб қолди. Қария тағин одатдагидек бардам, тетик ҳаёт кечира бошлади.

Орадан ҳаш-паш дегунча тўрт-беш йил ўтди. Кексалик яна ўз кучини кўрсатди. Бойсунга хос қаҳратонларнинг бирида Саттор бобо яна хасталаниб тўшакка қолади. Бу гал хийла узоқ, нақ эрта кўкламгача ётди. Ҳатто тилдан қолгандай ҳам бўлди. Дафн маросимига аталган матолар яна сандикдан чиқди. Қишлоқ чоллари тез-тез бемор билан хабарлашиб туришар, уни зериктирмаслик учун ёнида ўзаро гурунглашиб ўтиришар эди.

“Эшитдиларингизми, – деб қолди Раҳим даллол, ўша эрта кўклам касал кўргани келганларга қарата, – бизнинг Бойсундан ҳам темир йўл ўтаркан. Ҳозир Деҳқонободгача келибди”.

“Ҳа, ўтган ҳафта Қаршига борганимда ўз кўзим билан кўрдим. Шундай воқеа бўляпти”, – деди Салим чол.

Учинчи суҳбатдош чинқириб гапга қўшилди.

“Буёғи Қумқўрғон томондан қурилиб келяпти. Ҳадемай темир йўл Бойсунга етади. Менинг ўғлим ҳам улар билан ишлаяпти”.

Бир пайт... бир пайт Саттор бобонинг қобоклари аста кўтарилди. Сарғиш-сийрак киприклари пирпирлади. Сўнг теграсида гурунг қилиб ўтирганларга сўник кўзларини югуртирди. Ҳамма ҳангу манг.

“Нима, – деди собиқ раис, собиқ бемор, – темир йўл?! Қанақа темир йўл?!”

“Пойиз юрадиган из-да, раис...” – деб ғудранди Раҳим даллол.

“Бойсундан ўтарканми?”

“Ҳа”.

“Қачон?”

“Тираноҳгача қолмай кеп қолар”, – деб қўйди Салим чол.

Саттор бобо ҳеч қутилмаганда оҳиста қад ростлаб ўтирди. Бир пиёла яхна чой сипқорди.

“Бунга ишониш қийин-ов, – деб пўнғиллади у, аммо қароқлари қандайдир учкунланиб борарди, –

шундай тоғу тошдан темир йўл ўтарканми? Одам от-эшақда аранг юради-ю...”

“Гапимиз чин, темир йўл жадал қуриляпти” – деди Раҳим даллол

Саттор бобонинг чеҳрасида қандайдир хаёллар акс берди. Кўзлари тобора порлаб, лабларида кулгу ўйнади.

“Майли, тирамоҳгача сабр қилиб тураман. Тоғда темир йўл қуриш мўъжиза-ку?! Мўъжизани кўрмай ўлгим йўқ”.

Саттор бобо ҳаммани анграйтиб ташлаганича яна соғайиб кетди. Темир йўл Дарбанддан ўтган кезлар битта катта кўчқорни сўйиб, қурувчиларга ўзи ҳашарлик олиб бориб берди.

Орадан кунлар, ойлар, йиллар ўтди. Ўша мўъжизакор бунёдкорлик ниҳоясига етди. Тоғу тошлар аро ўкириб поездлар қатнай бошлади. Темир йўлга қўшилиб олис овулларга тараққиёт кириб келди. Ҳаммаёқда улкан ўзгаришлар юз берди. Саттор бобо бундай ҳайратомуз янгиликлардан нақ ўн ёшга яшарди. Ҳатто, қувончдан терисига сиғмай, қишлоқдошлари номидан Президент номига миннатдорчилик хати йўллади.

Мана, тўсатдан, Раҳим даллолнинг маърақасидан Саттор бобо яна хасталаниб қайтди. Икки ҳафтадан бери Термизда даволаниб ётибди. Аммо бу гал вазият жуда жиддийга ўхшайди. Қария ҳатто тамаддидан бош тортаётган эмиш.

Саттор бобонинг кенжа ўғли Хайрулла ҳовлидаги супада хомуш ўтирибди. Ҳар кўринганга илҳақ қарайди. Термиздан бирор дарак опкелдимикан, деган илинж билан тикилади. Бир пайт дарвоза ёнига мотоцикл келиб тўхтади. Қишлоқ почтачиси Хонимқул экан.

– Бува қаёқда? – деб сўради у ҳовлиқиб.

Хайрулланинг энсаси қотди.

– Термизда... ўзингиз ҳам биласиз-ку.

– Ҳа-а, айтганча, – деб пешонасига шапатиларди Хонимқул, – мен раис бувадан суюнчи олмоқчи эдим.

– Қанақа суюнчи?!

Хонимқул лаб-лунжи ёйилган кўйи, сумкасидан газета чиқарди.

Хайрулла худди шу газетани байроқдай кўтариб, олам-олам қувончга қоришиб, отаси ётган палатага кўндаланг бўлганида кун пешиндан оққан эди. Уни бўсағада катта акаси қарши олди.

– Тиш-ш... – деди у бармоғини лаблари устига босиб, – шовқин солма, яхши, какраз ўзинг кеп қолдинг.

– Нима гап? Тинчликми?

– Отам эрталаб ҳаммаларинг йиғилинглар, вазиятим бор деган эди.

– Қанақа васият?! – дея чинқирди Хайрулла палата ичига бостириб кираркан, – мен хушхабар опкелдим.

– Қанақа хушхабар? – дея эргашди ака.

Хайрулла газетани Саттор бобонинг ёстиғи ёнига қўяркан, илжайди.

– Отажон! Табриклаймиз! Сиз Президентимиз фармонида кўра “Шуҳрат” медали билан мукофотланибсиз!

Ака шоша-пиша газетани варақлашга тушди.

– Йўғ-е, наҳотки?!

Саттор бобо оҳиста кўзини очди. Чеҳрасида табассум ўйнади. Бироздан сўнг қароқларига ёш қалқиб чиқди.

– Садағаси бўлайин юртбошимнинг, – деб пичирлади у, – ҳамиша бизни ўйлайди, бизни руҳлантиради. Менимча, бундай ғамхўрликдан кейин ўлиш уят. Ҳеч курса яна беш-олти йил истиқлол ишига камарбаста бўлиб турай.

Эртаси куни Саттор бобо қаддини тик тутган кўйи қишлоққа кириб борди.

“ҚУРОҚ”НИНГ КЎЗИ

XX аср аввалида янги ўзбек адабиёти дунёга келди, тараққий этди, ривож топди, юксалди. Тасодифни қарангки, аср сўнгида у яна қайтадан янгиланиш томон юз бураёттир. Ҳолбуки, бу жараёнда ижод этаётган Эркин Аъзам анъанавий реализм оқимини маъқул билди ва унга содиқ қолди. Содикликда ҳам гап кўп...

Бугунги кунда ўз услубига эга бўлиш масаласи анчайин камёб, нодир ҳодисага айланмоқда. Эркин Аъзам ўзбек адабиётида ўз услубига ва усулига эга ижодкор. Адабиётшуносликда шу вақтгача ёзувчи шахсига, ижодига баҳо беришда, фақатгина яратган асарларига боғланиб, ёзувчи шахси, у кечирган ҳаёт, уни ўраб турган муҳит эътибордан четда қолди. Биз кўпинча, ёзувчи кимдан таъсирланган, қайси китобларни ўқиган, қайси даргоҳда сабоқ олган, устози ким ёки ҳеч бўлмаганда, у кимга тақлид қилиши билан қизиқиб кўрамыз. Мана шу қизиқишлар орасида ўраллашиб, ёзувчи шахсини бутунлай тадқиқ доирасидан четлаштириб қўямиз. Балки, худди шу жиҳат бугунги адабий жараён ва танқидчиликдаги айрим нуқталарга аниқлик киритиб, асар замирида яширинган моҳиятга етишимизда кўприк вазифасини бажариши мумкин бўларди. Биргина Эркин Аъзам қаҳрамонлари тилининг бурролиги, кескирлиги, ҳозиржавоблиги, кесатиқ ва пичингга мойиллиги ёзувчининг зуваласи оила муҳитида

ийланиб шаклланган тафаккур тарзи, она тилининг билимдони эканлиги билан изоҳланиши мумкин.

Биз билган (ўзи тўлиқ биламизми?) Эркин Аъзам қайси китобни ўқиб ёки қайси даргоҳда таълим олиб бундай сўзбилгич бўлдийкин... Агар шундай бўлса, бу даргоҳда у билан бирга ўқиганлар қанча-ю, ёзувчи бўлгани қанча. Адиб сўзнинг жонини, юрагини ҳис қилиш, тафтида исинишга қандай ноил бўлдийкин? Бизнингча, бунинг туб илдизлари ҳаммаси бориб оилавий муҳити, унинг шаклланиши, наслий имконияти ва ато қилинган истеъдодига бориб тақалади. Унинг “Эртак билан хайрлашув” китобида “Гапни ўзимдан бошласам” деб ёзилган кичик ҳасби ҳолда ёзувчи бибиси ва “ҳар бир гапига мақол-матал кўшиб гапирадиган ва буларнинг барчасини ўзлари тўқийдиган” онаси ҳақида бир оғиз гапириб ўтади. Йўл-йўлакай айтилган кичик изоҳда катта истеъдод ундирилган замин ҳақидаги самимий эътироф бор. Маталсиз, мақолсиз гапирмайдиган она ва бибиси ёзувчини болалигиданоқ сўзга ошно қилган. Ёзувчи сўзни худди моҳир чевар қуроқ қурагандай қурайди. Қуроқ қурашнинг ҳам ўз қонун-қоидаси бор. Қуроқнинг асос “кўзи”ни, “юрак”ини янаям ёрқинроқ очиш, жилвасини бўрттириш учун бўлақларни танлай-саралай билмоқ керак. Ранглар ўзаро уйғунлашиб, бири иккинчисининг жилосини янаям ошишига хизмат қилмоғи даркор. Бу қуроқда ҳар бир “мато”нинг ўз ранги, ўз жилваси бўлади. Бўлақлар бутуннинг мукаммал, яхлит ҳолга келишига сафарбар этилади. Ёзувчи мана шу қоидани мукаммал ўзлаштирган, парчаларни танлаб, саралаб жой-жойига қўя олади. Ўз ишининг моҳир устасига айлана билади!

Аслида халқ орасида бирор бир воқеа, ҳодисага баҳо бериш, бирор нарса ҳақида маълумот беришда чинакам чечан кишилар сўзни чевар “қуроқ” қурагандай маҳорат билан қўллайди. Чечанинг қисқа гапининг ўзидаёқ бир неча қаватли оқим мавжуд бўлади. Бунда биргина маълумотнинг ўзида хабар, баҳо, муносабат, савия бўлиши табиий. Тингловчига эса бу шунчаки кундалик гапдай туюлади. Халқона усулни услуб даражасида адабиётга пайванд этиш, бу ҳолни санъат мақомига олиб чиқиш ўта мушкул иш. Бизнинг назаримизда Э.Аъзам услубидаги қон томир ана шу халқона усулни услубга, табиий бадиият ҳодисасига айлантира олганлигида кўринди.

“Бўйимдай бўй топдим-у, кўнглимдай кўнгли топмадим...”

Санобар ТўЛАГАНОВА

1970 йилда Қашқадарё вилоятининг Қамаш туманида туғилган. Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика университетини тамомлаган. Ўз РФА Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти илмий ходими.

Эркин Аъзамнинг “Забаржад”, “Сув ёқалаб”, “Шовқин” асарларини тадқиқ объекти сифатида танлаб олдик. Унинг қаҳрамонлари ҳеч кимга ўхшамайди, “но-стандарт”, қолипларга “сиғмайди”: беғараз, самимий, аммо қув ва шумлиги ўзига етар даражада, жамиятга мослаша олмайдиган, “ҳаммабоп” бўла олмайдиган ўжар, ўр, қайсар... Улар мақсад учун ошқора инқилобчи бўлиб жонланмаса-да, лекин зимдан, ич-ичидан қалб амри йўлида ўзи билан ўзи курашади, исён қилади. Истаб-истамай улар ҳақида ўйлаб қоласиз... Иккилана-насиз... Баъзида кўнглингиз ёришади... Нима бўлганда ҳам улар тирик жон. Ўзи учун ўзи гапирди. Қаҳрамон ҳаётдан олинган бир тип бўлса, хато қилиш унга ҳам хос. Ўзининг орқасидан ўзгаларни эргаштирувчи “идеал”лик хусусияти Эркин Аъзам қаҳрамонларига бироз бегона. Қаҳрамонлар ўрнига беихтиёр ўзингизни қўйиб кўрасиз ҳам... Қаҳрамон ҳис-туйғулари, изтироблари сизга ҳам таниш, гуё бегона эмас. Бу ҳис битган ярани, ўчган олов кулини қайта титкилайди. Ёзувчи қаҳрамонларининг ўзи билиб-билмай, истаб-истамай мақсад йўлида телбанамо тентираши, ғайритабиий, ақлдан ташқари қилаётган “хунар”лари, қилиқлари ажабланарли бўлса-да, нима учундир уларнинг хатти-ҳаракатларидан гумон қилмаймиз, барибир хайрихоҳ бўлаверамиз. Нима бўлганда ҳам биз бу қаҳрамонларга ишонаверамиз, улар билан бирга куйиб пишамиз, яхши кўраверамиз... Худди шу ишончда Эркин Аъзамнинг истеъдоди, бадиий қуввати, маҳорати жам.

Ёзувчи қаҳрамонлари ўзи билан ўзи муросадан чарчаган, безган, шу кўйда тентираган, тирикликка ўзгача нигоҳ билан қарашни афзал билган инсонлар гуруҳидан ташкил топган. Бу қаҳрамонлар жамият билан курашда байроқ кўтариб ширлар орқасида яшайди, балки инқилобни ўз кўнглидан ўтказди. Ёзувчи бу образларга гоҳ Забаржад, гоҳ Болта Мардон, гоҳ Фарҳод деб ном қўяди. Теранроқ назар солсак, буларнинг бари шартли номлар. Шартли номлар остида фаолият кўрсатувчи образлар тимсолида фақатгина ўзи билан курашда ўз маслагига содиқ қолган, ҳаётда ўз фикрига собит инсонлар гуруҳи жамланади. Булар воситасида ёзувчи жамиятнинг дардларига малҳам қидиради, маънавий таназзулнинг сабабларига чора истайди. Унинг асарлари туб маъзи – жавҳарини тугиб турувчи ғоя бу инсон кўнгли ягоналиги, улуғлиги, азизлиги, унинг измига амал қилиш, юраги тубидаги хоҳиш-истакларига қулоқ тутиш, фақат унинг учун яшаш зарурлигини яна бир марта эслатишдир. Ёзувчи асарларида қаҳрамон кўнгли рози ўз-ўзи билан курашади, муросаю мадора йўлига ўтади, алал-оқибат исён қилади. Ҳолбуки, улар юритган муроса бир муддатлик, омонат бўлса-да, айнан шу муваққат сулҳ инсон ҳаётини туб бурилишлар томон бошқариб юборадиган кучга эга! Аслида, ўз-ўзи билан муроса нима? Муроса: инсон қалбидаги ақл ва кўнглининг сулҳ тузишимини... Сулҳнинг шартлари, талаблари борми?

Адиб қаҳрамонлари ҳеч кимга ўхшамаган ноода-тий қарашлари ва ўзини тутиши билан сизни ҳам ўйга, мулоҳазага чорлайди... Сиз уларни ёмон кўрмайсиз ва нима учундир яхши кўриб ҳам қолмайсиз... Бу образлар қай йўсинда бўлса-да, сизнинг қалбингизга секингина кира олиши ёки ҳис-туйғуларингиз тирқишидан мўралаши мумкин. Бу асло тасодиф эмас. Аслида, одамзод шу ҳиснинг исканжасида ўзи билиб-билмай умргузаронлик қилмайдими... Шундай мушоҳада

уйғотишининг ўзи адиб асарларининг бадиий қувватидан дарак бермайдими?!

Толстойнинг “Асар гоҳида бир сатр учун ёзилади”, деган сўзлари бадииятнинг туб моҳиятини белгилаш баробарида, асар бош ғоясига ишора қилади. Ижодкорнинг бор нияти, мақсади мана шу сатрларга жойланган бўлади. Шеърятда ҳар бир шеърнинг ўз калит сўзи, “юраги” бўлиб, қолгани эса мана шу сатрларни асослаш учун хизмат қилади. Зеҳн солиб қаралса, гоҳида айрим асарларда мана шу калит сўзни топиш мумкин экан. Биз бу сўзга шартли равишда “шоҳсатр” деб ном бердик. Эркин Аъзам асарларига шу нуқтаи назар билан ёндошиб, яъни ўша “бир сатр” яъни шоҳсатрни излаб, ёзувчининг “Забаржад”, “Сув ёқалаб”, “Шовқин” асарларидаги баъзи ўринларга диққат қаратдик. “Забаржад” киссаси “индамас” (ўз оти ўзи билан-С.Т.) ва Забаржаднинг хуфёна учрашуви билан бошланади. Йўқ, бу суҳбат ҳам эмасдай... Чунки бунда сўзловчи, жавровчи биргина, у ҳам бўлса Забаржад. Бизнингча, қисса айнан мана шу суҳбат учун ёзилгандек... Бор гап шу ерда, қолгани ёзувчи мақсадини ойдинлаштириш, кучайтириш, бўрттириш, асослаш, далиллаш учун хизмат қилади. Бундан кейин бадиий кодга очқич “шифр” матн остига созлаб жойлаштирилади. Бевосита кузатишлар очқични топишимизга ёрдам беради. “Забаржад деган бир... қиз деймизми энди, жувонми...” Энди унга чуқурроқ разм солиш учун унинг “ичкараси томон мўраласак”, “шугина керакмиди сизларга? Мана, тамом!” Кўнглингиз жойига тушдими, жоним? Баттар бўлинг!” (97-бет). Шу ўринда Забаржадда иккиланиш, бўлиниш юз беради: ақл ва кўнгли тилга киради. Бири иккинчисига иддао қилади. Аммо афсус-надомат борми, бу “таъна-маломатда”... Бизнингча, қайтага “яхши бўлди”, ўзимдан ўзим “қутулдим” дейди. Ўз-ўзидан қутулиш... тутулишми? “Ўзимдан ўзим” ким? Кўнгли ақлга изоҳ бераётгани ёки ақл кўнглига юпанч бўлмоқчиси... “Ўғил бола... Мана кўрасиз, ўғил бўлади. Аниқ, а-аниқ! Ўзингизга ўхшаган: қоровой, индамас. Агар... мабодо қиз бўлиб қолса, дуч келган бирортасига шартта тегиб оламан, Забаржад сўзим!” Теранроқ назар солинса, қизгина фақат фарзанд кўриш истагида шу ишларни қилдими... Бу юпанчми, баҳонами, таънанинг олдини олишми? Яна айнан шу “индамас”дан. Нима учун? Ўйлаб қолсан: ўзига шу йўлни танлаган Забар (биз ҳам уни эркалаб чақирамиз-С.Т.) “индамас”га кўнгли истаги орқасида ўзини топширдими ёки ақл билан чора изладими? Ақлга итоат этувчи, унга бўйсунувчи севги борми... Йўқ бўлса, нега у ақл билан муроса қилади... Юрак ақл билан муроса қила оладими...

Қизгинанинги нияти нима? Кўнгли давосими ёки фарзанд илинжи. Ҳаётда беиз кетгандан кўра бир фарзанд орттиришми? Забаржад баҳонанинги ортига бекиниш илинжида туғилажак боласини “индамас”га алиштирмоқчиси? Фарзанд кўриш истаги бўлса, отасининг кимлиги муҳимми, бу ким учун зарур? “Индамас” билан Забарни боғлаб турган ришта вақтинча бўлса-да, шу фарзанд истагимми? Бу бир шартномага ўхшаб кетмайдими? Дадасига индамаснинг ўхшатилиши ҳам қизиқ. Ўхшатиладими... ёки дадасини кўмсаганда унга суянадими, даданинги белгилари ундан кидириладими? Ота сингари у ҳам идеал инсонми? Отасига ўхшаганлиги учун ҳам уни ўз кўнгли “остонаси”га киритдими? Аслида бу “остона” жуда тор,

унда бир инсонга жой бор. Бунда фақатгина юрак орқали ўтиладиган йўлак бор. Алдов, зўрлик, сохталикка жой йўқ бу “макон”да.

Тирик жон, исёнкор кўнгил, одамлар тугул, ўзи билан ҳам мураса қила билмайдиган ўр қизни енгилтак деб ўйлашингизга изн бермайди-да, аммо “индамас” билан ношаръий учрашувга боришдан ўзини қайтара билмайди. “Бу ишда бой берган мен-ку, сизга нима? Лекин ўзим ҳечам афсус қилмаяпман. Энди сиздан бошқа бирон эркак бу остонани кўрмайди. Забаржад сўзим!” Бу қасам билан тенг. Мабодо, Забаржад ҳам бошқалар сингари “мен қасам ичаман” деса, улардан фарқи қолмайди, сўзининг ўзи қасам. Бу ўзига ишончми ё шунчаки ўжарликми. У ҳам бошқалар қатори яратилгандан олиб яралган иссиқ жон! Аслида, ўзини ўзидан озод қила олган, руҳи озод одамгина сева олиши мумкин. Забаржад ўзини мажбурлаб, Абдулазиз аканикига боришини ҳам тақдирга таваккалми, деб ўйлаб қоласан. Аммо бу ақли расо, шаддод қиз яна билганини қилади, бахтни шу “омонат, индамас”дан топади.

Эркин Аъзам доимо “индамас”ни (“Забаржад”) парда ортида тасвирлайди. Бирор марта юзини, овозини эшиттирмаган, сигарет тутуни орасида ўзи ҳам ҳавога сингиб кетган одам ўзи бормиди ёки кўланка, шарпами... Фарҳодда (“Шовқин”)да эса аксинча. Вика нима учун Фарҳодга боғланганини ўзи англаб етмайди, фикрсиз, образ мантиғи етарли далилланмаган. Ёзувчи фақат Фарҳоднинг муҳаббатини муҳим деб билади, Вика фақат севилади. Виканинг севиши айтилмайди, кўрсатилмайди. Бу ҳам ёзувчининг нияти ва мақсади билан боғлиқдир, эҳтимол. Ёки “Шовқин” романининг баҳсталаб ўринларидан биридир...

Яна бир гап. “Забаржад” асари сўнгида шу вақтгача асардан ташқарида бўлган муаллиф бевосита ҳикоячидан иштирокчига айланади. Бу ҳолнинг маъноси бормикин... Муаллиф асар моҳиятини очишга бир оз шошгандай... Ҳадик ўринлими? Бизнингча, бу шарт эмасдай...

Эркин Аъзамнинг кейинги асарларидан бири “Сув ёқалаб”да Болта Мардон ўзини кўндириб яшашдан зада бўлган инсон умри ниҳоясида дилидагини тилига кўчиришга мажбур. Бундан бу ёғига бу армонни кўтариш кўнгил учун оғирлик қилади. Юраги тубидаги дардни кимгадир айтиб, енгиллашгиси келди. Болта Мардоннинг юраги тубида ўзидан ўзи бекитган сири бор. Уни зўрласангиз ҳам, ялинсангиз ҳам, айта олмайдиган гидири бор. Йиллар давомида бу дард эскириб борган сари кучайиб армон аламга айланди. Болта Мардон юрагидаги бу юқдан қутулиш учун зиммасидаги юкни елкалайдиган одам қидиради. Дардни бировга айтиб, ундан қутулиб бўлармикин?

Айтса кимга айтади? Бу аввалгисидан ҳам оғирроқ юк. Бунинг учун кўнгил маҳрами, сирдош, “жураги бор” мард бўлмоғи лозим. Оқил ота ўйлай-ўйлай бу мардни топади. У сирга фақат ҳали уйланмаган, ўқимишли кенжа ўғил муносиб маҳрам бўла олади деб ўйлайди. Фарзандлар орасидан ҳали уйланмаган кенжанинг лойиқ кўрилишида ҳам гап кўп... Мана биз қидирган сатрлар: “Тагин бир гап, ўғлим. Эртага бир кун орқамда қолмасин-да. Сен энди ёш бола эмассан, билиб қўйганинг маъқул. Нолиган – ношукр дейдилар. Энангни айтаман-да, яхши хотин. Ювош. Ўзим ҳам ундан бирон ёмонлик кўрмадим. Лекин кўнгил курғур ҳе-еч... Билмадим – нимага...” (88- бет). Умрининг интиҳосида у барча доvonлардан эсон-омон, имон бут ҳолда ўта билган. Мундоқ қараганда, ҳаётда ками қолмаган. Аммо нимадир унинг кўнглини ўкситади, дилини қайтадан яралайди. Унинг кўнгли ярим. Умуман адиб асарларида очик мазмунда айтилганидан айтилмаганлари кўп... Жамиятнинг йиринг босган дардлари бу кемтикликни янаям бўрттириш учун сабаб, восита бўлиб хизмат қилади. Уз аёлидан ҳеч бир ёмонлик кўрмаган, болаларининг онаси, “ювош”, муштипар аёл унга содиқ бўлган бўлса-да, ўжар кўнгилни кўндириш қийин. Бўйидай бўй топди-ю, кўнгилдай кўнгил топмади... Бу сирли соғинишни, кўнгли нимадир тусабини Болта Мардоннинг ўзи англай билмай ҳалак. Ўзи бу туйғунинг таркибини, вақти-соатини, давосини ким билади? Инсон зотини бир умр қийнаган бу дардга ким ечим топа билган? Ҳеч бўлмаганда ҳали уйланмаган ўғилнинг бу каби армонларга ошно тутинмаслик чораси эмасмикин?

“Шовқин” романидаги Фарҳод кўнгил илинжида “қулоқ” баҳона юрт кезади. Ҳаёт мазмунида ўзини қидириш, тафтиш этиш Фарҳод учун таскин, ўзига юпанч. У Викани кўргандан кейин кўнгил исён қилиб, аста-секин юрак эҳтиёжига айланади. Фарҳод бир оз вақт бу исённи ақл билан бостиришга муваффақ бўлади. Исён кўзғолонга йўл беради. Мажбурият остида зўрлаб бостириб турилган исён алангаси тобора шиддат олиб, ловиллаб, гуриллаб кетади Бу асардаги шохсатрни шу лавҳада деб билдик. “Қаранг, ҳаёт ўзи ғала-ғовур шовқинга тўла-ку, тўғрими? Кўнгилни ўйланг, кўнгилни авайланг, иним. Кўнгил-ўзингизники, қолган шовқин-сурон эса дунёга тан. Одамзотнинг миллати сон-саноксиз бўлиши мумкин, лекин унинг ўзи ягона, бир нусхалик холос! Кўнгил ҳам шундай– биттагина, якка-ягона.” Забаржад, Болта Мардон, Фарҳод қарашларини ифодалаган бу ўй-фикрлар ёзувчининг ҳаёт ҳақидаги фалсафаси, иқроридир. Ҳар бир яратилган асар ҳам ёзувчининг ўзи англаган ва шуни маъқул билган ҳаёт фалсафасидир.

СОЙ СОҲИЛИ

Ҳикоя

Эр-хотин орадан йигирма етти йил ўтгач яна “Хинали қор”га келди ва яна биринчи қаватдаги мўъжазгина хонага жойлашди.

– Аввал келганимизда бу даргоҳнинг биноси ҳам, жиҳозлари ҳам анча ғариб эди, – деди аёл. – Қаранг, энди қандай ярақлаб, яшнаб кетибди. Таниш қийин.

– Ғариблигини мен унчалик сезмаган эканман.

– Унда ёш эдик-да, дадаси.

– Энди-чи, қариб қолдикми?

– Ҳар ҳолда... Мен йигирмада, сиз йигирма бешда эдингиз...

Аёл синиққина кулди. Аввал каравотининг оёқ томониға суяб қўйилган бир жуфт қўлтиқтаёққа, сўнг остонада турган аравачага маъюс нигоҳ ташлади. Эр хотинининг кўнглидан ўтган ўкинчи сездни – у пайтлар мана бу даҳмазаларга куним қолмаган эди.

Эр аввал келганларида эсида қолганларини хотинига тўлиб-тошиб, қўшиб-чатиб, одатдагидек ҳазил-хузуллардан аралаштириб айтгиси келди, лекин айтолмади. Энди ҳеч қачон айта олмаслигини англаб, лабини тишлади. Айтса, шикаста аёлнинг мажруҳ кўнглига беадад озор етади. Уни пичоқсиз сўйган бўлади. Майиб одамга тўрт мучаси соғлигидаги тотли дамларини эслатишдан оғирроқ азоб борми! Бироқ айтса айтгулик хотиралари кам эмасди. Айниқса, қўшни хонада турган эллик ёшлардаги чуваккина, кўсанамо одамнинг Йўлдошни бир четга чақириб:

“Ука, сизда инсоф борми ўзи? – деб сўрагани.

– На кечаси уйқу берасиз, на кундузи? Касалмисиз нима бало? Бу эзгилашда бечора қизни ўлдириб қўясиз-ку?..” Йўлдош елкасини учирган: “Сизга нима қайғуси қолди, амаки?” Лекин “ғамхўр” кўшнининг нияти бузукроқ экан, саволининг жавобини ҳам кутмасдан муддаога ўтган-қўйган: “Жононингизнинг бирорта дугонаси йўқмикан, ука?.. Қанча деса берардим?..” Афтидан, Маҳфузани Йўлдошнинг жазмани деб ўйлаган экан. “Дугонаси-ку, йўқ, – деб қаттиқ ғижинган йигит, – лекин тўқсонга кирган момоси бор. Чақирайми? Ташишасизми?..”

Аёлнинг қўлтиқтаёққа суяниб, аравачага михлаиб қолганига уч йилдан ошди. Уч йил бурун, қишда, эрталаб ишга кетаётганида не бир фалокат босиб, уни машина уриб кетди.

Қулман ОЧИЛ

1957 йилда туғилган. ТошДУнинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. 1998 йили “Жайдари фалсафа” номли ҳикоялар тўплами чоп этилган. “Правда Востока” газетасида хизмат қилади.

“Ўзингни машинанинг тагига ташлар экансан, – деб ҳазиллашган эди ўшанда оёғини қўлига олиб шифохонага етиб борган эри, – келиб-келиб “Запорожец”ни танлайсанми, қаддингдан! Касофат ҳайдовчиси ҳам тўксонга бориб қолган ногирон бир чол экан. Дурустроқ машина, бойваччароқ одам тополмадингми?”

“Нима қилай, топганим шу бўлди!..”

Эрнинг одати шу – ҳазиллашаётганини ҳам, масҳара қилаётганини ҳам дабдурустан билиш қийин. Бир нима десанг, жавоби тайёр: “Тўрт кунлиқгина умримизни суд мажлисига айлантириб, бу ҳаётдан бир-биримизга хўмрайиб ўтамизми, қаддингдан?”

Бу каби ҳазил-хузул гаплар ўз йўлига-ю, лекин аёлнинг кўнгли ҳам, қадди ҳам яримта бўлиб қолди – бели синиб, орқа мияси қаттиқ лат еган экан.

“Шукр қилайлик! – деб чайналади энди Йўлдош хотини инжиқлик қилса. – Касалини берган, шифосини ҳам берар...”

У бундан жўялироқ гап тополмайди. Тополмагани учун гапни мудом бошқа ёққа буради.

“Мен-ку майли, сиз жуда қийналиб кетдингиз, даси, – дейди аёл. – Менгина шўрлик сизнинг кунингизга ҳам, тунингизга ҳам ярамаса-ам!..”

“Эй Худойим! – деб тавалло қилади эр ичида. – Ўзинг таскин-тасалли бер! Ўзинг сабр-қаноат бер!..”

Аёлга эрининг хаёли бузилгандек туюлаверди. Илгари “қаддингдан” деган эркалаш тилидан тушмас ва бу хотинига беҳад ёқар эди. “Қадди-қоматингдан ўзим ўргилай” дегани-да. Энди “онаси”га ўтиб олган. Яримжон хотинини аяганидан шундай деса-ку майли, лекин Маҳфуза эрининг бошқа аёлга кўнгли сушт кетганидан хавфсирайди. Эри баъзан ишдан кеч келади. Баъзан ширакайф бўлади. Бундай кезларда хотинига меҳрибонлиги янада ошиб, ийиб кетади.

Аёл чидаб туролмайди:

“Кайфингиз тароқ-ку! – дейди овози титраб. – Кимлар билан шакаргуфторлик қилдингиз?”

Эр нега ушланиб қолганини айтади: “Бошқармада мажлисда эдим”, “Чорак якунлари бўйича ҳисобот топширдик...” Лекин аёл ишонмайди – қўрққаннинг кўзига доим қўша кўринади...

“Кимлар билан шакаргуфторлик қилардим? – Гапни ҳазилга буради у. – Жононкалар билан-да. Ҳаммаси сенга салом айтди!..”

Йўлдош қараса, сўнги пайтда коллеждаги бозори ўтиб қолган муаллима қизлар, боши очиқ аёлларнинг салом-алиғи анча қуюқлашган: “Янгамиз тузукмилар? Оёққа туриб кетдиларми?..” Оёққа туриб кетолмаслигини жуда яхши билади. Билгани учун ҳам нимадандир умидвордек астойдил сўрайди. Сўрар экан, гўё “аҳволи оғир”, “умид йўқ” деган жавобларни кутгандек бўлади. Нигоҳини бош ҳисобчининг ўйчан кўзларига ғамза билан тикади: “Дардингиз бўлса, айтинг, ажагон, ўзим дармон бўламан!..”

“Раҳмат! – дейди ичида Йўлдош. – Ҳозирча “Тез ёрдам”га эҳтиёжimiz йўқ!”

Аёл эрини зимдан кузатади. Сездирмасдан унинг ён телефонини титкилаб кўради, кўйлақларини ҳидлайди, костюмидан бегона соч толаларини қидиради. Қидирар экан, албатта йиғлайди. Эр буни сезиб сезмасликка, билиб билмасликка олади. Эзилади.

Аёл бир куни эрининг олдига бир энлиқкина елимхалтача ташлади:

“Бунинг ичидаги нима? – деди титраб-қақшаб. – Сочи?”

“Ҳа, соч”, – сирли қараш қилди эр ва нигоҳини ерга қадаб, бироз сукут сақлаб турди. Хотинининг росмана жаҳли чиқишини кутди. Жаҳли чиққанида Маҳфуза янада чиройли бўлиб кетади.

“Кимнинг сочи эканки, ёнингизда тумордай олиб юрибсиз?” – овозини баландлатди аёл бетоқат бўлиб.

Эр сезди: аёлининг бутун вужуди қулоққа айланиб, Нафас олиши ҳам тўхтаб қолгандек бўлди.

“Кимники бўларди, сеники-да, – деди Йўлдош осойишта оҳангда. – Танимадингми? Ўтган йили Германияга борганимда ёнимга солиб кетган эдим. Шундан бери...”

Аёлнинг оёқдан қолганини ҳамма – қариндош-уруғ, таниш-билиш, нашриётда бирга ишлайдиган ҳамкасблари бирин-кетин унута бошлади, байрамлари ҳайит кунларини ҳисобга олмаганда, ҳолаҳвол сўраб келадиганларнинг қадами секин-аста сийраклашиб борди, сўнг бутунлай узилди ҳисоб. Омон бўлишсин, фарзандлар ҳам ўзидан ортмас экан. Маҳфуза ёзмишига – ёлғизликка кўникди. Қамоқхона туйнугидан осмонга ноумид термулган маҳбусдай олтинчи қаватдаги уйнинг деразасидан гавжум кўчада эмин-эркин елиб-югуриб юрган одамларга узун кун қараб ўтиради. Фарқи – деразанинг панжараси йўқ.

Сўнг дераза олдига ҳам келмайдиган бўлди.

Йўлдош бир куни қараса, хотини дераза рафига тирсақларини қўйганича пастга энгашиб турибди. Ичкарига ёпирилиб кираётган ёқимсиз шамол пардаларни беаёв тортқилайди, тўққиз қаватли уйнинг томигача бостириб келган қора булут юракни эзади. Нафас олиш қийин.

“Тинчликми?” деди эр кўнглига хавотир оралаб.

“Илгари эътибор бермаган эканман, – деди аёл ҳазин. – Олтинчи қават ҳам анчагина баланд бўлар экан. Дераза рафига чиқсанг-да, ташқарига қараб бир талпинсанг... Бор-йўғи бир марта... Ҳамма муаммо ўз-ўзидан ҳал бўлади-қўяди. Азоблар тугайди!..”

Ҳар қанча гапдон, ҳар қанча дадил бўлмасин, эрининг тилига калима келмай қолди. Меҳр тўла кўзларида ёш ғилтиллади.

“Кейин мен нима қиламан? – деди деразани ёпар экан овози титраб. – Мени ҳам ўйлайсанми, сен хотин!..”

“Сизни ўйлаганим учун айтаяпман-да!..”

“Бу гапларни қўй! – деди эр. – Худонинг қаҳрини келтирма!..”

Аёл секин аравачасига чўқди.

“Шунча йил бирга яшаб, сени бирор жойларга дам олишга ҳам олиб бормабман”, – деди Йўлдош айбдор оҳангда.

“Олиб боргансиз, – деди аёл ўйчан. – “Хинали қор”га борган эдик... Эсингиздами? Тоғдаги дам олиш уйи. Ҳозир санаторий бўлган дейишади.”

“Ҳа-а, эсимда. “Асал ойи” эди”.

“Яна “асал ойи” дейсизми? – аёлнинг овозидаги маҳзунлик ўрнини тетиклик эгаллаётгани сезилди. – Ўзбекчада “чилла” бўлади, дегандим-ку...”

“Хўп, ана сен айтганча – чилла бўла қолсин! Ҳам ёзининг чилласи, ҳам келин-куёвнинг чилласи эди! Тўғрими?..”

“Тўғри! Ушанда сиз мени сойдан кўтариб ўтолмаган эдингиз...”

Эр лабини тишлади: “Сойдан кўтариб ўтолмаган эдимми?..”

Шу гапдан кейин – орадан бир ҳафта ўтгач у “Хинали қор”га иккита йўлланма кўтариб келди.

* * *

Мана, санаторийга келганларига ҳам уч кун бўлди. Эр аёлини аравачага ўтқизиб муолажа хоналарига, ошхонага олиб боради, оқшомлари сайрга олиб чиқади. Кўзи тушган борки, уларнинг ёнидан бепарво ўтолмайди – биров ачиниш, биров ҳайрат билан кузатади, яна кимнингдир нигоҳида ҳавас жилваланади. Одамзот қизиқ, баъзан ногиронга ҳам ҳавас қилади.

Бугун тушлик маҳали эр-хотин ошхонага кириб борганида тановулга ўтирганларнинг ҳаммаси, қа-риб икки юз киши, яна уларга – аравачада ўтирган қирмизи кўйлакли аёл билан сахту сумбати келишган басавлат эркакка баравар бурилиб қаради.

“Бу укамиз завжингизми, синглим?” – деб сўради иккала қулоғига ҳам райҳон қистириб, қош-кўзларига қалин ўсма суриб олган олтмиш ёшлардаги аёл улар дастурхонга ўтирганида.

Маҳфуза савол назари билан эрига қаради. У “завжингиз”ни тушунмаган эди.

“Husband”, – деди Йўлдош.

“Ҳа-а, – жавоб қилди Маҳфуза, – эрим”.

“Худого шукр қилинг, синглим, – деди “Биби Райҳон” (Йўлдош унга дарҳол шундай ном қўйди). – Беадад шукр қилинг, бахтингиз бор экан... Очигини айттайми? Манинг шундай меҳрибон, шундай садоқатли эрим бўлганида умримни аравачада ўтказишга ҳам рози эдим, дардингизни олай!..”

Маҳфуза яна, бу гал миннатдор бўлиб эрига қаради. Эри эса яна ўз билганидан қолмади. Қолса ҳақи кетадигандек, гап қилди. Қўйинг, хола, унақа деманг, биз бир кўркам йигит бўлсак, кўнгли сушт кетган хонимларнинг ҳаммасини “Запорожец” туртиб кетаверса, бу музофотда соғ аёл қолмайди. Иннанкейин бундай машиналар ноёб матоҳ сифатида тарих музейларидан жой олганига чорак асрдан ошган бўлса, шунча “Запорожец”ни қаердан топамиз?

Биби Райҳон ҳам бўш келмади:

“Бошқа хил машина туртиб кетгани ҳисобга кирмайдими, дардингизни олай?”

“Йўқ, кирмайди. Иннанкейин ҳайдовчиси ҳам камида тўқсонни уриб қўйган фронтоник чол бўлиши керак!”

“Гапга жуда уста экансиз, дардингизни олай? Артест-партестмисиз?”

“Қаёқда! Артист эмасман, лекин озгина муддат партиест бўлганман. Комфирқа даврида”.

* * *

Оромкурсида ўтирган эр шахд билан турди:

– Кетдик! Сой бўйига борамиз:

**Сой соҳили – сўлим-сўлим,
Сой бўйига тушса йўлим,**

Севганимнинг висолини

Сўлим сойдан сўрар кўнглим...

– Бир замонлар шундай бир қўшиқ бўларди. Эсингдами?

– Эсимда... Чўтга меҳр қўймаганингизда, сиздан зўр ҳофиз чиқарди, – деди каравотда оёғини митти гулли оқ чойшабга ўраб ўтирган аёл катта-катта кўзлари қувончдан чақнаб. – Сой бўйига борайлик, дейишга тортиниб турган эдим... Кўнглим бўп кетингэй!..

У қўлтиқтаёққа қўл чўзди.

– Шошма!

Эр аравачани хотинининг каравоти ёнига суриб келди ва ўнг қўлтиғидан олиб, аравачага ўтқизди. Аёлнинг оёқларини аравачанинг ясси узангисига илдиргач, пайпоқларини алмаштирди, таги юпка ва текис оқ туфлисини кийдирди.

Илгари бу оёқлар... Энди маникеннинг пластмасса оёғини эслатади – сарғимтир, совуқ, сўли қочиб, терилари қурий бошлаган. Шу қусурни яшириш учун Маҳфуза бечора ёзнинг чилласида ҳам ё лозим, ё узун пайпоқ кийишга мажбур...

– Ҳаммаёқ жимжит, – деди аёл ҳовлига чиққанларида. – Ҳавонинг иссиқлигини қаранг.

– Аҳли оромгоҳ ором оғушида. “Тихий час”!..

Икки чети қаламдек текис асфальт йўлка бўйидаги арчаларнинг офтоб томони оқ бўзга ўралиб, тагига ҳалқоб қилиб сув қуйилган. Атрофи чимзор-стадионни эслатади. Бирорта сарғайган, топталган гиёҳ йўқ. Ҳаммаёқ кўм-кўк. Ўнгирлари оромгоҳ ҳовлисига туташиб кетган баланд тоғ чўққиларидаги қорга кўнган чанг-ғубор узоқдан хинага ўхшаб кўринади.

Аравачанинг ғилдираклари кекса чинор томон бурилди.

– Сойнинг шовуллашини қаранг!.. – деди аёл юзига урилган салқин эпкиндан яйраб.

Сой йигирма етти йил, балки йигирма етти минг йил аввал қандай оққан бўлса, шундай шовуллаб оқиб ётар эди.

– Ёдингиздами, Йўлдош ака?.. – деб сўради аёл.

– Нима ёдимдами?

– Аввал келганимизда сиз мени шу чинорнинг тагида опичлаб олиб, сойдан кўтариб ўтмоқчи бўлган эдингиз!..

“Йўқ, кўтариб ўтолмаган эдингиз!..”

Эрнинг томоғига нимадир текирилгандай бўлди. Ҳа, ёнида яқиндагина висолига етган тенгсиз бир соҳибжамолни кўриб, йигитнинг кишти келган, завқию ғайрати жўшган эди ўшанда.

“Сув жуда совуқ! – деб типирчилаган эди келинчак. – Шамоллаб қоласиз. Илтмос, қўйворинг, Йўлдош ака! Оғримаган бошингизга бир дард орттирманг! Илтмос, жоним!..”

Бу гапни эшитиб, йигит бўшашган ва шаштидан тушган эди. Тушгани учун сўнг кўп афсус чекди. Гарчи типирчилаб, қаттиқ қаршилиқ кўрсатган бўлса-да, келинчак ўшанда куёви сойдан кўтариб ўтишини жуда-жуда истагани ҳар гал шу воқеа эсланганида унинг гап-сўзларидан сезилиб туради: “Ёдингиздами, сиз мени сойдан кўтариб ўтмоқчи бўлган эдин-

гиз?.." Бу савол эрнинг қулоғига: "Ёдингиздами, сиз мени сойдан кўтариб ўтолмаган эдингиз?" бўлиб эшитилади.

У пайтлар иккиси ҳам ёш, ҳар қандай эркалик, шўхлик кўнглига ҳам, ҳаддига ҳам сиғадиган пайтлари эди. Мана энди бири яримжон, иккинчиси, қадқомати аввалгидек тик ва соғлом бўлса-да, сийрак сочларию йўғон қошларига аллақачон қиров кўнган, ажин туша бошлаган юзлари ўйчан бир қиёфада яна ўша соҳилда, ўша чинор тагида турибди.

– Ёдимда, албатта!

Эр аравача ғилдиракларини тормозлаб, оёғидаги чарм чориғини ечди ва кулранг шалворининг липпасини сонигача шимарди. Майда тош аралаш кум оёғини мўрчадаги томчидай қаттиқ кўйдирди.

– Ўшанда анави тераклар ингичкагина қаламча эди, – деди аёл атрофни суқланиб кузатар экан. – Қаранг, кўп қаватли уйдан ҳам баланд бўп кетибди. Лекин анча сийраклашиб қопти.

Эр аёлни белидан ушлаб, аравадан озод кўтариб олди:

– Ё, Рабби-им!..

– Вой, ўлмасам! Вой-вой!.. Нима қиялмасиз? Кўйинг, кўйиб юборинг! – Типирчилашга тушди аёл. – Кўрганлар нима дейди, ахир!.. Шарманда бўламыз!..

– Жим бўл!..

Аёл беихтиёр эрининг бўйнига осилди. Бўйнига чирмашган оппоқ билакларнинг тафтию фаранг атирининг бўйидан эрнинг вужудига ажиб бир сархушлик инди. Аёл зотининг қайноқ оғушини соғинганини сезди. Етмиш икки томири бўшашиб кетгандек бўлди.

– Дори ичавериб, дўхтирда ётавериб, зил-замбил бўлиб кетганман, дадаси! – деди аёл айбсиниб. – Жоним, шу ишни қўя қолинг! Илтимо-ос!..

– Жим бўл, дедим сенга! – энди чўрт кесди эр. Овози шу даражада кескин чиқдики, аёлга эри жеркиётгандай туйилди.

Эр оёғи билан тошларни секин-аста пайпаслаб сувга тушди. Қайноқ қумга кўника бошлаган оёқлари муздай сувда увишиб қолгандай бўлди. Этлари жириллаб кетди.

Тўлқин сув ўтларини қизларнинг майин сочларидек тортиқлаб ўйнайди.

"Эй Худойим, ўзинг шарманда қилма! – деб ёлворди эр ичида. – Ўзинг қўлла!.."

Йўлдош ўзича чамаи чўт қилган эдики, сойнинг эни ўн беш-ўн олти метрча келади. Хотини кўпи билан, эллик кило. Бир қоп ун. Нима, бир қоп унни ўн беш метрга кўтариб бориш шунчалик қийинми? Тўғри, сой туби нотекис – балчиқ ёпишган тошлоқ. Оёқ беҳосдан тойиб кетиши мумкин. Чағир ҳам кам эмас. Тошдан кўра, оёқни тилса ҳам чағир яхши. Лекин оёғингни баландроқ кўтаролмайсан, қадамингни кенгроқ ташлаёлмайсан – шуниси ёмон. Дўппидай тошни ҳам тошбақадай айланиб ўтиш керак. Мабодо мункиб ёки чайқалиб кетсанг, тамом: гавдангни ушлаб қолишинг гумон.

Тиззасидан ҳам юқоригача кўтарилган сув йўлдошнинг болдирига нинадай санчилиб, совуғи тос тепасигача чиқди. Саратонда ҳам шунча совуқ

бўладими, бу жонивор? Тоғдан эриб тушаётган бўлса керак. Оқимнинг шитоби баланд.

– Эҳтиёт бўлинг, жоним! Сирпаниб кетманг!

– Кўрқма, кадрлар жой-жойига қўйилган!

Йўлдош энги калта ҳаво ранг кўйлагининг этакларини хотинининг тақими остидан ўтказиб, чап кўлига ўраб олди. Ўнг кўли билан белидан кучди.

Ҳар қуни неча марта кўтариб, неча марта суяб аравачага ўтқизиб – тушириб юрган бўлса-да, сезмаган, сезса ҳам мўлжални камроқ олган эканми, хотини, ростдан оғиргина экан. Икки метр ҳам юрмасидан эрнинг кўллари толиб, кўйлагининг ёқалари бўйинга солинган арғамчидай бутун гавдасини пастга торта бошлади. Кўтариб олгани бўйчан бўлса-да, нозиккина аёл эмас, гўё ярим тонналик тош, бўйнию белида қаттиқ оғриқ турди. Соининг ўртасига етишига ҳали уч метрча бор. Судраб ташлаган қадами ярим қаричдан ошмайди одамнинг йўли унмайди. Йўлдош қараса, хотинининг пайпоқлари аллақачон ҳўл бўлиб, тўпигигача сувга ботган. Буни Маҳфузаниннинг ўзи ҳали кўргани, сезгани йўқ, чоғи.

Эр тўхтаб, тобора чўкиб, букилиб бораётган қаддини ростлаш учун қаттиқ силкинди ва хотинини баландроқ кўтариб олди.

– Вой! Нима бўлди? Оёғингизга бирор нарса кирдими?..

– Йўқ... ҳаммаси жойида... –Тетик овозда жавоб қилди эр. – Сузишни биласан-а?..

– Вой ўлмасам! Шундай ҳам ҳазил бўладими-а!.. Кўрқитманг!

Маҳфуза жиққа терга ботиб, юзлари бўғриқиб кетган эри ҳолдан тоя бошлаганини сезди.

– Орқага қайта қолайлик, дадаси! Ўзингизни қийнаманг, илтимо!

– Асло! – деди эр хансираб. – "Йигитлик қалъасин бермасман бежанг!" Биласанми, кимнинг шеъри?

– Йўқ. Кимники?

– Билсам сўрармидим?..

Мункиб кетмаслик, йиқилмаслик керак. Йиқилса, иккаласини ҳам сув оқизиб кетади ва тошдан тошга урилиб, кимнинг бўйни аввал синиб, кимнинг боши кейин ёрилишини ёлғиз Худо билади.

– Вой! Туфлим... "Балетка" туфлимнинг бир пойи йўқ-ку... Тушиб қопти!..

Тушиб қолмаган, сув оқизиб кетган! Уҳ! Шарманда бўлдинг, Йўлдош! Ўлдинг, Йўлдош! Сенга бу тиртанг-лашни, бу бодиликни ким қўйган эди. Ҳолингни билибгина ўтирсанг ўлармидинг!..

– Садқаи сар! – деди эр оғзидан оловдек чиқиб келаётган хансирашини босишга ҳаракат қилар экан. –Кўявер, ўзи анча эскириб қолганди... Янгисини ола-миз.

У бутунлай ҳолдан тойиб, оёқлари, кўллари гўё жонсиз таёққа айланиб бораётганини сезди. Тўхтади. Орқага қайтиб бўлмайди – узоқ. Олдинда яна шунча масофа бор. Савил, тошнинг кўплигини! У яна силкинди ва хотинини дурустроқ кўтарган бўлди. Лекин уриниши беҳуда кетди – аёлнинг оёқларини сувдан чиқара олмади. Аксинча, силкиниш асносида хотини янада пастроққа, эрининг тиззасигача тушгандай

бўлди. Энди, ишқилиб, хотиннинг белига сув тегмасин! Белига сув тегса, шамоллаб қолади.

– Бирор одамни ёрдамга чақирайлик, дадаси, – деди аёл таҳлика билан. – Ана, нариги қирғоқда бир амаки биз томонга қараб турибди. Қўлим билан имлайми?..

– Жим бўл!

Хотиннинг кўнгли бузилиб турган экан, йиғлаб юборди:

– Тагин бу кунимиз ҳам кўп бўп қолмасин, дейманда, дадаси...

– Сандирама деяпман сенга!..

Йўлдош сув бўлиб кетган бошини аранг кўтариб, ён-верига қараниб олди ва эллик қадамча нарида яланғоч тўриқ отини суғориб турган оқ кўйлакли бақалоқ бир одамни кўрди. От эгаси кафтини пешонасига соябон қилганча улар томонга ажабсиниб қараб турарди. Йўлдош бу одам шарқираган сойдан кечиб ўтаётган эркак билан аёлнинг муддаосини билолмай ҳайрон бўлаётганини тахмин қилди. Эркакнинг кўзи ожизга ўхшамайди, чинорнинг тагида аравачаси турибди. Тани-жони соғ десанг, йигирма қадам наридаги кўприк қолиб, майиб хотинни кўтариб ким сувга киради? Ё бирор фалокат босдимикан? Ёв қувмаётгандир ахир! Ё эр бўлмиш бирортаси билан гаров ўйнадимикан? Ақли жойида одам аёл кишини, бунинг устига мажруҳ хотинни ўртага қўйиб гаров ўйнамайди. Ўзидан хабари йўқ шаҳарлик бирор ҳовлиқма бўлса керак. Ҳа, бориб турган ҳовлиқма, хунар кўрсатмоқчи! Бўлмаса, офтоб олов пуркаб турган шу маҳалда бу ерда ити адашмагандир.

– Бу ерларга мени сойдан кўтариб ўтаман, деб олиб келган экансиз-да, дадаси, – деди аёл ҳиқиллаб. – Эски гапларни эсингизга солгунча тилгинам кесилса бўлмасмиди? Санаториясига келмайлар кетай! Энди нима қиламиз-а?.. Анали амакини чақирайли-ик!

– Чақирмаймиз! – деди эр қатъий ва хаёлидан ўтказдики, чақирганимда нима дейман? Ака, хотинимни кўтаролмай қолдим, илтимос, келиб, кўтаришиб юборинг, дейманми? Отбоқар келиб Маҳфузанинг белларидан кучиб, оёқларидан опичлаб, соҳилга чиқариб қўядими?.. Ундан кўра ерга кириб, устимга тупроқ торганим дуруст эмасми!..

– Сени ўзим, фақат ўзим кўтариб ўтаман, Маҳфуз! – деди Йўлдош эҳтирос билан. – Билиб қўй, сени бирорларга хор-зор қилиб қўймайман-ан, Маҳфуз!.. Мен

сени қўлим нима, бошимда кўтариб ўтаман, Маҳфуз!..

– Қийналиб кетдингиз, дадаси!..

Эр хотинининг гапини шартта кесди:

– Қўрқма, ўлмайман!.. Менинг жоним қаттиқ!..

У чап товони қаттиқ ачишганини сезди. Савилгина қолгир, шу етмай турувди! У энди эътибор берди: тинимсиз чириллаётган чигирткаларнинг товуши қулоқни тешиб юборай дейди. Қаердадир кўзичоқнинг ночоргина маърагани эшитилади.

– Озгина қолди! – деди аёл.

– Озгина қолди! – деб пичирлади эр. – Озгина, Маҳфуз!..

Эрнинг оёқлари, қўллари гўё пахтага айланиб, ўзига бўйсунмай қолди. Тиззалари тинимсиз титрай бошлади.

– Фақат чайқалиб кетмаслигим керак, – деб пичирлади у ўзига ўзи гапиргандек. – Яна озгина чидашим керак!

У олдинга қаради-ю, лекин ҳеч нарсани кўрмади. Гўё кўз олдини қалин оқ парда, туман қоплаб олгандай. Саратонда туман нима қилади? Йўқ, бу туман эмас, шафақ. Кўзини шафақ босди.

Қаердандир, узоқдан элас-элас овоз келди:

– Бир қадамгина қолди, жоним! Бир қадамгина-а!..

– Йиқилсам ҳам олдинга йиқилишим керак, – деб ҳансиради Йўлдош.

– Йўқ, сиз йиқилмайсиз, дадаси! Сиз полвонсиз-ку! Ўзимнинг полвонимсиз-ку! Ўзимнинг меҳрибонимсиз-ку! Ўзимнинг юраккинамсиз-ку!..

Йўлдошнинг бўйнидаги ва белидаги чидаб бўлмайдиган оғриқ янада кучайди. Қулоқлари чиппа битиб қолди.

– Эҳтиёт бўлинг, дадаси, олдингизда харсанг бор! – деди аёл. – Салгина чапга, чапга юринг!..

Йўлдош кўзларини очишга мадори етмаётганини сезди.

– Чапга, сал чапга олинг, дадаси!..

Йўлдош ўнгу сўлни англайдиган ҳолда эмасди. Сўнги кучини йиғиб, маст одамдек гандираклаганча икки қадам қўйди.

– Бўлди, етдик! – деган сас келди узоқ-узоқлардан.

“Етдикми?” деб пичирлади Йўлдош.

– Етдик! – аёл ўкириб йиғлаб юборди. – Соҳилга етдик, дадаси!..

Олдинга мункиб кетган эр хотинининг устига йиқилар экан, тиззалари қайноқ қумга чўкканини сезди.

Биринчи уграшув

Биринчи уграшув
Биринчи уграшув

Истиқлол йилларида мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий ислохотлар, улкан бунёдкорлик ишларининг кўлами бадиий полотноларда ўз аксини топиши, шунингдек, замонамиз қаҳрамонлари образи, бадиий қиёфасини яратиш адиб ва шоирларимиз олдидаги долзарб вазифадир. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бу борада кўплаб ташкилий ва амалий ишларни амалга ошириб келмоқда. Хусусан, яқинда “Дўрмон” ижод уйида бўлиб ўтган ёш ижодкорларнинг “Истеъдод мактаби” республика семинари сўзимизнинг ёрқин тасдиғидир. Унда Қорақалпоғистон Республикаси, барча вилоятлар ва Тошкент шаҳридан ўттиздан зиёд ёш қаламкаш иштирок этди. Ушбу анжуманга қадар Элликқалъа, Шахрихон, Термиз, Навоий, Янгийўл ва Тошкент шаҳарларида ёш ижодкорларнинг минтақавий семинарлари бўлиб ўтган эди. Уларда 150 нафар ёшлар назм, наср, бадиий публицистика, болалар адабиёти ва бадиий таржима йўналишлари бўйича ўз ижод намуналари билан фаол қатнашган эдилар. Республика босқичида иштирок этган саралар ичидан олинган навқирон истеъдодлар таниқли шоир ва ёзувчилар, устозлар ўғитидан, маҳорат мактабидан баҳраманд бўлишди. Қуйида ана шу ёш қаламкашларнинг ижод намуналаридан баҳраманд бўласиз.

ДАДАМНИНГ КЎЗ ЁШЛАРИ

Ҳикоя

Сентябр ойининг ўрталари бўлишига қарамай, ҳаво анча салқин эди. Чошгоҳ пайти аям боғимиздаги ўрикнинг меваларини ёриб қоқи қилишга тайёрлар, мен эса ҳовлида сингилларимни ўйнатиб ўтирар эдим. Дарвозанинг кичик эшигини тарақлатиб очиб, ҳовлимизга аммам шахд билан кириб келганидан чўчиб тушдим.

Лазиза ШАВКАТОВА

1998 йилда Жиззах шаҳрида туғилган. ЖДПИ қошидаги “Сайилжой” академик лицейи ўқувчиси.

Кейинги пайтда Гулсум аммам билан Ботир амаким негадир серқатнов бўлиб қолишди. Гулсум аммам, Ботир амаким, дадам ота-онадан эрта етим қолишган. Ўн тўққиз ёшли аммам тикувчилик қилиб,

икки укасини ўқитган, сўнг уйли-жойли қилган. Шунинг учун амаким, дадам учун аммамнинг ҳар бир айтган сўзи қонун. Агар айтган гапи икки қилинадиган бўлса борми, қиёмат қойим бўлади. Аммамнинг жаҳли чиқса, бойўғлининг кўзига ўхшаш мовий кўзлари чақнаб кетади. Юзи гезариб, гапига сал эътироз билдирган кишини тилка-пора қилиб ташлайдигандек важоҳат билан оғзидан тупук сачратиба бақиршига тушади. Бундай пайтлари биз чумчуқчалардай ин-инимизга кириб кетардик. Ботир амаким билан дадам эса гўё гарданига калтак тушиб қоладигандай елкаларини қисиб олишади. Ҳойнаҳой ёшлиқларида аммамнинг калтагини тез-тез еб туришган бўлса керак.

Ҳовлимизга тарс-тарс қадам ташлаб кириб келган аммамнинг ортидан Ботир амаким кўринди. Синглим Фаридани кўрқувдан паноҳ излагандай жавдираган кўзлари билан атрофга аланглади. Гулсум аммам йўлига пешвоз чиққан аямнинг саломига тил учида алик олиб ўтди. Фақат бизнинг ёнимизга келганида бир нафасга тўхтади. У бизга юқоридан кибр билан тикилар экан, нималарнидир бижирлаб, аммам томонга эмаклай бошлаган кичик синглим Ўғилойни қайтариш учун қора ялтироқ туфлили оёғини кўтарди. Мен аммам синглимни тепиб юборадими, деб кўрқиб, Ўғилойни жон ҳолатда кўтариб бағримга босдим. Гулсум аммам синглимни оёғи билан туртолмай қолганиданми, биздан нафратланганиданми, бурнини жийриб ёнимиздан ўтиб кетди.

Ботир амаким аямнинг таъзим билан берган саломига жавобан нималардир деб мингиллаб кўйди. Аям тезда ташқаридаги сўрига кўрпачалар тўшаб дастурхон ёздию, ошхонага кириб кетди.

– Малика, аччиқ кўк чой дамла! – деб буюрди аммам менга, сўрига ўтира туриб. – Болани ерга кўй, ўлиб қолмайди!

Мен Ўғилойни ерга кўймадим. Аксинча, кўғирчоғини ўйнаётган Фаридани ҳам қўлидан тутиб, ошхонага етакладим. Сингилларимни ошхона бурчагига ёзилган олачага ўтқазиб, аям дамлаб кўйган чойни олиб чиқиб Ботир амакимнинг олдида кўйдим, аям нон, шираворлар олиб чиқди, сўнг ошхонага кириб сабзи-пиёз тозалаётган аямга қарашишга тутиндим.

– Акмал, бу ёққа кел! – ташқаридан аммамнинг икки челак помидор кўтариб боғдан чиққан дадамни дағдаға билан чақиргани эшитилди. – Сен бола, қачонгача шундай юрмоқчисан? Аканг билан кунора келамиз, айтмаган гапимиз қолмади. Қизинг битта бўлганда ҳам майли эди, учта-я! Нима, қиздан меросхўр чиққанини эшитганмисан?! Шу етимчага уйланма, бу хотинликка ярамайди, деган эдим-а... Айтганим келди. Ана укаси ҳам уйланиб нима бўлди, ҳалигача фарзанди йўқ. Бўлди, тамом! Шу кунгача кўнглиннга қарадик, энди менинг айтганим бўлади!

– Нима қил, дейсиз ахир? Болаларимни кўчага ҳайдайми? – дадамнинг шикаста овози эшитилди.

– Ўғил керак бўлса, ҳайдайсан! Эркакка наслини давом эттириш учун ўғил керак, қиз бола бировнинг хасми. Мана бу уй-жойларни куриб битказгунча қанча қон ютганмиз. Энди булар етти ёт бегонага – ичкуёвга қолиши керакми? Икки дунёда ҳам бунга йўл кўймаймиз, тўғрими, Ботир!

– Ҳа энди ука, нима бўлганда ҳам жигаримизсан. Бегонага бунчалик куйинмаган бўлардик – деди амаким.

– Ака, қиз бўлса нима қилибди? Бунинг устига келинингиз яна оғироёқ... – зорланди дадам.

– Келинингиз дема-е! – аммам ғазаб отига минди. – Қорнида қиздан бошқа бало ҳам бўлмас бунингни! Кўчадаги ит ҳам эркак кучук туғади, хотининг ўша итга ҳам тенг эмас. Бўпти, бу гал ҳам кўндим. Хотининг иккиқат бўлса, эртага мен билан дўхтирхонага боради. Қорнидаги боланинг ўғил-қизлигини аниқлаб берадиган аппаратлар чиққан, ўшанга ўзим туширтираман. Агар яна қиз бўлса, эртагаёқ жавобини берасан бу... – аммам охириги сўзларни паст овозда айтди шекилли, бизга эшитилмади.

Бутун фикру хаёлим ташқаридаги гап-сўзларда бўлиб сабзитахтага “тап-тап” томаётган томчиларни сезмаган эканман.

– Аяжон, яна йиғлаяпсизми? Кўйинг, жавраб-жавраб кетади улар, – дедиму аямнинг ҳолсизланиб, муштдай бўлиб қолган жуссасига ачиниш билан қарадим. Қўлларим билан беихтиёр унинг эрта оқ оралай бошлаган сочларини силадим.

– Йиғламаяпман, қизим, пиёз аччиқ экан, шундан кўзим ёшланди. Ёнимда сизлар бор-ку! Шунга шукр қиламан, – аям сўзлар экан, йиғидан елкалари силкиниб-силкиниб кўярди.

Эртаси куни Гулсум аммам ўзи айтганидек аямни дўхтирхонага олиб кетди. Уйда сингилларим билан ёлғиз қолдик. “Эй, Парвардигори олам, сен ҳаммага меҳрибонсан, ҳамманинг тилаган тилақларини ижобат қиласан. Аямга раҳминг келсин, Сендан ялиниб сўрайман, Илоҳим ука ато қил!

Ўзим сингилларим билан андармонман-у, бутун борлиғим билан Яратганга шундай илтижо қилардим. Аммо ўтинчларим зое кетди, дўхтирларнинг айтишича аям яна қиз туғар экан.

Мен кирганимда аям ошхонадаги курсида беҳол ўтирарди. Оқарган юзида кўз ёшлари из қолдирган. У кирганимни ҳам сезмади. Секин йўталган эдим, чўчиб тушди. Ҳар гал “Келдингни қизим, кел, тушлик қилиб ол”, дейдиган аям бу сафар мени кўриши билан шахд билан ўрнидан турди:

– Малика, бўл, нарсаларни йиғиштир, кетамиз! – деди. Анграйиб турганимни кўриб яна такрорлади: – Тез бўл, деяпман, даданг келмасидан кетайлик, – дея ўзи апил-тапил нарсаларни йиғиштиришга тутинди.

Ҳовлидан чиқар эканман, юрагим увишиб кетди. Сингилларимни етаклаб узоқлашаётганимизда уйимиз орқамиздан мунғайиб қараб қолгандай бўлди. “Наҳотки, энди қадрдон уйимизга ҳеч қачон

қайтиб келмаймиз?!” деб ўйладим. Кўз ёшларим дувиллаб қуйилиб юзимни юварди...

Гулсум аммамнинг саъй-ҳаракатлари билан улар тез ажралишди. Судда мен аям билан қолишга қарор қилдим. Биз аямнинг укаси Собир тоғамникида яшай бошладик. Суддан сўнг бир ҳафта ҳам ўтмай, аммам дадамни бадавлат дугонасининг ўтириб қолган қари қизига уйлантириб қўйди. Тўй бўлаётган куни аямнинг кўзига уйқу инмасди, унсиз йиғларди. Мен ҳам тўй шовқинларию гапларни эшитмаслик учун қулоқларимни беркитардим, йиғлай-йиғлай тонг оттирдим.

Собир тоғам бизни ҳеч кимдан кам қилмасликка қўлларидан келганча ҳаракат қиларди. Гулноз янгам ширин-ширин овқатлар қилиб берарди. У яхши пазанда экан. Бироқ дадамнинг ўрнини ҳеч ким боса олмаслигини ҳис этардим. Дадамнинг суйиб эркалашларини, “Маликахон қизим” дейишларини роса соғинган эдим. Қўни-қўшнилари аммамни қоралаб: “Гулдек оилани бузиб, укасига бойвачча дугонасининг эснамас қизини олиб берди. Шундай болаларни жувонмарг қилди-я!” – деб гапириб юришганини кўп эшитдим.

Орадан олти ой ўтди. Бу орада Гулноз янгам ўғил туғди. Отини Шавкат қўйдик. Бу исмни мен танладим.

Кунларнинг бирида аямни тўлғоқ тутиб қолди. Собир тоғам билан кўшнимиз Хадича хола уни туғруқхонага олиб кетишди. Мен ўзимча сингилчамга ном танлардим.

Кечга томон Хадича хола ҳовлимизга хурсанд кириб келди.

– Суюнчи, суюнчи беринглар! – деди у қизариб, реза-реза тер қоплаган юзини рўмолчаси билан елпир экан:

– Укача муборак бўлсин, қизим!

– Сингил денг, хола, – Хадича холанинг хатосини тўғрилади Гулноз янгам.

– Қанақа сингил, Ҳалимахон ўғил туғди. Ҳозиргина ўзим кириб кўрдим, паҳлавондек ўғил.

– Вой бунча яхши, – деди янгам қўлидаги қозон сочиқ билан беихтиёр пешонасини суртиб. – Дўхтирлар адашган экан-да, илоҳим умри билан берган бўлсин.

Мен бу янгиликни эшитиб турган жойимда қотиб қолдим. Хадича хола ҳали ҳам ишонмаётганимни кўриб:

– Ўғил, қизим, ишонавер, ўғил, – деди.

Ўзимни холанинг бағрига отдим. Гулноз янгам хурсанд бўлганидан темир тоғорани чилдирма қилиб чала бошлади.

Шу пайт дарвоза тарақлаб очилди. Янгам чилдирма чалишдан тўхтади. Ҳаммамиз дарвоза томонга қараб ҳайрон бўлиб қолдик. Дарвозадан костюми ғижимланган, соқоли ўсган, юзи қизариб шишган, сочи тўзғиган дадам кириб келган эди. У тўғри менга қараб юриб келиб, бағрини очди.

– Қизим! Нима, ношуд дадангни танимай қолдиларингми? Ҳа, мен ношудман қизим, мenden суюнчи сўрамайсанми? Суюнчи! Укача муборак!

У худди ақлдан озгандек бир ҳолда ўкириб йиғлаб юборди:

– Аммагинангнинг уйи куйсин! Қизим!

Мен дадамнинг қучоғига отилдим. У мени бағрига босиб, юз-кўзимдан ўпа кетди. Юзимга унинг иссиқ кўз ёшлари томарди, мен ҳам уни кўз ёшлар аралаш юзидан ўпа бошладим. Соқоли юзимни тирнаса ҳам... Шу пайт:

– Акмал! Қайт орқанга! – деган овоз эшитилди.

Дарвозадан оқ қарси елкасига тушган, сочи тўзғиган аммам кириб келган эди.

Дадам мени қучоғидан бўшатиб, аммамга ўғирилди.

– Опагинам! Сизга ҳам жиян муборак бўлсин.

Аммам истамаган ҳолда:

– Қуллуқ, – деди.

– Опа, сизга эса мени хотинимдан, қизларимдан ажратиш учун порага олган уйингиз муборак бўлсин.

– Нима?!

– Ўзингизни гўлликка солманг.

– Алжима.

– Энди менинг уй-жойимни кенжа ўғлингизга олиб беринг. Мен сиз топган қизнинг жавобини бердим.

– Нима?

– Талоқ қўйдим, учталоқ қўйдим!

Аммам юрагини ушлаб ерга ўтириб қолди:

– Вой-дод, одамлар! Нонкўр укамнинг дастидан дод!

Дадам унга терс ўғирилди.

Мен:

– Дадажон! – деганча ўзимни яна дадамнинг бағрига отдим.

Зилола ХУШВАҚТОВА

Хаёлларга бермайман сизни

ХАЛҚОНА

Борай десам йироқсиз,
Мен дарёман қирғоқсиз.
Қалбимдаги титроқсиз,
Олисдаги яқиним.

Келаман деб келмайсиз,
Согинганим билмайсиз.
Ё атайин қийнайсиз,
Олисдаги яқиним.

Гапларимга кирмайсиз,
Юрагимни тирнайсиз.
Ё севганим сезмайсиз
Олисдаги яқиним.

Бир қарасам кундайсиз,
Баъзан қаро тундайсиз.
Айтинг, нега шундайсиз,
Олисдаги яқиним.

Орзудаги осмоним,
Севгим бўлмай армоним.
Тезроқ келинг ёмоним,
Олисдаги яқиним.

***

Муҳаббатим кўклардан оша,
Юрагимга келдингиз шоша.
Изларингиз излаган ўша,
Шамолларга бермайман сизни.

Гоҳи ойнинг қўлин тутгувчи,
Гоҳи висол майин ютгувчи.
Гоҳ олисга олиб кетгувчи,
Хаёлларга бермайман сизни.

Дилингизга гулгула солган,
Фақат сизга термулиб қолган.
Осмонлардан кўзингиз олган,
Ёғдуларга бермайман сизни.

Қизгансам гоҳ, тополмай чора,
Фариштаю, юраги пора.
Найза киприк, кўзи қоп-қора,
Оҳуларга бермайман сизни.

***

Ўксик дилинг пораладимми,
Севгинг бугун қораладимми.
Пок юрагинг яраладимми,
Оҳугинам, кечиргин мени.

Ҳижрон майин хўпламай ичдинг,
Қонлар ютиб азобни қучдинг.
Мен-чун ахир нелардан кечдинг,
Оҳугинам, кечиргин мени.

Қайсар юрак, сўзларингдан тон,
Йўқ, сен мени қийнама бу он,
Қароғимда согинч чалажон,
Оҳугинам, кечиргин мени.

Сенчун ўтда ёнганларга боқ,
Кўйгин жоним, кет мендан йироқ.
Йиғласа-да хўрланиб, бироқ,
Оҳугинам, кечиргин мени.

Ўша оппоқ тилакларингдан,
Бирга юрган йўлакларингдан.
Дардга тўла юракларингдан,
Оҳугинам, ўчиргин мени,
Кечир мени... кечиргин мени...

Сурхондарё вилояти

Биринчи уграшув
Биринчи уграшув
Биринчи уграшув

Жасурбек АҲМЕДОВ

ҚАТРАЛАР

***

У бекатда узоқ вақт машина кутиб... хуноб.
Қўлидаги тинимсиз чиқиллаётган соатга қараб...

***

Йигит кимларнингдир қистови билан уйланиш-
га рози бўлди. Тўй куни ҳамма ҳайратда... келин
қўлидаги узукнинг кўзи йўқ.

***

Унинг ҳамма нарсаси бордек: қорни тўқ, усти
бут, гапи бутун. Лекин унинг кўнгли ярим...

***

Агар арининг захри аччиқ бўлмаганда эди,
унинг боли шунчалар тотли бўлмас эди.

***

Бири кўзгуга боқиб, юзини кўрди.
Бири дўстига боқиб, ўзини кўрди.

***

Йигит сарғайди, онасининг сарғайган суратига
қараб...

***

Дарахт соясида роҳат қиласан. Бировнинг со-
ясида... соя бўласан.

***

Унинг уйи баланд, обрўйи ҳам, ҳаттоки, бўйи
ҳам. Аммо ғурури...

***

Инсонлар энг тез юрар машинада юрсалар
ҳам, ҳамон ўз нафсларининг орқасидан қувиб етол-
ганлари йўқ.

***

Бу замонавий асрда инсоният ўз ихтиролари-
нинг асиридир...

***

Баъзан кўнгилга солинган қўлдан, чўнтакка со-
лингани фойда беради.

***

Шер ўрмон қиролидир, лекин кўнгили қироли
эмас... Шеър кўнгили қиролидир... аммо...

***

Пул чўнтакни, чўнтак пулни таниётган бир пайт-
да, одам одамни таниёлмай қоляпти...

***

У шундай саркардаки, қалбини қалқон, сўзини
қилич қилиб, юрак қонини тўкиб, кўнгилини олади...

***

У ҳаммадан кўп қайғуради, ҳаммадан кўп азоб
чекади ва ...ҳаммадан кўп кула олади...

***

Дардсиз кўнгили бўлмагани каби, дардсиз инсон
ҳам бўлмайди...

Чимён қишлоғи

Аслиддин
САБРИДИНОВ

КЎНГИЛ

Богларида гуллар, лолалар
Шабнам томар қирмиз юзидан.
Орзуларим – гўё болалар
Учиб борар қушлар изидан.

Наъматанинг сержило гули
Йўлларимга сочар эди ранг.
Мен ҳам бўлдим кўнгилининг қули
Ўхшамадим отамга, аттанг.

Туйгуларим бирлан елади
Адирларда шошқалоқ шамол.
Муҳаббатнинг иси келади
Онам эккан райхонлар мисол.

БИР ПИЁЛА ЧОЙ

Қочиб борар диллардан қайғу,
Кўнгиларни маст этар кулгу.
Ҳатто болга айланар оғу,
Бир пиёла чой устида.

“Муножот”ни этадилар ёд,
Оҳангида ўзгача баёт.
Қизгин баҳсдек жонланар ҳаёт,
Бир пиёла чой устида.

Нуронийлар борар ёшариб,
Ғуборлари кун сайин ариб...
Келар шодлик ўзи ахтариб,
Бир пиёла чой устида.

Тошкент вилояти

Шахло
ХУСАНОВА

МУЖДА

Кўзларимга боқ, бегона қилма,
Сенинг меҳринг ила яралдим, қуёш.
Исмимни қўйдинг-ку чечакка ўраб,
Дедилар: исминг сенинг бахтга уйқаш.
Қуёш,
Муждамни етказ, тоғ орти томонларга.
Айт, улгайиб куч йиққанлигимни.
Менинг номим Ўзбекистон,
Йўлдаман, йўлга чиққанлигимни.

ИСМИНГ

Исминг бахтга уйқаш,
Чақирсам, чақирсам,
Гуллаб кетар нафасларим ҳам,
Кўзларингга беркинган қуёш,
Кафтларимда умид ундирди.
Шодликлардан қизғониб уни,
Қара, сочларимга шошиб кўндирдим.
Эшитгин, исмингни ўланга қўшдим,
Ҳаёт дедим исмингни.
Яшаш учун исмингга кўчдим,
Исминг ила ёзилган ҳаёт.

ДАРД

Ота, юрагимни чангаллар гашилик,
Қувонч кулбасидан қувиб чиқарди.
Юборган мактубим адашиб,
Тераклар учида илиниб қолди.

Менда не қолди кўнгилидан бўлак.

Сирдарё вилояти

МИЛЛАТ КУЙЧИСИ

Ҳар доим Шавкат Раҳмон номини тилга олганим-да беихтиёр "истеъдод" деган сўзни шоирнинг исмидан олдин талаффуз этгим келади. Унинг истеъдоди оддий сўзларга, шунчаки таърифларга сифмайди. Ўзи айтганидек, «бахт – чексизлик» экан, шоирнинг истеъдоди ҳам чексиздир, дегим келади. Шоирнинг «Сайланма»сида «Катта кун» деб номланган бир шеъри бор. Шеър шундай бошланади:

*Бу қандай кун ўзи,
қандай кун ўзи,
ҳаттоки, мушуклар, итлар ишшайди.
Сохта қаҳрамонлар кетдилар тўзиб,
ёлғон даҳоларнинг оғзи қийшайди.
Элнинг бошиман деб юрган касларда
бош ўзи йўқлиги ҳў бўлди аён.*

Бу шеър шоирнинг ўттиз ёшларида, яъни, 1987 йилда, Ватанимиз ҳали Мустақилликка эришмаган рутубатли йилларда ёзилган. Шунинг учун ҳам шеърда «ёлғон даҳолар»нинг асл башараси фош этилади. «Элнинг бошиман» деганларда – бошнинг ўзидан асар ҳам йўқлигини шоир қалб кўзи билан кўради, теран ҳис этади. «Бу қандай кун ўзи» дея ҳайқиради. Ҳасратдошининг қулоғига шивирлайди: «Қандай кунлигини била олдингми?».

Шавкат Раҳмон шоир элнинг, ватаннинг виждони, имони бўлиши кераклигини таъкидлайди. Зеро, унинг ўзи шундай покиза виждон соҳиби эди.

*Покиза кўринган не-не дастлардан
паррон бир ёғдуда ёлқинланди қон.
Бу қандай кун ўзи,
қандай кун ўзи,
жой-жойига қўяр ҳамма нарсани,
қай бир мунофиқнинг ўйнатиб кўзин,
бир неча юзига тортар тарсаки.*

Фариштадек хизмат қилганларнинг ҳам – борлигидаги қон ташқарига сизиб чиқиб, ёғдудек сачраб, «вайронага» айланганига ишора қилади. Ишораки, «ҳамма нарса», жумладан, оқибат ва виждон, диёнат ва садоқат каби ўлмас инсоний фазилатлар ўз ўрнида туришини кузатади, гувоҳ бўлади. Уни яна қисматдошидан ўзини истаган жавобни эшитмоқ илинжида сўрайди: «Қандай кун ўзи?»

Шеър сатрдан-сатрга теранлашиб, ўзига хос оҳанг

касб эта боради. Шоирнинг қалб нидолари китобхонни ўзига маҳлиё этганича изидан эргаштиради, шу биргина «қандай кун ўзи» деган ҳайқириви билан қалбимизга сингиб кетади.

*Чекка-чеккаларда қилганча ғийбат,
ишратни омон деб билган ўйсизлар
қўймижоз бу элнинг тили йўқ дерди,
оғзингни оч элим,
кўриб қўйсинлар.*

Шоирнинг исёни гўзал! Унинг қаҳрамони миллатнинг орзу-армонлари, дилидаги пинҳон сақлаган эзгу сўзлари-ю, ҳаяжонларидан сўз очади. Шеърдаги бир маромдаги руҳоний кайфият кетма-кетлиги, муסיқийлиги, оҳанграболиги зукко шеърхоннинг борлигини вулқондек титратади. Бу "титроқ" кейинги сатрларда янада кучаяди.

*Филодим бу куннинг сасин эшитиб,
Сохталар зириллар – паноҳ топилмас.
Нархи кўтарилар сичқон тешигин,
Ҳайратдан оғизлар энди ёпилмас.*

Мунофиқларнинг асл юзини кўрган шоир ҳеч иккила-нишсиз ҳайратланади. Бу ҳайрат «қандай кун ўзи» деган аламли саволга муносиб жавоб бўлиб майдонга чиқади. Ўзларининг айбини яшириш мақсадида сичқон инига бошларини урадилар. Пана-паналарга ўтиб, бошсиз гавдаларини яширишга уринадилар. Булар ким эди шоир ўйида? Миллатни «қурт» каби еб битираёзган – иккиюзламачи, фирибгар ва сотқинлар эди. Публицистик руҳдаги ушбу гўзал шеър шундай яқунланади:

*Эй, дилим,
дунёдан озурда бўлма,
келажак кунларга ишонмоқ ҳўбдир.
Битта катта кунни кўрдинг ҳозирча,
бу элнинг каттакон кунлари кўлдир.*

Баъзан шоирни умидсизликни кўпроқ куйлаган, барча мақсадларни умидсизлик ичига олиб кирган, деган асоссиз гап-сўзлар юради. Аслида шоир «дунёдан озурда бўлма» деб ўзини-ю ўзгаларни ёруғ кунларга, умидларга, нурли келажакка чорлайди. «Бу элнинг каттакон кунлари кўп»лигига ишонади, ишонтиради.

Жаҳон ҳикоялимиги
 Жаҳон ҳикоялимиги
 Жаҳон ҳикоялимиги

Фридрих Кристиан ДЕЛИУС

МЕН ЧЕМПИОН БЎЛГАН ЯКШАНБА

Ҳикоя

***

Ушбу ҳикояда ўн бир ёшли боланинг футбол бўйича жаҳон чемпионатининг финал матчи ўтказилган кун – 1954 йил 4 июлда кўнглидан кечирган ҳис-туйғулари қаламга олинган. Германия терма жамоасининг венгер футболчилари устидан қозонган қутилмаган ғалабаси ҳикоя қаҳрамонини тўлқинлантириб юборади, унда Ватанга муҳаббат ҳамда фахр-ифтихор туйғуларини уйғотади.

Мен жаҳон чемпиони бўлган якшанба, худди одатдаги якшанбаларга ўхшаб бошланди: жом садолари мени уйғотиб, тушларимни ҳам узук-юлуқ бўлиб юборди, ноғоранинг иккала тарафига ҳам даранглаб зарб урилганидан кулоқларим қоматга келиб, бутун танам зирқираб кетдики, ноилож мен девор тарафга ўгирилиб олдим. Бутхона минораси мен ётган каравотдан унча узоқ бўлмаган жойда эди, бунда на аёл, на болиш ёрдам бераолар, жом садолари деразалару эшиклар, дарчалар ва деворлар оша ўтиб, хонани тўлдириб юборар, чироқлар, ойналар, кўзгуларни зириллатар,

гарчи кўнғироқ садолари бутун қишлоқ, водий ва чор-атрофдаги ўрмонларни ҳам кўмиб юбораётган бўлса-да, барибир менинг кулоқларимдан бошқа жой қуриб кетгандай, нуқул улар атрофида айланишар, ҳар қандай шовқин-суронни босиб, ҳар қанақанги фикрни чиппакка чиқаришдан бошқа мақсадлари йўқ эди гўё. Юқоридан қуйига қараб таралаётган оғир, вазмин, кучли зарбалар менга келиб урилар, тепалик манзарасида кўзим илғаган муаллақ вазнсиз, қушдай енгил бир сиймонинг хира, туссиз қиёфасини бетиним юлқилар, шовқин-суронлар уни аямай майда-майда қилиб парчалар, гўёки бирон-бир ман этилган нарса, бирон-бир нозик нимарса гўёки куч билан миямдан чиқариб, суғуриб ташланиши лозимдек кўринарди.

Фридрих
 Кристиан ДЕЛИУС

Машҳур немис адиби. 1943 йилда Римда туғилган, Германия ғарбида жойлашган Гессе штатидаги Верда ҳамда Корбач районларида улғайган. Қаҳрамон ва унинг табиати (1971), "Кўринмас чақин" (1981), "Мен ғолиб бўлган якшанба" (1994), "Сўз гуноҳи" (1996), "Жувон қиёфасидаги она портрети" (2006) каби асарлар муаллифи. Қатор ҳикоялари ўзбек тилига таржима қилинган.

Эрталаб соат еттида чалинган кўнғироқ садолари якшанба эканлигидан дарак берарди, ўн беш дақиқа мобайнида улар измида қолдим. Бироқ мен норози бир кайфиятда ғойиб бўлаётган суратларни эслаб қолишга уринардим, менимча, ўша енгил шарпа, эҳтимол қиз боланинг сурати эди, унинг ёнида, денгизда бобомни ҳам кўргандай бўлдим, у ўзининг сувоисти кемасисиз, қўлларини ҳавода силкиб турарди. Билмадим, унинг учун бирон-бир хавф туғилганми, балки шунинг учун у мени ёрдамга чақиргандай бўлдими, ҳарҳолда фильм узилиб, кадрлар ўчган, мен бўлсам қуруқликда эдим, мени уйғотиб юборишганди.

Мен энди ўша ўзимга таниш шовқин-сурон, тўс-тўполон узра энгашиб, муқаррар бир ҳолатга бардош бериб, бирин-кетин янграётган оғир, вазмин, салмоқдор учтовушлиқдан лаззатланишга, мусиқага ўхшаш бир нима, металллар жарангининг оҳангими ёки лоақал вазн, маром, мақомми, шунга ўхшаш нима-нидир кашф этишга уринардим. Катта жомдан чуқур оҳанг аста-секинлик билан таралар, кичиги эса тез, янғроқ жаранглар, ўртадагиси жиддий, тиниқ, муроса-

созлик оҳангига мойил овоз чиқарарди, уччала товуш бетиним, бирин-кетин ва айна пайтда дам ўзгарувчан, дам ҳатто санаса бўладиган даражада кетма-кетлик билан янграрди. Менга қолса, ҳозир мени беҳуш қилсалар-у, кўтариб олиб кетсалар, товуш тўлқинлари узра ўша, очик денгизда, уммондалигига қарамасдан мундир(либос)и ҳўл бўлмаган бобом ортида, кўм-кўк манзара ортига сингиб кетган ўшал қиз кетидан сузи-иб кетсам... Лекин бир маромда янграётган жом садолари таъсирида суратлар тинимсиз тебранар, чайқалар, уларга монанд мен ҳам тебранардим, аммо барибир, тушимнинг давомини йўқотиб қўйдим, уни тиклашга қанчалик уринмай, кўм-кўк уфқ бағрига сингиб, кўздан ғойиб бўлган ул чеҳрани, денгизда, уммон бағрида турган бобомни афсуски қутқара олмадим.

Менда фақат биргина имконият бор эди: у ҳам бўлса, ўз бошимдан ўтказаётган ҳамлага ўхшаш кечинмаларга кўникиш эди. Энди мен юқорида, минора тепасида бўлишни хоҳлардим, у ерда мендан кўра кучлироқ, икки ё уч ёш каттароқ, черков аҳли қаторига қўшилган ўсмирлар ибодатхона юқорисидаги жом чалинадиган жойда туриб олишиб, уччала кўнғироқ арқонларини бирдай тортишар, шу тариқа деразаларни зириллатиб, бутун қишлоқни уйғотишарди, кўнғироқ овозлари эса товушлар тўлқинларига айланиб, узоқ-узоқларга кетарди. Мен худди ўша жойда – юқорида бўлишни истардим, у ерда шамол очик деразаларнинг равоқларидан, шинак ва туйнуқлардан ғувиллаб кирарди, мен энди шовқин-сурон измига берилишдан кўра уни ўзим юзага келтиришни маъқул кўрардим. Хавф-хатарга тўла том тўсинлари, зинапоялар ва нарвонлар, чанг босган, тебраниб турган қиррали ёғочлар узра ҳаяжонга тўлиб турган кўйим арқонларни бирга тортиша бошладим. Авваллари ҳам, гоҳи-гоҳида шанба оқшомларида, тўй-ҳашамларда ёки дафн маросимларида кўнғироқ чалишиб турардим. Дағал девор тошлари орасидан пастга – омборхоналарнинг узун томларига, уйларнинг қизғишранг черепица(томга ёпиладиган сопол – тарж.ларига, кулранг ёхуд қорамтир, кўнғир тусли фахверк (синчли) иншоотларнинг тўсинлари орасидаги оқишранг сувоқли нақшларга назар ташладим, шу кўйи ҳовлилар ва боғлар бўйлаб кезиндим, айна пайтда эса бор кучим билан дам бу, дам бошқа арқонга ёпишиб торта бошладим, гўёки зириллаб, дириллаб турган тебранишлар ва чайқалишлар билан ўзимни ўзим зўрлаб, мажбуран мурасага келтирмоқчи бўлардим, гўё кўнғироқлар ўзим билган, удда қила оладиган асбоблар бўлиб туюларди шу дамда.

Бир неча лаҳзалар давомида қулоғимга овозлар уйғунлигидан бошқа ҳеч нарса кирмай, юқорида – кўнғироқлар измида туриб қолдим. Сўнгра жом товушларига қўшилиб, учи-иб кетдим, остимда уч қаватли меҳмонхона жойлашган кўча чорраҳаси, мусофирхонадаги “чанқасанг, пиводан яхши нарса йўқ” деб ёзилган реклама лавҳаси кўзга ташланар, мен эса трактор минган одамлар, сут бидонли аёллар, от-уловлар, юк ортилган аравалар ва сигир подалари устидан учиб ўтиб, энди ўрмонлар томон парвоз қилардим, остимдаги одамлар тобора кичрайиб боришар, уларнинг қадамларини кўнғироқ садолари остида кузатиб бо-

рардим. Шу дамларда кўнғлимда кўтаринки, олижаноб ҳис-туйғулар туғён урар, мени ҳеч ким кўрмаётган бўлса-да, гўё мен ҳамма нарсаларни кўриб тургандай ва кўнғироқ зарбаларининг бир маромдаги қатъий даъватларига оз бўлсаям қулоқ солиб, рози бўлишга, юқоридан келаётган жомлар шовқини-ю гумбур-гумбур қилаётган қудратли кучни оталарча бошимни силаётган ҳимоядек қабул қилишга-да тайёр эдим. Бу ҳиссиёт бирдан яна ўзгариб, журъатсиз зардага айланди-ю, мени ўз ўй-хаёлларимдан узоқ-узоқларга олиб кетди ва мен шунда кўнғироқ садоларида ҳам униси, ҳам буниси – зўравонлик ва хайрихоҳлик, шапалоқ ва мусиқа мужассам эканини англаб етгандай бўлдим.

Кўнғироқларнинг осилчоғ тиллари беқарор бора-келаркан, ёқимсиз равишда уни пасайиб, катта жомнинг сўнги, паст, кучсиз чалинган овози ҳавога сингиб, охириги дириллашлар ҳам қулоқларимни тегар-тегмас сийпаб ўтгач, бир оз енгил тин олдим. Бу овоздан яна бошқа бир садо сирғалиб чиқиб янграр, ўзимга қолса, унинг узоқроқ янграб туришига ҳам жон деб рози бўлардим, чунки кучли гумбурлаган овоз бора-бора пасайиб, шовқин-сурон эса сукунатга сингиб кетмоқда эди ва бу сукунат оғриқдан сўнги роҳатбахшлик сингари ёқимли эди.

Уйқу аралаш керишиб, ёнбошимга ағдарилиб олмоқчи бўлдим, шу дамда мени битта савол ҳамон қийнарди: бобом ҳақиқатан ҳам сув юзасида Исога ўхшаб, ўзи сайр қилиб юрганмикан ё атай менинг қутқариб олишимни кутиб турганмикан?.. Ўн бир ёшга кирган бўлсам-да, ҳамон сузишни билмасдим, шундай бўлгач, учинчи ранг капитанини қутқаришга менга йўл бўлсин, лекин эҳтимол, тушимда балки ғойибдан фавқулудда куч-қобилият ато этилармиди... Энди у сурат, ўша манзара ортиқ қайта такрорланмади, кўнғироқлар барчасини чил-парчин қилворган эди. Аста тонгги сукунатга қулоқ сола бошладим: қалдирғочлар ва чумчуқларнинг чуғур-чуғурига қўшилиб, ҳозиргина кўнғироқ чалган ва бир-бирлари билан ҳамон ёнма-ён турган ўсмирларнинг овозларидан бутхона эшиги тарафдан ҳовлига баралла эшитилиб турарди. Гарчи уларни кўрмаётган бўлсам-да, кимлигини ва тахминан неча киши эканликларини ҳам сезиб турардим, айримларини ҳатто овозларидан танирдим. Отамнинг улар билан гаплашиб, ҳазил-мутойиба қилгани, сўнг ҳорғин кулишиб, тарқалишгани эшитилди.

Мен пастга шўнғидим ва уйқумни излай бошладим, бироқ ўнғимда ўзи менга нима етишмаётибди-ю уйқу орасида нимани излаётганимни ўзим ҳам билмасдим. Барча шовқин-суронлардан қочиб, кўрпага бурканиб олдим-да, оёқларимни узатдим, бошим ҳам болишга сингиб кетгандай бўлди. Мен билан бир хонада ётган укам ҳам уйқусини йўқотган шекилли, ўринда у ёндан бу ёнига ағдариларди. Унга индамай, илиқлик, ёқимли бир ҳарорат сари қайтадан сингиб, жомнинг ўн беш дақиқалик шовқинидан сўнг аста-секин ўзимга кела бошладим. Бунга сабаб чарчаганим эмасди, балки бундай кам учрайдиган бахт-омадли дақиқаларнинг кўпроқ, узоқроқ давом этишини хоҳлардим. Фурсатдан фойдаланиб, озгина вақт бўлса ҳам, ҳеч кимнинг тазйиқига, қатъий, талабчан нигоҳига рўпара бўлишни истамас эдим.

Бугунги якшанба мен учун ҳафтанинг шундай бир ягона куни бўлдики, мени эрталаб барвақт соат олтида уйғотишмади, бу шундай бир ягона кун бўлдики, бугун мени ойимнинг сергаклантирувчи, “у” билан “о” бир оз чўзиб, урғу бериб талаффуз этиладиган “Гутен морген!”* деган овози эмас, балки қўнғироқларнинг шовқин-суронли садолари уйғотиб юборганди. Бу шундай бир ягона кун бўлдики, бугун мен нонушта пайтидаёқ лотин тили ёки математика ҳамда олдимда улкан тўсиқ бўлиб турган мактабга бориш даҳшатларини, сўзларни яхши ёдда сақлаёлмайдиган ва ҳисоб бўйича ҳам ночор бўлган хотирамни, ярим тушунарсиз формулаларни, япроқ ҳамда жигар йўсини орасида бўладиган фарқ ҳақидаги чала-ярим қораламаларимни ёхуд биологияга бўлган терс хотирамни уйламасам ҳам бўлаверарди. Бугунги кун ҳафтанинг шундай бир ягона куни бўлдики, бугун мен шундайин бир кашфиёт олдида ўзимни бир қадар ҳимоялангандай сездим, шунга кўра барча нарсада ўзимнинг қанчалик заиф ва ноқобил эканлигимни, бу дунёнинг барча саволларига, агарда улар катталар томонидан қатъий ва амирона бериладиган бўлса, қўрқувдан ўзимни йўқотиб, тутилиб, дудуқланиб жавоб қайтара олишимни ҳис этишга мажбур эканлигимни англадим. Мен ҳафтанинг одатдаги барча “маҳбуслик”ларидан қочиб, гарчи бугунги кун ҳам юмшоққина пўписалар, топшириқлар, тоат-ибодат ҳамда муқаддас қонун-қоидалар билан тўла бўлса-да, бошланаётган якшанбанинг ваъда қилинаётган англикларидан шодланардим, бу вазифалар эса шанба куни тушдан кейиноқ бошланган, укам икковимиз беш чақа эвазига кўча билан ҳовлини супуриб чиққандик.

Бу пайтда Вейрда, Шлетценрод, Ветцлоз, Штэрклоз, Круспис, Ҳолцҳайм, Ҳилперхаузен, Колхаузен, Асбах, Бад Ҳерсфельд бекатлари оралиғидаги тоғ ва водий йўли бўйлаб бир соат давомида юзлаб ўнқир-чўнқир, паст-баландлик ҳамда бурилишларда чайқалиб, тебраниб бораётган автобусда тип-тикка туриб, чунки ёш боламан, бунинг устига пастор** ўғли бўлатуриб, катталарга жой бермасам бўлмайди, бу ҳам етмагандек, лотин тили грамматикаси ёки тарих дарслигига мук тушиб, термилиб бориш азобидан қутулишни тасаввур қилишнинг ўзиёқ зўр ғалаба, тантана эди. Хуллас, бу кун сокин, тинч ўтиши кутилар, менинг саволларга жавоб беролмай, уялиб, қизариб-бўзаришимга тўғри келмас, қўрқув аралаш титраб-қақшаб жим туришларим ҳам энди гўё барҳам топгандай, ҳаёт бир маромда, сокин ва вазмин давом этмоғи лозим эди.

Йўлақдаги қадам товушлари, ойимнинг зинадан пастга қараб тушишлари, бобомнинг сув тўлатилган идиш турган хонага кириб, сўнг ўз хонасига қайтиши, деворларга ўрнатилган сув қувурлари, пастда – ҳовлида юрган товуклар, дарахтлардаги қушларнинг чирқиллашлари, буларнинг барчаси таниш манзара, таниш овозлар эди. Бу пайтда одатда чўчқаларга ем бериларди, шу боисданми, қўшнилари чўчқахоналарида сув сепгандай жимлик ҳукм сурарди, фақат отнинг киш-

*Хайрли тонг! (нем.).

**Пастор – протестант мазҳабидаги руҳоний (тарж.).

наши, узоқдан итнинг хургани эшитилди. Сигирлар эса ташқарида – яйловда, тракторлар гаражлар ва шийпонларда эди. Шунда менга фақат биргина нарса – якшанба манзараси етишмаётганини ҳис қилдим. Ҳаво очиқ, ёз фасли, қуёш ҳарир мовий пардалар ортидаги ётоғидан аста кўтарилиб келарди, бироқ мен шу пайт тушларимни қидира-қидира ахийри яна топиб олдим, энди бу тушларга халал берадиган барча нарсалардан мосуво бўлгим келар, шундай бўлса-да, барибир якшанба кунининг одатий тартиботлари онгимга кучли бир тарзда қуюлиб келарди, гўёки қўнғироқлар аксадоси ёки бўлмасам бошқа бир кўринмас куч мени ўз измига олиб, қатъият билан куннинг муҳим вазифасини эслатаётгандай бўларди: сен бугунги кунни муқаддас билиб, унга риоя этмоғинг лозим!

Нафақат отларнинг ва катталарнинг ибодатлари, наинки диний қўшиқлар куйлаш ва тинглаш, балки ҳар бир ҳаракат, ҳар бир қадам бу даъватнинг қатъий назорати остида эди. “Қароқчилар” ва шунга ўхшаш гуруҳ-гуруҳ бўлиб ўйналадиган ўйинларни омборхоналар, кўчалар ва далаларда ўйнаш ман этилгани ҳолда уйдаги ўйинларга рухсат берилган, тортишиш ва тўполон қилиш ман этилган, товукхона ёнидаги қўлбола ёғоч уйчада аралаш, болға қоқиш таъқиқланган, ўтиришга эса рухсат этилганди. Уй вазифалари, шанба оқшомида лотин тили дарслигига шундоқ бирров кўз югуртириб қўйишнинг ўзи ҳам иш ҳисобланар, иш эса ман қилинганди, чунки Худо ҳам ҳафтанинг еттинчи куни дам оларди, бироқ бошқа китобларни ўқишга рухсат берилган эди. Чармдан тикилган шим кийиш таъқиқланган, чийдухобадан тикилган шим кийишга рухсат, тушдан олдин ибодат пайтида велосипед миниш мумкин эмас, тушдан сўнг мумкин, ҳовлида ёки бутхона майдонида тушгача якшанба кунги осойишталикни бузмаслик учун, тушдан кейин эса якшанба либослари боис футбол ўйнаш мумкинмас, бироқ Вейрда футбол клубининг биринчи жамоаси ҳар иккинчи якшанба тушдан кейин ўйин ўтказадиган футбол майдонида бориш мумкин эди. Бу қоидаларнинг барчаси, гарчи улар бир оз хижолатли туюлса-да, менга ёд бўлиб кетган эди, чунки мен улар билан бирга ўсган, бирга катта бўлган эдим-да. Уларни ёқтирмасам-да, лекин тан олиб қабул қилгандим, шунинг учун ўринда қанча узоқ ётсам, улар шунча кеч кучга кирар эдилар.

Мен хоҳласам китоб ўқишим ёки жавондан “конструктор” (кубикчалардан иборат болалар ўйинчоғи)ни олиб келиб ўйнашим, укамни ҳам ўйинга жалб этишим ёки у билан ғижиллашим мумкин эди, кийинволиб, уйдан қочиб чиқиб кетишим ҳам мумкин эди, бироқ ўрнимда ётавердим, чунки бу ишларнинг барчасини қилмасликдан, ҳеч нарсага ўзимда мажбурият сезмасликдан ҳамда мени ҳеч ким кузатмаётганлигидан аллақандай мамнунлик туярдим. Аммо бу қувончга якшанба қоидаларини галга солиб, кейинга суриб турган бу эркинлигим дақиқама-дақиқа ниҳоялаб бораётгани андак соя ташлаб турарди, чунки мени уйғотишлари-ю ўрнимдан туришимга ҳам бирор соатча вақт қолган, шундан сўнг яна ҳаммаси одатдагидек: “нега қўл қовуштириб (бекор) ўтирибсан?”, “фалон-фалон ишни қилишинг керак” ва ҳоказо бошланиб кетарди.

Якшанба мен ёки оиламиз учун эмас, балки барчамиз раҳмат айтишимиз лозим бўлган, отамиздан ҳам юқори турган серсоқол авлиё ота учунгина келарди, чамаси. Жом, кўнғироқлар овозларисиз, нассронийларнинг тоат-ибодат ва кўшиқларга тўла диний байрамларисиз ҳаётни сира-сира тасаввур этолмасдим. Ҳаммадан юқорида, осмоннинг қаеридадир яшириниб, ҳеч кимга кўринмаётган, бироқ ҳамма нарса ни кўриб турган, ҳар ерда ҳозир Тангри назаридан қочишни-ку, асти гапирманг. Мен унинг нигоҳидан қочишга, яширинишга уриниб кўрсам бўларди, бироқ бу билан ўзимни виждонан поклай олмасдим, чунки Худонинг кўзлари отамнинг, онамнинг, бувим билан бувамнинг кўзларида акс этар ва жуда кўп кўзлар бир бўлиб менга юқоридан тикилиб қараб туришарди.

Мана шундай мудроқ, назорат қилиб бўлмайдиган онларда, гарчи таъқиқланган бирон-бир хатти-ҳаракат қилмаган ёки шундай ўй-фикрга бормаган бўлсам-да, бутун вужудимни тушуниб ва тушунтириб бўлмайдиган ор-номус туйғуси, безовта, нохуш кайфият ва фалажлик қамраб оларди. Мен шунда кўрқа бошлардим, кимдан, нимадан кўрқаётганимни ўзим ҳам билмасдим, кўрқувдан қандай қутулиш йўлини билмай, ўзимни ўзим узундан-узок тушлар билан ҳимояларканман, ўй-хаёл, тасаввурларимнинг кенглиги, чексизлиги сари бўлган кучларимнинг нақадар чекланганлигини ҳис қилиб турардим. Миям ва бутун аъзойи-баданнимни Аллоҳнинг ақл бовар қилмайдиган куч-қудрати чулғаб олганди, у барча фикрларимни, пойма-пой ҳаётимни белгилаб, бошқариб турар, айна пайтда меҳрибон ва раҳмдил, талабчан ҳамда қаттиққўл бўлган бу куч-қудрат меҳр-муҳаббатнинг энг юксак поғонаси сифатида ота-онамни ҳам худди кўғирчоқлардай бошқариб бораётгандек бўларди. Самодан туриб марҳамат қилаётган ёки бўлмасам пўписа қилаётгандай туюлган азиз Яратганни ўйлаганим сайин ўзимни маънос ва ҳорғин ҳис этардим. Сифғиниш, ибодат, шукроналик, ишонч, диний кўшиқлар куйлаш билангина Парвадигори оламга ўрганиб, кўникиб кетиш сираям қўлимдан келмасди чоғи, бироқ бўм-бўшлик, тавқи-лаънатга қолиш, гуноҳкорлик ҳис-туйғуларини тасаввур этиш ундан ҳам ёмонроқ эди, чунки итоат қилмасдан мажусийга айланган бандасини Худо таъқиб этиб, ана шундай кўйга соларди. Бундай фикрлар миямга кела бошлаганидан хижолат бўлиб, улардан тезроқ қутулишга ҳаракат қилдим, чунки шайтоннинг гапига киришни сира-сира истамасдим, буни ҳатто тасаввур ҳам қилолмасдим ва бундай бўлиши мутлақо мумкин ҳам эмас эди.

Одатдагидан бирор соат кўпроқ ухлабман, энди ўринда гўё михлангандай бўлиб, бошим узра кезинаётган турли ўй-хаёллар ва кўрқув ҳис-туйғуларининг маккор шабадаси гирдобига тушиб, ортиқ ётавергим келмади. Қўлларим танамга енгил, майин тегиб турар, баданимдан эса ҳамон бир оз совун ҳиди анқир, у шанба оқшомидаги чўмилишни ёдга соларди. Ўзимни уйғоқ сездим, ана, майдонда тўп кетидан югуриб боряпман, тўпни тўхтатиб олиб, тепдим. Бу енгил ва эмин-эркин ҳаракатлар билан ўзимни ўзим алдаётганимни сезиб турардим. Менинг болаларга хос гавдам ҳали катта, бақувват, ҳаракатчан ва спорт-

чиларга хос эмасди, шундай бўлса-да, мен энг яхшилар, ғолиблар қаторида бўлишни хоҳлардим, ҳали эндигина мактабимизда бўлиб ўтган спорт байрамида қатнашиб, “Ранг-баранг байроқлар ҳилпираганда” кўшигини жарангдор овоз билан куйлаганман ва сўнгра озгинагина очко олганман, оппоқ оқариб турган тирсакларим-у, тизза ва тўпиқларим билан, мени ғолиблар шоҳсупасидан ҳам кўра кўпроқ балиқлар, ҳам сувда, ҳам қуруқликда яшовчи ҳайвонлар ва ҳашаротлар сари етаклаётган кўрқинчли касаллик – тангасимон темирлатки билан кўзга ташланганман, холос. Ва майдон узра тобора тезроқ югуриб, тўпни абжирлик ва моҳирлик билан олиб юра бошладим, токи тизза ва тирсакларимни ҳеч ким кўрмасин, мен кўрқув ва темирлаткини енгимиз керак эди. Кучли ҳужумчи эмасманми, икки, уч, тўрт нафар рақибликни алдаб ўтиб, ўзим, жамоам ва Вейрда ўқувчилари учун ҳал қилувчи бўлган тўпни дарвозага киритдим... Бундан жамоадошларим шодланиб, томошабинларнинг олқишлари янграгач, бугун қайси кун эканлиги ёдимга тушди – бу кун якунловчи ўйин бўладиган кун эди... Мен ўзимни қора турси ва оқ майка кийволган олмон ҳужумчилари орасида кўрдим. Тўп дам тез, дам секин ҳаракатланар, уни гоҳ бош билан ўйнашар, гоҳ ён қанотдан марказга узатишар, дам бурчақдан тепишарди. Барча ҳаракатлардан шундай бир дадиллик ва қатъият сезилиб турардики, бу ўйинчиларнинг жаҳон чемпионатининг финалига чиққанликлари аниқ эди. Мен ўзимни улар орасида кўрардим ва доимо улар билан бирга бўлишни истардим. Мана, энди ҳарҳолда тушдан сўнг радио орқали бериладиган эшиттиришни тингласам бўлади. Ниҳоят, ўрнимдан сақраб турдим, ювиндим-да, якшанба кунлари кийиладиган тоза кийимларимни кия бошладим.

Якшанба кунлари киядиган ҳаворанг кўйлагини кийволган онам дастурхон атрофида куймаланади, икки яшар синглим беш ёшли опаси сингари янги дазмолланган кўйлак кийган, сочларини яхшилаб тараган, оқ кўйнак кийган каминг эса ҳозиргина таралган сочлари намлигидан ялттирайди, овқат пиширишу уй-рўзгор ишларини ўрганаётган дўмбоқ юзли қиз ҳам шу ерда, барчамиз нон кўйилган дастурхон атрофида жамулжам эдик, фақат менинг ёнимдаги жой бўш эди, чунки отам одатда якшанба кунлари ўз хонасида нонушта қилар ва қилажак ваъз ёзувларини бирров тақрорлаб олар, шундан сўнг мотоциклда биздан уч километр нарида жойлашган қўшни қишлоқ – Ринага эрталабки ибодатга жўнардди.

Одатда якшанба кунлари нонушта олдидан ибодат қилинмас, диний кўшиқлар куйланмасди, шунинг учунми, бемалол нонушта қилардим, қолаверса, автобусга кеч қоламан, деган ўй-хаёл ҳам бўлмасди. Тўқилган саватдан текис қилиб кесилган маргарин бўлагини олиб, нонга сурардим, тухумни арчиб, сутни какао шакарига аралаштирардим, шу тариқа мана шу нон ушатилган дастурхон атрофида ўтирган даврага қўшилиб кетардим. Бошқалар нима қилишса, шуни қилардим, плантация ичимлиги менга ҳам мазали туюлар, ортиқча бўлса-да, ош бўлсин, деган гап-сўзларга индамайгина бош силкирдим. Нон ҳозиргина пиширилган, тухум илиқ ва юмшоқ эди, буларни

кўриб, иштахам очилгандан очиларди. Якшанба кунининг қоидаси бўйича, “Санелла” нонига қиём сурилмас, мен ҳам бу қоидага риоя қилардим, бошқаларга ўхшаб, нонни аста-секин чайнардим. Эндигина ўн бир ёшга тўлган бўлсам-да, ўзимни худди катталардек кўрсата олар ёки кўзга ташланмаслик учун бемалол “соқов” ролига кира олардим, чунки овқатланаётганда гапириш мумкин эмасди.

Барчамиз деярли баравар, бир маромда бир хил шаклдаги, бир-бирига ўхшаш қилиб юпқа кесилган нон бўлақларини аста-секинлик билан чайнардик, талашиб-тортишмасдан ювошгина бўлиб ўтирардик. Гарчи барча нарса мажбуриймас, балки одатдагидан кўра бир қадар ихтиёрий бўлса-да, якшанба кунининг қоидалари ва либослари кўпроқ жим ўтиришни ва азамат бола бўлишни талаб этарди, чунки оппоқ кўйлақлар мураббо ва қакао оларни ўзига “тортар” ва ҳеч ким эрталабданоқ уларга доғ теккизиб олиб, кун бўйи мулзам бўлиб юришни истамасди. Нафақат мураббода, балки гапиришда ҳам “хавф-хатар” мужассам эди гўё, шунинг учун овқат пайтида, худди таом ҳам ички бир ибодатни талаб этадигандай, деярли ҳеч ким гаплашмас эди. Нонни чапиллатмасдан тановул қилиб, қакао ичимлигини ҳўриллатмасдан ичардик.

Ҳа, нон азиз, табаррук эди. Ҳар бир думалоқ бўлка нонда, гарчи у кишлоқ новвойхонасида пиширилган бўлса-да, нажоткор азиз-авлиёларнинг дуолари мужассам эди, ҳар бир бурдаси гўё Исо пайғамбар томонидан ушатиладигандай, мўъжизадан дарак берарди. Кунига биз Худодан илтижо қилиб сўраган кундалик ризқ-рўзимиз бўлган нон ҳақиқатан ҳам ҳар кунни дастурхониимизда муҳайё эди. Диний маросимлар пайтида ҳам бу муқаддас неъмат ҳақида сўз боради, унинг икки минг йиллик тарихи, қолаверса, Инжилда тасвирланганидек, Манна* – саҳрои биёбонда осмондан ёғилган ун ёдга тушади.

Нонни шу қадар чуқур ҳурмат ва эъзоз билан чайнардик, бу ҳақдаги ўғит ва панду насиҳатлар онгимизга шунчалик сингиб кетган эдики, якшанба кунги нонушта пайтидаёқ мен муқаддас Рухнинг нафасини ҳис қила бошладим. Дастурхон устидаги ҳар бир илтижомиз нон билан Исо пайғамбар ҳамда Тангри ва ўша муқаддас Рух ўртасидаги бирлик шаънига қасамёд

бўлиб янграрди. Учқовлон биргалашиб, бизга ризқ-рўз улашарди, даладаги буғдой бошоқларини, ғалла тўла қопларни, оппоқ унни, деҳқон аёлларнинг нон-тахталарини кўрганимизда бу ҳақда ўйлаб кўришимиз лозим бўларди, агар бу ҳақда ўйлашни хоҳламаган тақдиримизда ҳам, барибир нонни тишлаётганимизда, уни чайнаётганимизда бизларни оч қўймасдан, кундалик ризқ-рўзимизни етказиб турган Аллоҳнинг марҳаматига шукроналар келтирар эдик. Нега деганда, уруш йилларидаги қийинчиликлар тўғрисида, бир бурда ноннинг қанчалик азиз бўлганлиги ҳақида кўп ҳикоялар тинглагандик.

Беихтиёр онамга разм солдим, нигоҳларимиз тўқнашди. Онам менга синовчан назар ташларкан, тезда юз-кўзларига майин табассум ёйилди. Бу табассум нафақат менга, балки тўрттала фарзандига ҳам бирдай тегишли эди. Онам ўз қувончларини болалари билан баҳам кўришни истарди.

У кишининг овозлари, кўзлари, меҳр тўла оғуши биз, фарзандларига нондек азиз эканлигини ўзлари билармикинлар... Онам гапирмасалар ҳам, меҳр тўла кўзлари кўп нарсани айтиб турарди.

Онамга қараб туриб, унинг чеҳрасида бобомнинг юзини кўрдим, сокинлигида унинг баланд овозини эшитгандай бўлдим. Бу аёл яхши бўлиш учун, яхшилиқка яхшилиқ билан жавоб бериш учун қўлидан келган барча ишни қиларди. Узининг аввало оналик, қолаверса, рафиқалик, фарзандлик, пастор(руҳоний)лик ҳамда уй хизматчисига мураббийликдан иборат беш вазифасини – бешта ролни шундай бажарардики, бундан уйдагилар фақат мамнун бўлишарди. Индамай ўтирганларида эса, ичида ўзича режа тузар, якшанба кунининг югур-югур ташвишлари – болалар ибодати-ю тушлик, ваъз (хутба) муҳокамасини ўйлардилар.

Тўсатдан нимадир эсларига тушиб, онам сўзлай бошлади, ҳа, гап болалар ибодати хусусида экан. Бунга жавобан: мен ҳам бугун сиз билан бирга ибодатхонага бораман, дедим. Онам маъқул дегандек, жилмайди, фарқи очилган қорамтир сочлари, кенг пешонаси остидаги кўзлари порлаб кетди, мени ўзи билан наинки болалар, балки катталарнинг ибодатига ҳам олиб борадиган бўлди. Мен охириги тишлам нонни еб бўлгач, туришга ижозат сўраб, отландим.

Олмон тилидан Мирзаали АКБАРОВ таржимаси.

*Манна – яҳудийлар афсонасида: осмондан ёғилган ун (тарж.).

Шовуллаб ўтаман ҳаётингиздан

* * *

Тилимни сукунат еди беаёв,
Дилимни қиймалаб тунларга бердим.
Шунча илҳақ дўст-у, шунча илҳақ ёв...
Сизни кўнгил аро келади девдим...
Сочилиб кетяпти тонгинг тушлари,
Бир эсиб севдирган шаббодаларга.
Кўз ёшлар – кўнгилнинг нолишлари,
Дўст бўлди биз каби девоналарга...
Сиз мудом сукунат либосларига
Ўраниб келасиз – қийналади Тун.
Яна бир субҳидам кўзимдан ўпди,
Шунчаки... жимгина ёнмоқлик учун.

оққан дарё бўламан
тўлиб...

Ҳар бир тўлқинимда сизга айтиб роз,
Шовуллаб ўтаман ҳаётингиздан.
Бир қўшиқ мисоли бўлиб сарафроз,
Асло кетмагайман ҳаётингиздан...
Бир куни...

* * *

Сиз?!
Яна сиз...
Руҳимни чулғайди
ҳазин бир титроқ,
Лабларим ўпади исмингиз.
Билмадим қанча вақт яшаб менингсиз,
Ҳиссизлик доғида куйдингиз...
Бу рашкнинг қўллари онқадар
Руҳимнинг кўзига санчилар.
Мен сизни ўйласам ҳар сафар
Гумонлар кўнглимни янчдилар...
Умидлар дилимда мунаққаш
Армоннинг сиёҳи ўзимдан.
Айбситманг –
осонмас тик яшаш,
Мен ердаги само қизиман.

* * *

Бир куни...
тўлғониб кетасиз,
Дарагим топмайсиз оввора бўлиб.
Мен эса...
мен эса шунда ҳам
ёнгинангизда

НАСТАРИН

ТЎРТЛИК

Дунёни устадим – фоний дедилар,
Маконинг, замонинг оний дедилар.
Бу олам гирдида чарх урмоқ нечун,
Ичингдаги Ишқ асли олий дедилар.

1986 йилда Тошкент шаҳрида туғилган. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультетини таълим олган.

Наср Наср
Наср Наср Наср

Жуманазар БЕКНАЗАР

ТУДАНА

Ҳикоя

Жуманазар
БЕКНАЗАР

1946 йилда Қашқадарё вилоятининг Қамаши туманидаги Отгузар қишлоғида дунёга келган. Республика бош уронефрологи, тиббиёт фанлари доктори, профессор.

“Шухрат” медали соҳиби.

“Тош балоси”, “Гулдек нозик”, “Болангиз нега безовта”, “Она ва бола таянчи”, “Қамай достони”, “Ёниқ юрагим”, “Меҳр кўёши”, “Изтироблар комида”, “Манзилдан кейинги йўл” каби илмий-адабий, бадиий асарлари чоп этилган.

Катта ҳовли. Пахса девор билан ўралган. Тартиб билан гуллар экилган. Ҳаммаёқ саранжом-саришта. Ҳовлининг бир четида мол-ҳолга алоҳида жой қилинган. Супанинг кунчиқар тарафида шохлари тарвақайлаган бақувват катта дарахт – қайрағоч. Ғадирбудур, тўқ жигарранг пўстлоқ билан қопланган танаси қулочга сиғмайди. Уч-тўрт қуриган шохи осмону фалакка нолакор узалган қадоқ қўлларга ўхшайди.

У супа устида оқ оралаган сочларини кафти билан силаган кўйи ўйга чўмган эди. Узоқдаги тоғ чўққилари бугун ўзининг аввалги тароватини йўқотгандай туюлди. Қани энди имкон топилса-ю, кўнгил хираликларини сидириб ташласа. Афсус, бунинг иложи йўқ! Ҳаёт мураккаб, турмуш чигал...

У беихтиёр камзули чўнтагини ковлади. Қўлига қаттиқ нарса илашди.

Тудана! Эсига тушди: Ўттиз йиллар олдин бўлган эди бу воқеа. Илмий ишини ҳимоя қилиш учун хориж сафарига кетаётган пайт ота-она уни чақириб олиш-

ди. Фотиҳадан сўнг, отаси чўнтагидан кичкина бир нарса чиқарди. У бунинг тудана эканини пайқади. Пайқади-ю, машинасида тумор тақиб юрганлиги учун ишдан ҳайдалган одамларнинг изтироб чекканини кўз олдига келтириб, отам ҳам қизиқ-да, деган фикр хаёлидан лип этиб ўтди. Бироқ, отасининг халқ достонларини ёддан билиши, эшитганлар сел бўлиб йиғлашини эслади-да, мийиғида кулиб қўя қолди. Кўзига қараб турган отасининг юзи сал қизариб кетганидан ўғил отасининг бу фикрини англаганини сизди. Отаси эса босиқлик билан гапирди: “Ўғлим, мен бу туданани мана шу гужумнинг яшнаб турган шохидан ясаттирдим. Зардолининг елими шимдирилган. Буям бир истак-да, ўғлим! Сен бизнинг тўнғичимиз. Сен авлодимиздан илк бор катта илм даргоҳига чиқаётган, олим бўлишга интилаётган фарзандсан. Биз шундан фахрланамиз. Хавотиримиз ҳам йўқ эмас.”

Шу пайти отасининг овозида сал қалтираш сезилди, кўзлари намланди. Онаси эса кўз ёшларини тия олмасди. Бироздан кейин ота сўзида давом этди: “Бу тумор. Ёнингда сақла! Сени ҳар хил балолардан сақлайди. Дилингдаги ишонч мустаҳкам бўлади. Ишонч мустаҳкам бўлса, қалбинг қуввати, руҳинг қуввати ҳеч синмайди!”

Онаси ҳам йиғламсираб: “Шундай қил болам. Зинҳор шундай қил!” – деб бир неча бор тайинлади...

Мана бугун шу тудана унинг қўлида. Ёнида доим авайлаб сақлар эди. Қандай қилиб камзулининг чўнтагига тушиб қолди экан?! У диққат билан тудананинг орқа-олдини айлантеририб қаради. Ёзувларига кўзи тушди. Энди у ҳаяжон билан ноёб нақшлар орасига яширинган сулс ёзувидаги ҳарфларни ҳижжалаб ўқиди: “Аллоҳумма хирлий вахтирлий”. Маъносини чақди: “Эй Аллоҳ, менинг ишимни яхшилиқ томонга бур ва кўп яхшилиқларни бажаришда илҳом ато эт.”

Кўзларидан довуллаб ёш чиқди: “Оҳ, Отажоним-а, оҳ, Онажоним-а! Менга қанчалик ғамхўрлик қилган экансизлар-а! Қандай фаросатсиз эканман, ўшанда?! Агар ўшанда фикрим, тушунчам, ҳаётни иллаганим ҳозиргидек бўлганда, менинг тақдирим, келажагимнинг бинойидек бўлиши сизнинг бахт ва қувончларингиз эканлигини англаганимда, қучоқлаб-қучоқлаб сизларнинг севинчларингизни ҳам, ўзимнинг шодлигимни ҳам кўкларга кўтарган бўлардим. Қандай ўғил эканман-а?! Мен ғофил банд буни энди, бугун тушуниб етибман-а! Нақадар ғўр ва фаҳми йўқ эканман-а... Энди фаросатим етди-я! Қанчалик кеч!”

У дарахт танасини қучоқлаб ич-ичидан нола қилди. Дарахт танасининг ғадир-будири билакларини оғрита бошлаганида ўзига келди. Қуриган дарахт шохчасининг ғашга тегар қатир-қитир товушини эшитиб, бош кўтариб, қаради. Мусича ҳам у томонга қараб турар, худди унинг яна ҳам эътибор билан тикилишини ялиниб сўраётгандек эди. У қаттиқроқ тикилди: қуш ҳам унга сал қайрилиб қараганича бошини икки-уч марта чапдан-ўнгга, ўнгдан-чапга чайқади-да, қуйи тарафга қараб учди. Ҳайрон бўлди: мусичанинг бош чайқашини умрида биринчи марта кўриши эди. Бу ниманинг аломати экан, дея ўй сураётган ҳам эди-ки,

ғадир-будир гужум танасининг ўнг тарафидан ўсиб чиққан жажжигина ёш новдага кўзи тушди. Новданинг ҳали тоза кучланиб улгурмаган барглари ҳаётнинг лаззатли онларидан бахраманд бўлаётганини билдирмоқчидай, эркаланиб майин эсаётган шабадада, унинг беланчагида оҳистагина тебранарди. Эҳ, ҳаёт, бунчалик ширинсан-а, деб қўйди, у чексиз ҳайратни уйғотган яшил новдани кафтлари орасига авайлаб, олиб силаркан. У баҳайбат гужум бўлиши мумкин-ку, ахир! Қандай ажойиб бўларди-я! Ахир ота-онамнинг дилларидан маҳкам жой олган энг қадрдон дарахтику! Асраб-авайлаб ўстириш керак, деган фикр яшин тезлигида хаёлидан ўтди.

Кўнгли тинчиди. Аммо толиққанини ҳис қилди.

У уйга кириб бироз мизғиб олиш учун чўзилди. Хаёл уни яна узоқ йиллар аввалги хотираларга етаклади...

...Ота нозиккина қайрағоч ниҳолини кафтлари билан оҳиста ва авайлаб силаганича ўғлининг қўлига тутқазди. Сўнгра тушунмайдиган сўзларни пичирлаб, юзига фотиҳа тортиди:

– Ўғлим! Шу ниҳолга мен меҳримни бердим. Нега бундай, ўзим ҳам билмайман. Аммо, бу кўнглимнинг тилаги. Бу аниқ. Уни шу ерга, томирларига ҳеч зиён етказмасдан, эҳтиётлик билан, меҳрингни бериб эк. Насиб этса, жуда яхши гужум бўлади. Унинг соясида қуюқ суҳбатлар қурамиз. Сен кенжамиз. Кенжада ажойиб хислат бўлади. Хислатингга яраша соясалқин берадиган улкан дарахтга барча ҳавас қилади.

Шундан бери анча йиллар ўтди. Ниҳол баҳайбат дарахт бўлди. Танасининг йўғонлигига қулоч етмайди. Сояси қуюқ. Сояси доирасида тангачадай ёруғлик ҳам кўзга ташланмайди. Супа усти доим салқин, қуёшнинг жазирама иссиғи ҳам майин шабада шаштини қайтара олмайди. Эсида, отаси қандайдир сирли дуолар ўқиб, навниҳол тагига челақдан сув қуярди. Ўғил ҳайрон.

“Ота, сув билан ҳам гаплашасизми?” – деб сўрарди. “Замонларинг бошқа-да, ҳали бунинг фаҳмига етмайсанлар. Ҳа, майли, бир кун келиб тушунарсизлар”, – деб қўярди отаси табассум билан. Сувда хосият кўплигини у бугунга келиб тушунди. Сув ўзига айтилган яхши сўзларни, ўқилган дуоларни молекулалари қатларига жамлаб, шу яхши сифатларнинг барчасини ўзида сақлаган ҳолда, ўзи озиқ бераётган нимарсаларга ўткашишини шу вақтга келиб билибди-я! Отаси эса бу илмни бир неча ўн йиллар олдин билган экан-а!

Ота узоқ сафардан қайтганида ҳам дарвозадан кириб, соғинч билан дарахт соясига келиб ўтирар, яхши сўзлар айтиб, пичирлабгина дуо ўқигач, юзига шошилмасдан, оҳистагина фотиҳа тортарди. Шу заҳоти кўнгли яйраб руҳи енгил тортганидан ич-ичидан қувонарди. Буғдойранг юзидаги илиқ табассумдан атрофига нур ёғилгандай бўларди, бу ҳолни ўғиллари ҳам сезишган. Ота бошини ўнга-сўлга оҳиста тебратар, гоҳида сийрак, озгина малларанг қошларини билинар-билимас чимириб, кўз қарашларини дарахтнинг бу шохидан у шохига ўзгартирар, дарахтнинг ҳар бир шохчаси билан алоҳида гаплашарди. Ота

дарахтга меҳри тобора ортиб бораётганини сезар, меҳри ортган сари дарахт ҳам майда шохларини эгиб таъзим қилгандай бўлар, эсган майин шабадаси билан меҳрига жавоб қайтарарди. Айниқса, дарахтнинг баҳайбат танасига суянганида барча ғуборлар танасини тарк этар, Ота бундан беҳад шодланиб, қалби энгил тортиб, ўзини қушдай сезарди. Ота бу кундалик одатини қанда қилмас, қанда қилмоқни хаёлига ҳам келтирмасди. Дарахтнинг танасини силаб, энг ширин хаёлларга бериларди...

Онаси-чи, онаси! ...Она дарахт соясида ўтирар экан хотираларни кўз ўнгида тиклаб, ширин хаёллар оғушида майин жилмайиб кўярди. “Бу гужумнинг сояси бошқача-да! Кенжам эккан! Бошқа дарахтнинг соясида ўтирсам, ҳатто унинг соялигини ҳам сезмайман. Бунинг сояси эса бор дардингни олади. Дилинга нуқул шодлик олиб киради-я! Гужумнинг соясида болаларимга салом йўллаймак, улар худди бағримда эркаланаётгандай бўлади. Каттаси шаҳарлик бўлиб кетди. Майли-да, боши омон бўлса бўлди. Унгаям саломимни дарахт етказди. Саломимни етказ, дея илтимос қилганимдан кейин қуёш бир қарич пастлагач, дарахтнинг шохлари бошқача тебрана бошлади. Тебранишлари майин, бир текис. Барглари унинг шитирлаши юрагимнинг овозидай. Бу – саломимнинг болаларимга етганлиги белгиси. Тўнғичим ҳам буни билса керак. Илк қувончим-да, ахир! Ишқилиб омон бўлишсин! Дарахт эса менга жуда ҳам қадрдон!”

Она бу сўзларни бот-бот айтишдан чарчамайди, унинг сирдоши шу дарахт, шу соя.

Она ўзи сурган хаёллар таъсиридан ўзида йўқ хурсанд бўлар, аммо дарахтнинг қуриган катта шохига кўзи тушиб, дийдаси юмшаб кўзи намланарди: “Нега ташлаб кетдингиз? Ҳали эрта эди-ку?! Пайғамбар ёшидан энди ўтгандингиз-а... Ўртанчангизнинг бошига тушган кунларни ўзингизга олдингиз-а! Бедодлик бўлди. Йўқлигингизга ўн беш йил бўлди. Бирга кетамиз дегандингиз-ку?! Қани ваъда? Эй Аллоҳ, ўзинг кечиргувчисан!”

Онанинг аниқ эсида: фанодан боқийликка сафар қилган Отанинг етти кунлик маъракаси бўлаётганида дарахтнинг кунчиқар тарафидаги энг катта шохининг барглари сўлий бошлади. Қирқида эса тамоман қуриди. Шохчалари баргларсиз сўппайиб қолаверди. “Қуриган шохини ҳам авайланглар, болаларим”, деганида фарзандлар ҳам Онанинг сўзларини маъқуллашди. Улар отасининг дарахтга қаттиқ меҳри борлигини, унинг ҳар бир баргини қандай авайлашини жуда яхши билар ва тушунар эдилар. Фақат катта бир шохининг қуриб қолиш сабабини ҳеч бири тушунмас эди. Она бунинг сирини англагандай бўлди. Бироқ бу тўғрида ҳеч кимга чурқ этган эмас.

Эрталаб тонг азонда дарахтнинг олдига бориб, унинг каттакон танасини нозик кафтлари билан сийпалаб, ўз хурсандлигини шабадага шивирлаб айтаётган баргларга юзидаги ним табассум билан қарарди. Қараган сари қалбининг энг тўрида аллақандай ширин ва ёқимли туйғу уйғониб, беҳад қувонарди, ўзида йўқ севинарди. Баъзан кўринар-кўринмас ингичка оқим гавдасидан чиқиб, дарахтга йўналаётганини

аниқ кўрар, дарахтдан узоқлашаётганида унинг майда, нозик шохчалари ўзи томон сал эгилганини пайқаб: “Ё Аллоҳ, ўзинг билгувчисан!” деб шивирларди.

Вақт ўтган сари Она дарахтга тобора қаттиқроқ боғланиб қолаётганини, аниқ ҳис қиларди. Қиш вақти унинг кекса танасини қоплаган пўстлоғи устидан қорни бармоқлари билан авайлабгина, силаб-сийпалаб оҳистагина туширарди. Она бундан эринмас, толиқмас, ҳар сафар қор ёққанида шундай қилаверарди. Ўғилларининг, онажон, қорнинг ўзи эриб, тушиб кетади-ку! Сизга зарилми?! Бунчалик меҳрибон бўлмасангиз, деган сўзларини эшитиб, астагина: “Дарахт-да, болам” – деб кўярди. Ахир ўғилларим нимани ҳам тушунарди. Дарахтнинг ҳам жони бор. Жони борлиги учун ҳам қишга тайёргарлик кўради, баҳор келганини сезиб, куртак чиқаради, барг ёзади, соясини қуюқ қилиб, атрофидан шабада юргизади. Одамлардан яхшилигини аямайди. Меҳр кўргизсанг, шохчаларини секин силкитиб, барглари сассиз шивирлаб, астагина эгилиб меҳр билан жавоб беради. Яна нима ҳам қилсин беозор дарахт?!

Онаси ҳовлига киришдан олдин рўмолини бошига қайтатдан танғиб боғлаб, тўғри дарахт томонга шаҳдам юриб, бир пас тўхтаб олар, ота-онасининг яхши сўзларини айтарди. Қўшни қишлоққа келин бўлиб тушибди-ки, бу одатини қанда қилмаган. Ҳовлига кирганида эса юрагини аллақандай тушуниб бўлмас ҳавосат ва шодлик бараварига босгандай бўлар, бир катта шохи бутунлай қуриган, иккита катта шохларидаги сўлий бошлаган баргларига кўзи тушганида эса бу нохуш ҳавосат кучаярди. Ток сўрисининг тагида узунасига экилган райҳонлар ҳидини икки ўрим бўлиқ сочини елкага ташлаб, тўйиб-тўйиб ҳидлаганида юрагида пайдо бу безовталаниш ўрнини шодлик эгалларди. Кўзадаги тиниқ сувни райҳон баргларига майдалаб-майдалаб, пуркаб-пуркаб сепганидан сўнг барглар юзасидаги ҳар хил тусда товланаётган томчиларнинг бири юзида ойижонининг рухсорини кўргандай бўларди. Шу томчининг олдига бориб, хаёлидан ўтаётган Онаниннинг сиймосини томчидаги рухсор билан солиштирар, иккисининг айнан ўхшаш эканлигини кўриб, анча вақт шу ерда ўтириб қолганини ўзи ҳам сезмай қоларди. Райҳон баргидаги томчилардан бирини кўрсаткич бармоғига илаштириб, ўртаси туташай-туташай деб турган қалин қора қошларига сурганда қалбидаги бесаранжомлик мутлақо йўқоларди. Сизга нима бўлди, ҳали ҳам хаёл сураяписизми, дея янғаси гап қотмаса бошидан ўтаётган хаёлларнинг асиралигидан чиқа олмасди. Бироқ хаёлларининг асиралигидан қутилмоқ учун хотира йўқолмоғи шарт. Аммо унда эсласа арзиғулик, балки ундан-да каттароқ ва муҳимроқ хотиралар борки, уларни унутмоқ гуноҳи азим эканлиги аён. Айниқса...

...Ҳозиргидай эслайди... Турмушга чиқиш арафасида ота-онаси уни ҳузурига чақиришди:

– Қизим, – оҳиста салмоқлаб гап бошлади ота-жониси, онаси эса унга жовдирабгина, мулоимгина, сал қулимсираб қараб турарди. – Сен етти ўғилнинг

орасида ягона қиз фарзандимизсан. Сенинг бизга қанчалик азизлигингни ўзинг тушунарсан. Турмушга сени катта орзу-умидлар билан узатаймиз. Ҳаётинг фаровон бўлиб, келгусига ишонч билан яшагайсан. Сенда шу ишонч доим мустаҳкам бўлсин деб, ният билан тудана бераяймиз. Ол, қизим! Ўзинг билган гужум шохчасидан ясалган. Доим ёнингда бўлсин қизим. Кўнглинг хотиржам бўлғай.

– Катта акангдаям худди шундай тумор бор, – жилмайиб қўшиб қўйган эди онаси, ўшанда.

Келин бўлиб тушганига анча йиллар бўлди. Болачақали. Рўзғор ташвишлари. Бироқ ҳар ҳафтада бир марта келиб, супанинг усти чиннидай ялтираётган бўлса ҳам Онажониси қўлларида бўлган, улар доим авайлаб сақлаган супургини намлаб, шошилмасдан ҳафсала билан супа устини супурар, гужумнинг атрофи ҳам эътибордан четда қолмасди. Сўнгра супургини авайлабгина сатин матога ўрар, ашқол-дашқоллар сақланаётган хонанинг тоқчасига оҳистагина ётқизиб кўяди-да, саксондан ўтган ёшингиздан айланай, Онажоним! Илоҳим менга ҳам Сизнинг ёшингизни берсин, деб юзига фотиҳа тортарди.

Офтоб тиғида қовжираб, аммо нима учундир гужумнинг қуриган айрим шохларига илашганича қолган барглари туширмаслик учун дарахтнинг танасига тегиб кетмасдан унинг пўстлоғи оралиқларидаги чанг, ғуборларни эринмай тозаларди. Унинг аниқ эсида: Онанинг қирқ маъракаси ўтганидан кейин дарахтнинг икки катта шохидagi барглари сўлиб, шохлардан тушиб кета бошлади. Томирига челақлаб сув қуйишди, аммо фойдаси тегмади. Гужумнинг томирига қуйилаётган сувга Отаси ҳам, Онаси ҳам дуолар ўқишарди. Аммо бу дуоларни акалари ҳам, ўзи ҳам билмаслигидан минг афсус чекди. Аммо, на илож. Тарвақайлаган икки шох аввал қуриган шохнинг ёнида осмонга нола қилаётгандек сўппайиб қолавердилар. Улар гўё тақдиридаги бу ўзгаришлардан фиғон чекаётганга ўхшарди.

– Эҳ, онажоним-а! Дарахтга шунчалик ҳам қадрдон бўлиб, меҳрингизнинг унга шунчалик боғланиб

кетганлиги сабабини энди тушунаётгандекман. Ахир, отамдан кейин йигирма йиллик меҳрингизни шу дарахтдан аямабсиз-да! Онажон, сиз билан отажонимнинг руҳлари шохчаларнинг биридан менга қараб, Аллоҳдан бахтимни сўраётгандек. Илоҳим шундай бўлсин! Гужумнинг соясида озгина ўтирсам ҳам роса дам оламан. Қушдай енгил бўламан. Сал силкинсам осмонга отилиб чиқиб кетадигандайман. Хаёлимдаги бўлмағур фикрлар парчаланиб, кўнглим тозароди, унинг ўрнини орзу-тилақлар эгаллайди. Доим шу ерга келгим келаверади. Афсус ва минг афсус, онажонимдан дарахтга нима деб пичирлаб дуо ўқиганларини ҳеч қурса бирон марта сўрамабман-а...

Шу хаёллар билан у дарахтнинг қуруқ танасига суянганини билмай қолар, узоқ хаёлларга чўмар, лекин инсон меҳрининг дарахтга, дарахт меҳрининг инсонга ўзаро қаттиқ боғланиб қолишини тасаввур ҳам қила олмасди. Бу сирли ҳодисанинг айнан шундай эканлигига эса ўзи гувоҳ...

Шу фикрлар уммонида сузаётганида гужум танасининг ўнг, яъни кунчиқар тарафидан ўсиб чиққан нозиккина яшил новдага кўзи тушди. Унинг майин эсаётган шабададан енгилгина силкинаётган, секин-секин пирпираб тебранаётган кичкина-кичкина, ҳам тўлиқ яшилланиб улгурмаган баргларига ҳайрат билан тикилди. “Шу менгамикан?” деган фикр хаёлидан бир зумда ўтди. Шу заҳоти бу фикрни унутиб, онаси эркалаган, аммо ҳозир тарвақайлаган шохлари билан осмонга боқиб, нола-ю нидо қилаётган икки шохга тикилганича хаёллар уммонига чўкиб кетди....

...Тез уйғонди. Дарҳол ўрнидан турди. Апилтапил юзини ювди. Юрагида тушуниб бўлмас безовталиқ пайдо бўлганини сезди-ю, илдам юриб дарахтнинг олдида борди. Яшил новдага қаради: новданинг барглари сўлиб, учи ерга шалпайиб, ранги ҳам қорароқ тусга ўзгарган, беш-олтита барг ерга тушиб, худди йиғлаётгандек пир-пир учиб туришарди. У бу ҳол нимадан дарак эканини тушунди. “Оҳ!” деди-ю, шошилиб чўнтагига қўлини тикди. Тудана иккига бўлинган эди.

Чаппор ураёттир руҳда бир ҳайрат

СУРУР

Чаппор ураёттир руҳда бир ҳайрат,
Пода уюридай қалқийди абр.
Ҳамал тонглаида дил Ийсо сийрат,
Йўлга чиққим келар интиқ, бесабр.
Йўлга чиққим келар унутиб ўзни,
Баҳор чечагидай қиқирлаб, кулиб.
Найсон сувларида юваман юзни,
Қушлар чуғурини тинглайман тўлиб.
Ўрик шохларида инжулар оппоқ,
Пойимга тўшалар ям-яшил бир йўл.
Йўлга отланаман. Кун очар қучоқ
Дилга сарбон бўлур ҳодийи субул.
Чаппор ураёттир руҳда бир дунё,
Қизлар нигоҳида муҳаббат ниҳон.
Тугилгим келади қайтадан гўё,
Гуллар ифоридай бўлиб жовидон.

* * *

Элик, ҳатто юз йил ҳам етмас,
Бу дунёни ўрганиши учун.
Сен ҳаётга келгандирсан, бас,
Ёниб-куйиб, ўртаниши учун.

Тонг. Кўчага чиқасан, далли
Оёгингмас, бошлаб кетар онг.
Аммо сенга бермас тасалли,
Шовқин кўча, жимжит оломон.

Қисматингни яратган Холиқ,
Дарж этгандир милён йил нари.
Дунё – уммон, сен эса балиқ –
Ва шўнғийсан издиҳом сари.

Давомийдир бу ҳолат ҳар кун,
Ҳаловату ором сенга ёт.
Элу юртдан қолмаслик учун,
Уй қурасан, йигасан бисот.

Сен ҳам барча одамлар каби,
Дейсан: бола-чақам, рўзгорим...
Сабоқ берар ҳаёт мактаби,
Сен-чи, ношуд толиби илм.

Эликми ё юз йил ортингда,
Алмаиғандир авлодлар янги.
Сен ойнага боқасан зимдан,
Чаккангда оқ – йилларнинг чанги.

Эликми ё олтмиш йил фурсат,
Оқар сувдай кетмишидир оқиб.
Эвоҳ, умринг ўтгайдир наҳот,
Издиҳомлар ичра улоқиб.

Абдуражид АЗИМ

1957 йилда Сурхондарё вилоятида туғилган. ТошДУнинг журналистика факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Қалбимнинг Ватани”, “Қуёш боласи”, “Ёруғлик олами” сингари шеърый тўпламлари чоп этилган.

Ўтиб борар шиддатда ҳар он,
Гоҳ кулдириб, гоҳ ёшлаб кўзни.
Англа ҳаёт, синов-имтиҳон,
Инсон, аввал топиб ол ўзни.

МЕН КЕТГАНДА

Гуллар очилган боғда,
Учрашдик иккимиз.
Ҳар қараш, ҳар нигоҳда,
Дилга ўт тушиб илкис.

Ғўрлик бўлурми шунча,
Севгини биз билмабмиз.
Дўст бўламиз ўлгунча,
Дея аҳдлар қилмабмиз.

Кўнглинг дедим, мисли гул,
Тополмадим кўнглини.
Қайда юрсанг омон бўл,
Тўсмам сира йўлингни.

Бамисоли тошиқин сел,
Қиргоқлардан тошибмиз.
Чинмиди бу ё ҳазил,
Афсус, бизлар шошибмиз.

Мен кетаман, яхши қол,
Йўлим бошлар йироққа.
Бизни эслаб, эҳтимол,
Гуллар йиғлагай боғда...

СУМАНБАРИМ

Ўзни унут сен ай, дил,
Йиғлай туриб кула бил.
Ишқ тогини зил-замбил,
Кўтаршига тоқат қил.

Ёқдим устухонимни,
Садқа этдим жонимни,
Қониб ичиб қонимни,
Гуллар яшнасин гул-гул.

Қатра-қатрам минг ҳасрат,
Зарра-заррам минг ҳайрат,
Ай дил, кўрсатиб гайрат,
Вужудим айла чил-чил.

Мени этган мубтало,
Бу дард ўзи не бало?
Қилсам-да минг тавалло,
Парво этмас гайри эл.

Суманбарим, қаламқош,
Чаими чарогинг нурпои.
Остонангга қўйсам бош,
Мурод ўлурми ҳосил?

ЯШАШ ҲУҚУҚИ

Қанча орзу-ҳавас, қанча гурурни,
Баайни шамолга совурибман, аттанг.
Биродарлар,
Маъзур тутинг, бу сўқирни,
Аросат кўчада турибман ҳанг-манг.
Бир пайтлар бу ҳаёт поклик тимсоли,
Аллоҳдан берилган инъом-ку, дедик.
Биз уни яшайлик инсон мисоли,
Ҳалолу покиза, бекин, беҳадлик.
Югурмасдим унда, гўё учардим,
Тўлдирганча ёшлигим кўчаларин.
Парилар қўлидан шароб ичардим,
Олис қолмиши ул муҳаббат кечалари.
Мен кимман, оддий бир чумоли, ахир,
Тўқман, деб алдайман бўлсам ҳамки оч.
Кимгадир жилмайиб қўл узатаман,
Бир бандайи ожиз – ночор, ноилож.
Ахир бу дунёга бир бор келамиз,
Ўлчаб берилгандир умримиз, ахир.
Ноёб бир матодир ҳақ сўз,
Биламиз,
Ёлгонга тобемиз, аммо барибир.
Дунёга келиб, хўш, нега гам еймиз?
Ўзимиз ўзимизга савол берамиз.
Бошқалар ҳам мендан пеш эмас,
деймиз,
Хуллас, эл қатори юрамиз.
Оғир,
Эҳ, ўзингни англамоқ сенга,
Элик йил ё юз йил судралган махлуқ.
Биродар, Сиз айтинг,
Одамман, дейишим менга
Ҳаётда яшашга берарми ҳуқуқ?

САРОЙДАГИ ҒАРИБ

ёхуд Камолиддин Беҳзод суратиға чизгилар

Аллома аждодларимиз ҳақида сўз кетганда ҳамиша кўнглимизда фахр-ифтихор ҳислари кечади. Чунки улар яратган илмий, диний, бадий асарлар жаҳон маънавий оламининг шаклланишига беқиёс таъсир кўрсатган, инсониятни комиллик сари етаклаган. Жорий йилнинг май ойида Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган, “Ўрта аср Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожига роли ва аҳамияти” мавзусидаги халқаро конференцияда ҳам айнан шу ҳақида сўз юритилди. Ушбу улкан анжуманда Президентимиз Ислоҳ Каримов сармазмун нутқ сўзлаб, маънавий -маърифий меросимизга дунё ҳамжамияти эътиборини яна бир қарра қаратди:

“...Марказий Осиё минтақаси IX-XII, XIV – XV асрларда бамисли пўртанадек отилиб чиққан икки қудратли илмий-маданий юксалишнинг манбаи ҳисобланиб, жаҳоннинг бошқа минтақаларидаги Ренессанс жараёнларига ижобий таъсир кўрсатган Шарқ уйғониш даври – Шарқ Ренессанси сифатида

дунё илмий жамоатчилиги томонидан ҳақли равишда тан олинган.”

Дарҳақиқат, шундай. Бизнинг заминимизда униб-ўсган, ижод қилган кўплаб фозил ва оқил инсонлар жаҳон илму фанига, дунё тамаддунига улкан улуш қўшганлар. Жумладан, замонавий математика, тригонометрия ва география фанлари тараққиётига беқиёс ҳисса қўшган Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, “Астрономия асослари” асарини муаллифи Аҳмад Фарғоний, улғу қомусий аллома Абу Райҳон Беруний, “Тиб қонунлари” деб аталган бебаҳо асар муаллифи Абу Али ибн Сино, буюк олим ва давлат арбоби Мирзо Улуғбек каби аждодларимиз номларини фахр билан тилга оламиз. Албатта, улар орасида Камолиддин Беҳзод номи ўзига хос жиҳатлари билан алоҳида ажралиб туради. Биз бу буюк сиймо ҳақида кўп эшитганмиз.

Камолиддин Беҳзод 1455 йилда ҳунармандлар оиласида туғилиб ўсган. Отаси жуда эрта вафот этади, рўзгор машаққатлар гирдобиди қолади. Ёш Беҳзоднинг мусаввирликдаги истеъдодини пайқаган султон Ҳусайн Бойқаро кутубхонасининг хизматчиси уни ўз тарбиясига олади.

Маълумки, Султон Ҳусайн Бойқаро ва Алишер Навоийларнинг ғамхўрлиги натижасида Ҳирот XV асрнинг I ярмида санъат қибласи бўлиб қолган эди. Беҳзод тасвирий санъатдаги илк сабоқларни буюк мусаввир Жаҳонگیر ва Моворауннаҳр мусаввирлик мактабининг асосчиси, устод Гунгнининг ишларини давом эттирган наққош Пир Саид Аҳмад Табризийдан ўрганди. Беҳзод Озарбайжон, Хурсон ва Моворауннаҳр мусаввирлик мактабининг анъана ва ижодий ютуқларини ўзида мужассамлаштирган санъаткордир.

Зайниддин Восифий “Бадое ул-вақо” асарида: “Султон Ҳусайн кўнгил хушлиги учун сеҳрофларин мусаввирлар ва услуби гўзал наққошларни аъло даражали пойтахтида сақлаб уларга зўр илтифот кўргузди” деб ёзади. Улар орасида Шоҳ Музаффар, Қосим Али, Мавлоно Ҳаким Муҳаммад каби истеъдодли расомлар бор эди.

Яҳёбек ҚОСИМОВ

1996 йилда Андижон туманида туғилган. Андижон Давлат университети талабаси. Республика матбуотида илмий-адабий мақолалари чоп этилган.

Беҳзод ҳам Алишер Навоийнинг мураббийлиги ва ҳомийлигидан баҳраманд бўлган. Машҳур хаттот Султонали Машҳадий бадиий кўлёмалар устида ишлаш борасида Беҳзодга устозлик қилган. У қисқа вақтда мусаввирликда ўз устозларидан ҳам ўзиб кетди.

Беҳзоднинг таржимаи ҳолини ёзган муаллифларнинг айтишича, унинг мусаввирликдаги ижоди 1470 йилларда бошланган. Алишер Навоий ва Султон Ҳусайннинг вафотидан сўнг Ҳиротни Шайбонийхон, 1512 йилда Эрон шоҳи Исмоил I босиб олди, шунда кўп санъаткорлар Ҳиротдан чиқиб кетдилар. Лекин Беҳзод Ҳиротда яшаб ижод қилаверди.

Машҳур мусаввирнинг ўз саройида хизмат қилишидан манфаатдор бўлган шоҳ Исмоил I 1520 йилларнинг бошида Камолиддин Беҳзодни Табризга чақиртириб, унга катта имтиёз берди, мамлакатдаги барча мусаввир, музаҳҳиб, хаттот ва саҳҳофларнинг бошлиғи этиб тайинлади. Шунга қарамай, Беҳзод сафавийлар саройида ўзини ғариб ҳис қилади. Сарой мулозимлари унга санъаткор эмас, балки подшоҳга шуҳрат келтирувчи шахс деб

қараганлар. Унинг Исмоил I портретини чизиб, остига хатти шикаста билан “Фақир Беҳзод” деб имзо чеккани ҳам бежиз эмас.

Исмоил I вафотидан сўнг, 1524 йилда унинг ўн ёшли ўғли Тахмосп тахтга чиқади. Беҳзод шоҳ Тахмоспга тасвирий санъатдан сабоқ бериб, уни дурустгина мусаввир қилиб етиштиради. Бироқ шоҳ Беҳзоднинг санъатини қадрламайди, тантанавор, серҳашам санъатга ён босади. Беҳзоднинг жияни ва шогирди Музаффарни устоздан юқори қўйиб, “Наққош шоҳи” деган унвон беради. Камситилган мусаввир ўз мансабидан воз кечиб, Ҳиротга қайтади. У вафот этганда ҳамшаҳарлари буюк мусаввир хотирасини абадийлаштириб, қабрини нақшли панжа-ра билан ўраб қўйганлар.

Беҳзод мусаввир сифатида мураккаб ва катта ижодий йўлни босиб ўтган. Шайх Саъдийнинг “Бўстон”ига ишланган миниатюралари (1478, Лондон, Честер, Бетти кутубхонаси) мусаввирнинг илк асаридир. Беҳзод Шарофиддин Али Яздийнинг “Зафарнома”сига 8 та миниатюра чизган. Уларда шиддатли жанг манзараси, тарихий воқеалар, ҳаётини лавҳалар акс эттирилган.

Низомий Ганжавийнинг “Хамса”, Хисрав Дехлавийнинг “Мажнун ва Лайли” асарларига ишланган миниатюралар Беҳзоднинг ниҳоятда моҳир сураткаш бўлиб етишганлигини кўрсатади.

Беҳзод Ҳусайн Бойқаро, Шайбонийхон, Хотифий, Жомий портретларини яратган. Султон Ҳусайн Байқаронинг икки портрети бизгача етиб келган.

Беҳзодни ўз даврининг буюк санъаткорларидан бири Рафаэлга тенглаштирилди, бу бежиз эмас. Беҳзод миниатюралари Ғарбнинг буюк мусаввирлари асарлари билан бир қаторда туради. Ўрта Шарқ халқларининг ижтимоий эстетик идеаллари, интилиш ва тушунчалари Беҳзод асарларида ўзининг ёрқин ифодасини топган. Шарқ тасвирий санъатининг чўққиси бўлган Беҳзод ижоди ўз давридаёқ мусаввирлик мактаби бўлиб қолган. Дарвеш Муҳаммад, Мақсуд, Мулла Юсуф, Қосим Али, Маҳмуд Музаҳҳиб каби мусаввирлар Беҳзод мактабида таълим олиб камол топганлар. Беҳзод ўз ижоди билан миниатюра санъатини юксак босқичга кўтарди.

Буюк мусаввир асарлари нафақат Шарқ санъатининг, балки жаҳон рангтасвир хазинасининг ҳам ноёб намуналаридандир. Истиклол туфайли Беҳзод асарларининг аҳамияти янада ошди. Унинг маҳоратини ижодий ўзлаштирган кўпгина мусаввирлар замонамизга муносиб асарлар яратмоқдалар.

КЎЛГА ТУШГАН ЁЗУВЧИ

Ҳажвия

Кўрмаган, билмаган киши ҳақида ёзиш ижодкорнинг фантазиясига боғлиқ. Табиий чиқса, марра уника. Бўлмаса...

Хизмат сафаридан қайтаётган ёзувчи Аминжон Жумакул ана шу ҳолга тушди. У кечқурун оёқ узатиб, бемалол ухлаб кетаман, деб поездга чиққан эди. Купега кирса, икки оқсоқол уни хушнуд кутиб олди. Ҳайрон бўлмади. Ўзича бирор китобимни ўқиган, ундан таъсирланиб миннатдорлик эвазига шундай қилаяпти деган ҳаёлга борди. Ёки телевизорда, учрашувлардами кўрган булар мени, ана энди танишиш истагидар, қабилдаги истиҳола ҳам ўтди кўнглидан... Хуллас, у ўз ҳаёл денгизига ғарқ бўлиб, салом-алиқни қуюқ қилди.

– Сиз, Аминжон Жумакул бўласиз-а? – деди ўзини Муҳсинжон деб таништирган оқсоқол.

– Шундай, шундай...

– Айтмадимми, – деди ҳалиги оқсоқол шеригига ва сўзини давом эттирди. – Танимай ўлибманми?

– Адашмадингиз, – деди ёзувчи хурсандлигини яшира олмай. – Сизга қайси асарим ёқади?

– Асар... Энсамни қотирма...

Боядан бери қовоқ солиб ўтирган иккинчи оқсоқол эндигина гап бошлаган эди, шериги секин туртиб қўйди. Шу боис жимиб қолди. Сўнг тесқари ўгирилди. Деразага қаради. Ташқарида паға-паға қор ёғаяпти...

Муҳсин оқсоқол гапни узоқдан бошлади.

– Бир вақтлар Солиной дўстимни газетга мақtab ёзаман, деб қош қўйган эдингиз. Ўшанда у илғор бригадир эди. Пахта планини ортиғи билан бажарарди.

– Хизматларингизга яраша ёзганман-да, – деди ёзувчи сал кўнгли ёришиб. – Нима экан дебман...

– Ҳамма бало сиз ёзгандан кейин ёғилди.

Муҳсин оқсоқол дўстига бир қараб қўйди. Дўсти ўзинг гапир, дегандай имо қилгач, ҳикоясини бемалол бошлади.

– Мақола азим Тошкентдан чиқди. Ғалваси эса дўстимнинг бошига тушди.

– Тушунмаяпман...

– Гапни бўлмасангиз тушунасиз, укам. Қисқаси, рақамларга адашганингиз майли, дўстимнинг оиласини ҳақоратлагансиз?

– Қандай қилиб? – ажабланиб сўради ёзувчи.

– Ўн битта болани даромад кетидан боқиб, уй-жойли, касб-корли қилган дегансиз?

– Нимаси ёлғон? Ўша пайт қилмаган бўлса ҳам

мухбирларни биласиз-ку, қўшиб ёзмаса очерк сермазмун чиқмайди.

– Чунки дўстимнинг биттаям фарзанди йўқ. Яна хотинининг исмини илгари севиб юрган қизининг исмига алмаштиргансиз. Бу ҳам етмагандай энг яхши кўрган нарсаси анор дегансиз. Уйда бир эмас, 25 тупча анори бор, ортганини бозорда сотади, деганингиз ҳаммасидан ошиб тушган.

– Қишлоқда ҳамманинг уйда анор бўлади. Бундан ташқари, анорни ўзим яхши кўраман. Шу боис...

Ёзувчи Аминжон Жумакул иштонини хўллаб қўйган ёш боладай аввал қизарди, кейин бўзарди.

– Дўстимнинг умуман анори йўқ. Анорни жини суймайди. Анор деса, аллергияси қўзийди. Энг ёмони, унинг лақаби “Анор”. Сиз келиб-келиб шу лақабини республика бўйлаб ёйдингиз...

Ёзувчи жикқа терга тушган кўйи анордай қизариб кетди.

